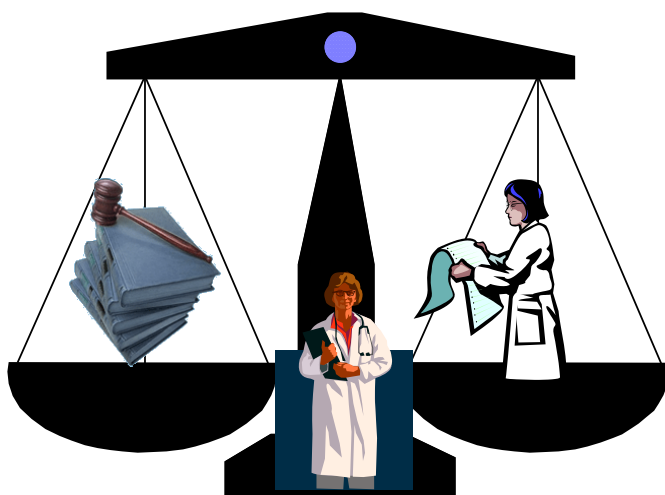

С.И. ИНДИАМИНОВ

СОҒЛИҚНИ САҚЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

*(Тиббиёт олий ўқув юртлари олий ҳамишралик иши таълим
йўналиши талабалари учун ўқув қўлланма)*

ТОШКЕНТ-2010

С.И. ИНДИАМИНОВ

СОҒЛИҚНИ САҚЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

ТОШКЕНТ-2010

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ВАЗИРЛИГИ

Тақризчилар:

Ғиёсов З.А.- ТошГА суд тиббиёти ва тиббиёт ҳуқуқи
кафедраси мудири, т.ф.д., профессор

Исломов Ш.Э. - СамДТИ суд тиббиёти ва патологик
анатомия кафедраси катта ўқитувчиси, т.ф.н.

Саимов А.С. - ҳуқуқшунос

Ўқув қўлланмада Ўзбекистон Республикаси Конституциясида белгиланган фуқароларнинг иқтисодий, ижтимоий ҳуқуқлари ва инсон ҳуқуқлари ҳамда эркинликлари кафолатлари, фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонун ва тиббий фаолиятнинг ҳуқуқий асосларини белгиловчи бошқа қонунлар, соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш давлат дастурлари, тиббий этика ва биоэтика масалалари, тиббий ёрдам кўрсатишдаги нуқсонлар, тиббий фаолият билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар ҳамда меҳнат қонунчилигига оид маълумотлар келтирилган.

*Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2009 йил 27
октябрдаги 373- сонли буйруғига асосан тиббиёт олий ўқув юртлари олий ҳамширалик иши
таълим йўналиши талабалари учун ўқув қўлланма сифатида нашрга тавсия этилди.
(рўйхатга олиш рақами 373-135)*

КИРИШ

Тиббий ходимларнинг ҳуқуқий саводхонлиги бу давр талабидир. Зеро, тиббий-ҳуқуқий саводхонлик тиббий ёрдам сифатининг яхшиланишида, амалиётда кузатилаётган хатоликларнинг олдини олишда, нуқсонли тиббий ёрдам салбий оқибатларини бартараф қилинишида ҳамда тиббий ходимларнинг ўз касбий фаолиятига масъулият билан ёндашишида муҳим омил ҳисобланади. Шу сабабли ҳар бир соҳа тиббиёт ходимидан ўз касбий фаолиятига тегишли ҳуқуқий асосларни мукамал даражада билиши талаб қилинади. Мазкур ўқув қўлланма Олий ҳамширалик иши таълим йўналишида тиббий фаолиятнинг ҳуқуқий асосларини ўқитиш учун мўлжалланган.

Ўқув қўлланманинг мазмуни фан дастурида режалаштирилган машғулотларга тегишли бўлган мавзуларга оид бўлиб, уларда тиббий фаолиятнинг ҳуқуқий асосларини белгиловчи қонунлар, Конституцияда белгиланган фуқораларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, шунингдек, “Фуқоролар соғлигини сақлаш тўғрисида”ги қонуннинг таркиби ва мазмуни, Ўзбекистон Республикасида соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш давлат дастури ва унинг асосий босқичлари, тиббий этика ва биоэтиканинг асосий тамойиллари, тиббий ёрдам кўрсатишдаги нуқсонлар, унинг сабаблари ва оқибатлари, тиббий ходимлар касбий ҳуқуқбузарликлари ҳамда меҳнат қонунчилигига оид маълумотлар баён қилинган.

Ўқув қўлланма талабаларда тиббий-ҳуқуқий билимни шакллантириш, тиббий фаолиятнинг ҳуқуқий асослари фанини талаб даражасида ўзлаштиришлари учун муҳим дастур бўлиб, соҳа педагог-ўқитувчилари учун ҳам фойдали манба ҳисобланади.

“Тиббиёт ҳуқуқи” фанининг мазмуни, мақсади ва вазифалари

Тиббиёт ҳуқуқи - ташхис қўйиш, даволаш, профилактик чора-тадбирлар ўтказиш жараёнида фуқаролар ва даволаш-профилактика муассасалари, бемор ва тиббий ходимлар муносабатларини тартибга солиб турувчи, уларнинг ҳуқуқлари, мажбуриятлари ва жавобгарликларини белгиловчи меъёрий ҳужжатларнинг мажмуасидир.

Мақсади - тиббиёт ҳуқуқи соҳасида назарий билим ва кўникма, тиббий фаолиятдаги юридик меъёрларни ўзлаштириш.

Вазифалари:

- фуқароларнинг соғлигини сақлаш қонунчилик асосларини ўрганиш;
- тиббий фаолиятда турли хил ҳаракатларнинг хусусиятларини англаш;
- тиббиёт ходимларининг турли хил ҳуқуқбузарликлари билан танишиш;
- тиббиёт ходимларининг содир этган қилмиш ва жиноятлари моҳиятини фарқлашни ўрганиш.

I-БЎЛИМ. ФУҚАРОЛАР СОҒЛИГИНИ САҚЛАШ ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУНЧИЛИК АСОСЛАРИ

Республикамиз мустақилликка эришганидан сўнг социалистик қонунчилик негизида ишлаб чиқилган собиқ қонунлар мамлакатнинг янги давр стратегияси учун яроқсиз бўлиб қолди. Шу боисдан 1992 йил 8-декабрда Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинди ва Конституция асосида халқ хўжалигининг барча тармоқларида қатор қонунлар қабул қилинди. Бу қонунлар Республиканинг бош стратегик мақсади – бозор иқтисодиётига асосланган ҳуқуқий эркин демократик давлатнинг асосий тамойилларидан бири, яъни ҳар бир фуқаронинг, жумладан, барча соҳа мутахассисларининг ҳуқуқий саводхонлигини тақозо этган ҳолда жамият ҳаётини демократлаштириш жараёнини чуқурлаштириши, унинг изчиллиги ва самарадорлигини таъминлаб беради.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва фуқароларнинг иқтисодий, ижтимоий ҳуқуқлари ва инсон ҳуқуқлари ҳамда эркинликлари кафолатлари

(Конституция VI бўлим, 26 боб, 128 моддадан иборат)

I бўлим. Асосий принциплар, яъни давлат суверинитети, халқ ҳокимиятчилиги, Конституция ва қонуннинг устуворлиги, ташқи сиёсат масалалари юзасидан Ўзбекистон Республикасининг позицияси белгилаб қўйилган.

II бўлим. Фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчлари кўрсатилган.

III бўлим. Жамият ва шахс деб номланади. Бу бўлимда иқтисодиёт негизлари, жамоат бирлашмалари, оила ҳамда оммавий ахборот воситаларининг ўрни, эркинликлари, ҳуқуқ ва бурчлари кафолатланган.

IV бўлим. Ўзбекистон Республикаси маъмурий, ҳуқуқий ва давлат тузилиши белгилаб қўйилган.

V бўлим. Давлат ҳокимиятини ташкил этиш, Олий Мажлис, Республика Президенти, Вазирлар Маҳкамаси, маҳаллий давлат ҳокимияти, мудофаа ва хавфсизлик органлари, суд ҳокимияти, прокуратура, молия ва кредит

муассасаларининг ваколатлари, шунингдек, Ўзбекистон Республикасида сайлов тизими ақс эттирилган.

VI бўлим. Конституцияга ўзгартириш киритиш тартиби ифодаланган.

Конституцияда белгиланган фуқароларнинг иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлари кафолатлари:

- ✓ 36-моддада ҳар бир шахснинг хусусий мулкка эгалик ҳуқуқи кафолатланган;
- ✓ 37-моддада фуқароларнинг меҳнат қилиш ҳуқуқи кўрсатилган;
- ✓ 38-моддада ишчи ва хизматчиларнинг дам олиши, меҳнат таътилидан баҳраманд бўлиш ҳуқуқлари ақс эттирилган;
- ✓ 39-моддада ҳар бир шахснинг давлат томонидан ижтимоий муҳофазаланиш ҳуқуқлари кўрсатилган;
- ✓ 40-моддада фуқароларнинг малакали тиббий хизматдан фойдаланиш ҳуқуқи белгилаб қўйилган;
- ✓ 42-моддада ҳар бир кишининг илмий ва техникавий ижод эркинлиги, маданият ютуқларидан фойдаланиш ҳуқуқлари кўрсатилган.

Конституцияда белгиланган инсон ҳуқуқлари ва эркинликларининг кафолатлари:

- 43-моддада фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларининг давлат томонидан кафолатланганлиги кўрсатилган;
- 44-моддада ҳар бир шахснинг ҳуқуқ ва эркинликлари суд орқали ҳимоя қилиниши белгиланган;
- 45-моддада вояга етмаганлар, меҳнатга лаёқатсизлар ва ёлғиз кексаларнинг ҳуқуқлари давлат ҳимоясида эканлиги қайд этилган;
- 46-моддада хотин-қизларнинг эркаклар билан бир хил ҳуқуқларга эга эканлиги кўрсатилган.

Тиббий фаолиятнинг ҳуқуқий асосларини белгиловчи қонунлар

- «Давлат санитария назорати тўғрисида», 1992 йил,
- «Фуқаролар Соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонун», 1996 йил,
- «Одам иммунтанқислиги вируси (ОИВ) билан касалланишнинг олдини олиш тўғрисида», 1999 йил,
- «Наркотик воситалар ва психотроп моддалар тўғрисида», 1999 йил,
- «Аҳолини сил касаллигидан муҳофаза қилиш тўғрисида», 2001 йил,
- «Психиатрия ёрдами тўғрисида», 2002 йил,
- «Қон ва унинг таркибий қисмлари донорлиги тўғрисида», 2002 йил,
- «Йод етишмовчилиги билан боғлиқ касалликлар профилактикаси тўғрисида» 2007 йил.

«Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисида» ги қонун таркиби ва мазмуни

Ушбу қонун 1996 йил 29 августда қабул қилинган, VI бўлим, 47 моддадан иборат.

I-бўлим. Умумий қоидалар. Бу бўлимда фуқаролар соғлигини сақлаш - бу ҳар бир инсоннинг соғлигини сақлаш ва мустаҳкамлашга қаратилган сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий, ижтимоий, маданий, илмий, санитария-гигиеник ва эпидемияга қарши тадбирлар мажмуаси эканлиги кўрсатилган.

II-бўлим. Фуқаронинг соғлигини сақлаш соҳасидаги ҳуқуқлари. Бу ҳуқуқлар тиббий муассасалар, бирлашмалар ва ташкилотлар, шунингдек, хусусий тиббий амалиёт билан шуғулланувчи шифокорлар томонидан таъминланади.

III-бўлим. Фуқароларга тиббий, ижтимоий ёрдам кўрсатиш. Ушбу бўлимда тиббий ёрдам турлари ва ҳар бир фуқаронинг тиббий ёрдамидан фойдаланиш ҳуқуқлари кафолатланган.

IV-бўлим. Тиббий экспертиза. Мазкур бўлимда тиббиётда мавжуд экспертизалар, уларнинг вазифалари ва фуқароларнинг бу борадаги ҳуқуқлари акс эттирилган.

V-бўлим. Тиббиёт ва фармацевтика ходимлари. Бу бўлимда тиббиёт ва фармацевтика фаолияти билан хусусий тиббий амалиёт билан шуғулланиш ҳуқуқи профессионал тиббиёт ва фармацевтика уюшмалари, уларнинг ҳуқуқ ҳамда эркинликлари кафолатлари белгилаб қўйилган.

VI-бўлим. Яқунловчи қоидалар. Ушбу бўлимда Ўзбекистон Республикаси шифокорининг қасамёди, шифокор сири, сирни ошкор этишга йўл қўядиган ҳолатлар, фуқаролар соғлигига зарар етказилган ҳолларда зарар ўрнини қоплаш тартиби ифодаланган.

Қонуннинг бўлимлари ва моддалар мазмуни

1-модда. Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари.

Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ушбу Қонун ҳамда бошқа қонун ҳужжатларидан иборат.

Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг соғлигини сақлаш соҳасидаги ҳуқуқий муносабатлар Қорақалпоғистон Республикасининг қонун ҳужжатлари билан ҳам тартибга солинади. Башарти халқаро шартномада фуқароларнинг соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонун ҳужжатларидагидан ўзгача қоидалар белгиланган бўлса, у ҳолда халқаро шартнома қўлланади.

2-модда. Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг асосий вазифалари.

Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- фуқароларнинг соғлиқни сақлашга доир ҳуқуқлари давлат томонидан кафолатланишини таъминлаш;
- фуқароларнинг соғлом турмуш тарзини шакллантириш;
- давлат органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмаларининг фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасидаги фаолиятини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш.

3-модда. Фуқаролар соғлигини сақлашнинг асосий принциплари.

Фуқаролар соғлигини сақлашнинг асосий принциплари қуйидагилардан иборат:

- соғлиқни сақлаш соҳасида инсон ҳуқуқларига риоя қилиниши;
- аҳолининг барча қатламлари тиббий ёрдамдан баҳраманд бўла олиши;
- профилактика чора-тадбирларининг устунлиги;
- соғлигини йўқотган тақдирда фуқароларнинг ижтимоий ҳимоя қилиниши;
- тиббиёт фанининг амалиёт билан бирлиги.

4-модда. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасидаги ваколатлари.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси:

- соғлиқни сақлаш соҳасида инсон ҳуқуқлари ҳимоя қилинишини;
- фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасидаги давлат сиёсатини;

- соғлиқни сақлаш ва тиббиёт фанини ривожлантириш дастурлари тасдиқланиши ва маблағ билан таъминланишини;
- соғлиқни сақлаш давлат тизимини бошқаришни;
- санитария-эпидемиология хотиржамлигини таъминлаш устидан назоратни;
- фавқулодда вазиятларда одамларнинг ҳаётини сақлаб қолиш ва уларнинг соғлигини муҳофаза этиш чора-тадбирлари кўрилишини, фуқароларни фавқулодда вазият зонасидаги аҳвол ва кўрилаётган чора-тадбирлардан хабардор қилишни;
- фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасида статистика ҳисоби ва ҳисоботнинг ягона тизими ўрнатилишини;
- Ўзбекистон Республикаси фуқаролари тиббий суғуртасининг таянч дастурларини тасдиқлашни;
- фуқароларнинг айрим гуруҳларига тиббий ёрдам кўрсатишда ва уларни доридармон билан таъминлашда имтиёзлар белгилашни;
- давлат бошқарув органлари, хўжалик юритувчи субъектларнинг фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасидаги, оилани, оналик ва болалиқни муҳофаза қилиш борасидаги фаолиятларини мувофиқлаштириб боришни ва назорат қилиб туришни;
- қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни амалга оширади.

5-модда. Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг ваколатлари.

Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги:

- соғлиқни сақлаш ва тиббий суғуртанинг норматив базасини, тиббий ёрдам сифати ва ҳажми давлат стандартларини ишлаб чиқишда иштирок этади;
- барча тиббий муассасаларнинг фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этиши устидан назоратни амалга оширади;
- фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасида мақсадли давлат дастурларини амалга оширади;
- давлат томонидан кафолатланган ҳажм доирасида аҳолига бирламчи тиббий-санитария ёрдами кўрсатилишини ташкил этади;
- тиббиёт ва фармацевтика фаолиятини лицензиялашни белгиланган тартибда амалга оширади;
- давлат соғлиқни сақлаш тизими муассасаларида тиббий хизматлар тарифлари даражасини тартибга солади;
- Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қўлланилишига рухсат этилган дори воситалари ва препаратларини стандартлаштириш ҳамда сертификатлаштиришни амалга оширади;
- қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни амалга оширади.
- Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги ўз ваколатлари доирасида даволаш-профилактика, санитария, эпидемияга қарши, радиация, экология масалалари юзасидан чиқарадиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги давлат органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмалари ҳамда жисмоний шахслар томонидан бажарилиши мажбурийдир.

6-модда. Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасидаги ваколатлари.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг тасарруфига қуйидагилар киради:

- соғлиқни сақлаш соҳасида инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш;

- фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасидаги қонун ҳужжатлари бажарилишини таъминлаш;
- соғлиқни сақлаш тизимининг бошқарув органларини шакллантириш, унинг муассасалари тармоғини ривожлантириш;
- бирламчи тиббий-санитария ва тиббий-ижтимоий ёрдамни ташкил этиш, улардан хамманинг баҳраманд бўла олишини таъминлаш, тиббий ёрдам сифатининг клиник-статистик стандартларига риоя этилишини назорат қилиш, тасарруфдаги ҳудудда фуқароларни дори-дармонлар ва тиббиёт маҳсулотлари билан таъминлаш;
- соғлиқни сақлаш харажатларини молиявий таъминлашнинг ўз манбаларини шакллантириш;
- фуқароларнинг санитария-эпидемиология жиҳатидан хотиржамлигини таъминлаш, профилактика, санитария-гигиена, эпидемияга қарши ва табиатни муҳофаза қилиш тадбирларини амалга ошириш;
- атроф муҳитни муҳофаза этиш ва экологик хавфсизликни таъминлаш;
- фавқулодда вазиятларда одамларнинг ҳаётини сақлаб қолиш ва уларнинг соғлигини муҳофаза этиш чора-тадбирларини кўриш, фуқароларни фавқулодда вазият зонасидаги аҳвол ва кўрилаётган чора-тадбирлардан хабардор қилиш;
- соғлиқни сақлаш тизими органлари, муассасалари ва корхоналари фаолиятини мувофиқлаштириш ҳамда назорат қилиш, соғлиқни сақлаш муассасаларида кўрсатилаётган тиббий-ижтимоий ёрдам сифатини назорат қилиб бориш;
- ногиронлар ва тиббий-ижтимоий ҳимояга муҳтож шахсларнинг куч-қувватини тиклайдиган муассасалар ташкил этиш ва улар фаолиятини таъминлаш;
- оилани, оналик ва болалиқни муҳофаза қилиш чора-тадбирларини амалга ошириш;
- фуқароларга санитария-гигиена ва экология таълими беришни ташкил этиш;
- соғлиқни сақлашнинг хусусий ва бошқа хил тизимларини ривожлантиришни рағбатлантирувчи шароитлар яратиш;
- қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни амалга ошириш.

7-модда. Соғлиқни сақлаш тизими.

Ўзбекистон Республикасида соғлиқни сақлашнинг давлат, хусусий ва бошқа тизимлари йиғиндисидан иборат ягона соғлиқни сақлаш тизими амал қилади.

8-модда. Давлат соғлиқни сақлаш тизими.

Давлат соғлиқни сақлаш тизимига Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Қорақалпоғистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги, вилоятлар, Тошкент шаҳар соғлиқни сақлашни бошқариш органлари, уларнинг шаҳар ва туман бўлинмалари киради. Давлат соғлиқни сақлаш тизимида давлат мулки бўлган ва давлат соғлиқни сақлаш тизимининг бошқарув органларига бўйсунувчи даволаш-профилактика ва илмий-тадқиқот муассасалари, тиббиёт ва фармацевтика ходимлари тайёрлайдиган ҳамда уларни қайта тайёргарликдан ўтказадиган ўқув юртлари, фармацевтика корхоналари ва ташкилотлари, санитария-профилактика муассасалари, суд-тиббий экспертиза муассасалари, тиббий дори-дармонлар ва тиббиёт техникаси ишлаб чиқарадиган корхоналар ҳамда асосий фаолияти фуқаролар соғлигини сақлаш билан боғлиқ бошқа корхона, муассаса ва ташкилотлар киради.

Илмий-тадқиқот институтларининг клиникалари, вазирликлар, идоралар, давлат корхоналари, муассаса ва ташкилотлари барпо этадиган даволаш-профилактика ва дорихона муассасалари давлат соғлиқни сақлаш тизимига киради.

Давлат соғлиқни сақлаш тизимининг даволаш-профилактика муассасалари аҳолига давлат томонидан кафолатланган бепул тиббий ёрдам кўрсатади. Бепул тиббий ёрдам кўрсатиш ҳажми ва тартиби қонун ҳужжатлар билан белгиланади.

Давлат томонидан кафолатланган тиббий ёрдам ҳажмининг белгилангандан ортиқча тиббий ва бошқа хил хизматлар кўрсатиш қўшимча хизматлар бўлиб, аҳоли томонидан белгиланган тартибда ҳақ тўланади.

9-модда. Давлат соғлиқни сақлаш тизимини маблағ билан таъминлаш.

Давлат соғлиқни сақлаш тизимини маблағ билан таъминлаш манбалари қуйидагилардан иборат:

- давлат бюджети маблағлари;
- тиббий суғурта маблағлари;
- фуқароларнинг соғлигини сақлашга мўлжалланган мақсадли фондларнинг маблағлари;
- даволаш-профилактика муассасаларининг давлат томонидан кафолатланган ҳажмидан ортиқча тиббий ёрдам кўрсатганлик учун ва пуллик хизматлар кўрсатганлик учун олинган маблағлари;
- корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмалари ҳамда жисмоний шахсларнинг соғлиқни сақлаш муассасаларига ихтиёрий ва хайрия бадаллари;
- банкларнинг кредитлари;
- қонун ҳужжатларида тақиқланмаган бошқа манбалар.

10-модда. Соғлиқни сақлашнинг хусусий ва бошқа хил тизимлари.

Соғлиқни сақлашнинг хусусий ва бошқа хил тизимлари жумласига хусусий тиббиёт амалиёти ёки хусусий фармацевтика фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар, ўз маблағлари ва жалб этилган маблағлар, шунингдек қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа манбалар ҳисобидан молиялаштириладиган даволаш-профилактика, дорихона муассасалари ҳамда тиббиёт ва фармацевтика маҳсулотлари ишлаб чиқарадиган корхоналар киради.

Соғлиқни сақлашнинг хусусий ва бошқа хил тизимларига тааллуқли даволаш-профилактика муассасалари фуқароларнинг айрим гуруҳларига бепул тиббий хизмат кўрсатадилар. Бундай хизматларнинг ҳажми, рўйхати, уларни кўрсатиш тартиби ҳамда компенсацияси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

Соғлиқни сақлашнинг хусусий ва бошқа хил тизимларида фақат қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қўлланилишига рухсат этилган профилактика, ташхис қўйиш ҳамда даволаш воситаларидан фойдаланилади.

Соғлиқни сақлашнинг хусусий ва бошқа хил тизимлари белгиланган тартибда тиббий ҳужжатларни юритиши ҳамда статистика маълумотларини тақдим этиши шарт.

11-модда. Тиббиёт ва фармацевтика фаолиятини лицензиялаш.

Соғлиқни сақлаш корхоналари, муассасалари ва ташкилотлари, шунингдек жисмоний шахслар лицензияга эга бўлган тақдирдагина тиббиёт ва фармацевтика фаолияти билан шуғулланиши мумкин.

Тиббиёт ва фармацевтика фаолиятини амалга ошириш учун лицензиялар бериш тартиби ҳамда шартлари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

12-модда. Аҳолининг санитария-эпидемиология жиҳатидан хотиржамлиги.

Аҳолининг санитария-эпидемиология жиҳатидан хотиржамлиги қонун ҳужжатларига мувофиқ давлат органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмалари ва фуқаролар томонидан санитария-гигиена йўсинидаги ҳамда эпидемияга қарши тадбирлар ўтказилиши орқали таъминланади.

13-модда. Фуқароларнинг соғлиқни сақлаш ҳуқуқи.

Ўзбекистон Республикаси фуқаролари соғлиқни сақлаш борасида дахлсиз ҳуқуққа эгадирлар.

Давлат ёши, жинси, ирқи, миллати, тили, динга муносабати, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар фуқароларнинг соғлиғи сақланишини таъминлайди.

Давлат фуқароларда касалликларнинг ҳар қандай шакллари борлигидан қатъи назар, уларнинг камситишлардан ҳимоя қилинишини кафолатлайди. Ушбу қонунда бузишда айбдор бўлган шахслар қонунда белгиланган тартибда жавобгар бўладилар.

14-модда. Ажнабий фуқаролар, фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг соғлиқни сақлаш ҳуқуқи.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги ажнабий фуқароларнинг соғлиқни сақлаш ҳуқуқи Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларига мувофиқ кафолатланади.

Ўзбекистон Республикасида доимий яшовчи фуқаролиги бўлмаган шахслар, соғлиқни сақлашда Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари билан тенг ҳуқуқдан фойдаланадилар.

Ушбу модданинг биринчи ва иккинчи қисмларида кўрсатиб ўтилган шахсларга тиббий ёрдам кўрсатиш тартибини Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги белгилайди.

15-модда. Фуқароларнинг соғлиққа таъсир этувчи омиллар ҳақида ахборот олиш ҳуқуқи.

Фуқаролар соғлиққа таъсир этувчи омиллар ҳақида, шу жумладан яшаш ҳудудининг санитария-эпидемиология жиҳатидан хотиржамлиги тўғрисида, овқатланишнинг оқилона нормалари хусусида, товарлар, ишлар, хизматлар, уларнинг хавфсизлиги, санитария нормалари ва қоидаларига мувофиқлиги тўғрисида ўз вақтида ва аниқ ахборот олиш ҳуқуқига эга.

16-модда. Фуқароларнинг тиббий-ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқи.

Касал бўлиб қолганда, меҳнат лаёқатини йўқотганда ва бошқа ҳолларда фуқаролар профилактик, ташхис қўйиш-даволаш, куч-қувватни тиклаш, санаторий-курорт, протез-ортопедия ёрдами ва бошқа хил ёрдамни, шунингдек беморларни, меҳнатга лаёқатсиз ва ногирон кишиларни боқиш-парваришlash юзасидан ижтимоий чора-тадбирларни, шу жумладан, вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик нафақаси тўлашни ўз ичига оладиган тиббий-ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқига эга.

Тиббий-ижтимоий ёрдам тиббиёт ходимлари ва бошқа мутахассислар томонидан кўрсатилади.

Фуқаролар ўзларини ихтиёрий равишда тиббий суғурта қилдириш асосида, шунингдек корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг маблағлари, ўз шахсий

маблағлари ҳамда қонун ҳужжатларида тақиқланмаган бошқа манбалар ҳисобидан кўшимча тиббий ва бошқа хил хизматлардан фойдаланиш ҳуқуқига эга.

Фуқароларнинг айрим тоифалари протезлар, ортопедик ва мослама буюмлар, эшитиш аппаратлари, ҳаракатланиш воситалари ва бошқа махсус воситалар билан имтиёзли тарзда таъминланиш ҳуқуқига эга. Бундай ҳуқуққа эга бўлган фуқароларнинг тоифаларини, шунингдек, уларни таъминлаш шартлари ва тартибини Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгилайди.

Фуқаролар ихтисослашган соғлиқни сақлаш, меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш муассасаларида тиббий экспертизадан ўтиш ҳуқуқига эга.

17-модда. Айрим турдаги касб-кор билан шуғулланувчи фуқароларнинг соғлигини сақлаш.

Фуқароларнинг соғлигини сақлаш, юқумли ва касб касалликларининг олдини олиш мақсадида рўйхатини Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги тасдиқлайдиган ишлаб чиқаришлар ҳамда айрим касбларнинг ходимлари ишга кириш вақтида дастлабки мажбурий тиббий кўрикдан ҳамда кейинчалик вақти-вақти билан тиббий кўрикдан ўтадилар.

Соғлигининг ҳолатига кўра фуқаро айрим турдаги касб-кор ҳамда юқори даражали хавф манбаи бўлган фаолият билан шуғулланишга вақтинча ёки доимий лаёқатсиз деб топилиши мумкин. Бундай қарор тиббиёт нуктаи назаридан шуғулланиш номақбул деб топилган фаолиятлар рўйхатига мувофиқ ҳолда тиббий комиссиялар чиқарган хулоса асосида қабул қилинади ва унинг устидан судга шикоят қилиниши мумкин.

Тиббиёт нуктаи назаридан шуғулланиш номақбул деб топилган айрим турдаги касб-кор ва юқори даражада хавфли манба билан боғлиқ фаолиятлар рўйхати Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги ҳамда Ўзбекистон касаба уюшмалари Федерацияси Кенгаши билан биргаликда белгиланади ҳамда беш йилда камида бир марта қайта кўриб чиқилади.

Иш берувчилар ўз ходимларининг мажбурий тиббий кўрикдан ўз вақтида ўтиши учун ва мажбурий тиббий кўрикдан ўтмаган шахсларни ишга қўйиш натижасида фуқароларнинг соғлигига етказилган зарарли оқибатлар учун жавобгар бўладилар.

18-модда. Оила соғлигини сақлаш.

Ҳар бир фуқаро давлат соғлиқни сақлаш тизими муассасаларида оилага тааллуқли масалалар, ўзида ижтимоий аҳамиятли касалликлар ва атрофдагилар учун хавфли бўлган касалликлар бор-йўқлиги юзасидан, никоҳ ва оила муносабатларининг тиббий-руҳий жиҳатлари юзасидан бепул маслаҳатлар олиш, шунингдек тиббий-ирсий ҳамда бошқа масалалар юзасидан маслаҳатлар олиш ва текширувдан ўтиш ҳуқуқига эга.

Ҳар бир оила ўзига оилавий шифокор танлаш ҳуқуқига эга. Болали оилалар фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасида қонун ҳужжатларида белгиланган имтиёزلардан фойдаланиш ҳуқуқига эга.

Уч ёшга тўлмаган болалар, шунингдек шифокорларнинг хулосасига кўра кўшимча қаровга муҳтож бўлган катта ёшдаги касали оғир болалар стационар шифохонада даволанаётганида уларнинг отаси ёки онасига ёхуд оиланинг болани бевосита парваришлаётган бошқа аъзосига даволаш муассасасида унинг ёнида бирга бўлиши учун имконият яратилади ва меҳнатга лаёқатсизлик варақаси берилади.

19-модда. Вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари.

Давлат вояга етмаганларнинг соғлиқни сақлаш ҳуқуқларини уларнинг жисмоний, маънавий ривожланиши учун, касалликларнинг олдини олиш учун энг қулай шароит яратиш, шунингдек, мактабгача тарбия муассасалари, мактаблар ва бошқа муассасаларда тиббий хизматни йўлга қўйиш орқали таъминлайди.

Вояга етмаганлар қуйидаги ҳуқуқларга эга:

- Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан белгиланадиган тартибда диспансер назоратида бўлиш ҳамда болалар ва ўсмирларнинг даволаш-профилактика муассасаларида даволаниш;

- санитария-гигиена таълимини олиш, ўқиш ҳамда ўзларининг физиологик хусусиятлари ва соғлигига мос шароитларда меҳнат қилиш;

- касбга яроқлилигини аниқлаш чоғида бюджет маблағлари ҳисобидан бепул тиббий маслаҳатлар олиш;

- соғлиқлари тўғрисида ўзлари учун қулай тарзда зарур ахборот олиш;

- ўн тўрт ёшдан ошган вояга етмаганлар маълумотларни билган ҳолда тиббий аралашувга ихтиёрий равишда розилик бериш ёки уни рад этиш ҳуқуқига эга;

- жисмоний ёки руҳий ривожланишида нуқсони бор вояга етмаганлар ота-оналарининг ёки улар ўрнини босувчи шахсларнинг аризасига кўра бюджет маблағлари, хайрия жамғармалари ва бошқа фондларнинг маблағлари, шунингдек, ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахсларнинг маблағлари ҳисобидан ижтимоий ҳимоя тизими муассасаларида яшашлари мумкин.

Ота-оналар ёки бошқа шахсларнинг ўз тарбиясидаги вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари ва манфаатларини бузишлари, уларни тарбиялашдан бўйин товлашлари, вояга етмаганлар билан уларнинг соғлигига зарар етказадиган даражада шафқатсиз муносабатда бўлишлари қонунда белгиланган тартибда жавобгарликка тортишга сабаб бўлади.

20-модда. Ҳарбий хизматчилар, ҳарбий ва муқобил хизматга чақириладиган ҳамда ҳарбий хизматга контракт бўйича кирадиган фуқароларнинг ҳуқуқлари.

Ҳарбий хизматчилар ҳарбий хизматга яроқли ёки яроқсиз эканликларини аниқлаш учун тиббий текширувдан ўтиш ҳамда ҳарбий-тиббий комиссиянинг ҳулосаси асосида ҳарбий хизматдан муддатидан илгари бўшатилиш ҳуқуқига эга.

Ҳарбий ва муқобил хизматга чақириладиган ёки ҳарбий хизматга контракт бўйича кирадиган фуқаролар тиббий текширувдан ўтади ҳамда соғлигига кўра ҳарбий хизматга чақирувни кечиктириш ёки чақирувдан озод этилиш ҳуқуқини берадиган тиббий маълумотлар тўғрисида тўлиқ ахборот олиш ҳуқуқига эга.

21-модда. Пенсия ёшидаги фуқароларнинг ҳуқуқлари.

Пенсия билан таъминланиш ҳуқуқини берадиган ёшга етган фуқароларга давлат соғлиқни сақлаш ва меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш тизими муассасаларида тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатилади.

Тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатиш ўз ичига стационар-амбулатория йўли билан даволашни, санаторий ва дам олиш уйларида соғломлаштиришни, ёлғиз кексаларга уларнинг ўз уйида ҳамда интернат-уйларда хизмат кўрсатишни қамраб олади.

Пенсия ёшидаги фуқаролар тиббий ҳулоса асосида қонун ҳужжатларига мувофиқ ижтимоий суғурта маблағлари, меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш органларининг маблағлари ҳамда корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг маблағлари ҳисобидан куч-қувватни тиклаш ҳуқуқига эга.

22-модда. Ногиронларнинг ҳуқуқлари.

Ногиронлар, шу жумладан, ногирон болалар ва болалиқдан ногиронлар тиббий-ижтимоий ёрдам олиш, куч-қувватни тиклашнинг барча турларидан фойдаланиш, дори-дармонлар, протез-ортопедия мосламалари, ҳаракатланиш воситалари билан имтиёзли асосларда таъминланиш, шунингдек касб-кор эгаллаш ва қайта тайёргарликдан ўтиш ҳуқуқига эга.

Ногиронлар давлат соғлиқни сақлаш тизими ва меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш муассасаларида бепул тиббий-ижтимоий ёрдам олиш, ўз уйларида парвариш қилиниш, ўзганинг парваришига муҳтож бўлган ёлғиз ногиронлар ва сурункали руҳий хасталиқларга чалинган ногиронлар эса ижтимоий таъминот муассасаларида яшаш ҳуқуқига эга.

Ногиронларга тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатиш тартиби ва уларга бериладиган имтиёзлар рўйхати қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилади.

23-модда. Фавқулодда вазиятлар туфайли жабр кўрган фуқароларнинг ҳуқуқлари.

Фавқулодда вазият туфайли жабр кўрган фуқаролар бепул тиббий ёрдам олиш ва соғлиқни тиклаш тарзида даволаниш, фавқулодда вазият оқибатларини бартараф этиш ҳамда ҳаёти ва соғлиқларига таҳдид солаётган хавфни камайтиришга қаратилган гигиена чора-тадбирлари ва эпидемияга қарши чора-тадбирлар ўтказиш ҳуқуқига эга.

Фавқулодда вазият шароитида одамларни қутқариш ва тиббий ёрдам кўрсатиш чоғида жабр кўрган фуқароларга бепул даволаниш, шу жумладан, санаторий ва курортларда даволаниш, куч-қувватни тиклашнинг барча турларидан фойдаланиш, шунингдек, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда моддий компенсация олиш кафолатланади.

24-модда. Беморнинг ҳуқуқлари.

Бемор тиббий ёрдам сўраб мурожаат қилган ва тиббий ёрдам олаётган пайтда қуйидаги ҳуқуқларга эга:

- тиббиёт ходимлари ва хизмат кўрсатувчи ходимларнинг ҳурмат ва меҳр-мурувват кўрсатишлари;
- шифокорни ва даволаш-профилактика муассасасини танлаш;
- санитария-гигиена талабларига жавоб берадиган шароитда текширувдан ўтиш, даволаниш ва парвариш қилиниш;
- Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги белгилаб қўйган тартибда ўз илтимосига кўра бошқа мутахассисларнинг консилиум қилиши ва улардан маслаҳатлар олиш;
- тиббий ёрдам сўраб мурожаат қилганлиги, соғлигининг ҳолати, қўйилган ташхис тўғрисидаги маълумотлар ҳамда уни текшириш ва даволаш чоғида олинган бошқа маълумотлар сир сақланиши;
- тиббий аралашувга ўз ихтиёри билан розилик бериш ёки уни рад этиш;
- ўз ҳуқуқ ва бурчлари хусусида ҳамда соғлигининг ҳолати ҳақида маълумот олиш, шунингдек соғлигининг ҳолатига доир маълумотларни унинг манфаатини кўзлаган ҳолда берса бўладиган шахсларни танлаш;
- ихтиёрий тиббий суғурта доирасида тиббий ва бошқа хил хизматлардан фойдаланиш;

- тиббий ёрдам кўрсатиш вақтида соғлигига зарар етказилган тақдирда кўрилган зарарнинг ўрни қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қопланиши;

- ҳуқуқини ҳимоя қилиши учун ҳузурига адвокат ёки бошқа қонуний вакил кўйилиши;

- ҳуқуқлари бузилган тақдирда бемор ёки унинг қонуний вакили бевосита даволаш-профилактика муассасасининг раҳбари ёки бошқа мансабдор шахсига, юқори бошқарув органига ёки судга шикоят билан мурожаат қилиши мумкин.

25-модда. Фуқароларнинг ўз соғлигининг ҳолати тўғрисида маълумот олиш ҳуқуқи.

Ҳар бир фуқаро ўз соғлигининг ҳолати тўғрисида маълумот, шу жумладан текшириш натижалари, қандай касали борлиги, қандай ташхис қўйилганлиги, касалликнинг бундан буён қандай кечишига оид тахминлар, даволаш усуллари ва бу усуллар билан боғлиқ хавф-хатар, тиббий аралашувнинг эҳтимол тутилган турлари ва уларнинг оқибатлари, амалга оширилган даволашнинг натижалари тўғрисидаги маълумотларни олиш ҳуқуқига эга.

Фуқаронинг соғлиги ҳақидаги маълумотни унинг ўзига, ўн тўрт ёшга тўлмаган шахслар ҳамда қонунда белгиланган тартибда муомалага лаёқатсиз деб топилган фуқаролар соғлиги тўғрисидаги маълумотларни эса уларнинг қонуний вакилларига даволаш-профилактика муассасасининг даволовчи шифокори, бўлим мудирини ёки текшириш ва даволашда бевосита қатнашаётган бошқа мутахассислар беради.

Касалликнинг кечиши номақбул деб тахмин қилинган ҳолларда бу ҳақда фуқарога ва, башарти унинг ўзи оила аъзоларига хабар қилишни тақиқламаган ва (ёки) бундай маълумот берилиши учун бирор шахсни тайинламаган бўлса, беморнинг оила аъзоларига тиббий-одоб меъёрларига риоя қилган ҳолда хабар қилиниши керак.

Фуқаронинг талабига мувофиқ унга соғлигининг ҳолатини акс эттирувчи тиббий ҳужжатлардан кўчирмалар берилади.

Фуқаронинг тиббий ҳужжатларида акс этган маълумотлар шифокорлик сирини бўлиб, у фақат ушбу Қонун 45-моддасининг учинчи қисмида назарда тутилган асослардагина фуқаронинг розилигисиз тақдим этилиши мумкин.

26-модда. Тиббий аралашувга розилик бериш.

Фуқаронинг ўз касалига доир маълумотларни билган ҳолда ўз ихтиёри билан розилик бериши тиббий аралашувнинг дастлабки зарур шартидир.

Фуқаронинг аҳволи ўз хоҳиш-иродасини изҳор этишга имкон бермайдиган, тиббий аралашувни эса кечиктириб бўлмайдиган ҳолларда фуқаронинг манфаатини кўзлаб тиббий аралашувни амалга ошириш масаласини консилиум ҳал қилади, башарти консилиумга йиғилишнинг иложи бўлмаган тақдирда эса, кейинчалик даволаш-профилактика муассасасининг мансабдор шахсларини хабардор қилиш шартини билан бевосита даволовчи (навбатчи) шифокор ҳал этади.

Ўн тўрт ёшга тўлмаган шахсларга ва қонунда белгиланган тартибда муомалага лаёқатсиз деб топилган фуқароларга нисбатан тиббий аралашувга уларнинг қонуний вакиллари розилик беради. Ота-она ёки бошқа қонуний вакиллар йўқлигида тиббий аралашув тўғрисидаги қарорни консилиум қабул қилади, башарти консилиумга йиғилишнинг иложи бўлмаган тақдирда эса, кейинчалик даволаш-профилактика муассасасининг мансабдор шахслари ва беморнинг қонуний вакиллари хабардор қилиш шартини билан бевосита даволовчи (навбатчи) шифокор қабул қилади.

27-модда. Тиббий аралашувни рад этиш.

Фуқаро ёки унинг қонуний вакили тиббий аралашувни рад этиш ёки унинг тўхтатилишини талаб қилиш ҳуқуқига эга, ушбу Қонуннинг 28-моддасида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно. Бундай ҳолларда шифокор ёзма тасдиқнома олишга, агар тасдиқнома олишнинг иложи бўлмаса тиббий аралашувни рад этишни гувоҳлар иштирокида тегишли далолатнома билан гувоҳлантириб олишга ҳақлидир.

Башарти тиббий аралашувни беморнинг қонуний вакили рад этса ва бу ҳол бемор учун оғир оқибатлар келтириб чиқариши мумкин бўлса, шифокор бу ҳақда васийлик ва ҳомийлик органларини хабардор қилиши шарт.

28-модда. Фуқароларнинг розилигисиз тиббий ёрдам кўрсатиш.

Атрофдагилар учун хавфли касалликка чалинган шахсларга фуқаролар ёки улар қонуний вакилларининг розилигисиз тиббий ёрдам кўрсатилишига (тиббий кўриқдан ўтказиш, касалхонага ётқизиш, кузатиш ва яққалаб қўйишга) қонун ҳужжатларида белгиланган асосларда ва тартибда йўл қўйилади.

29-модда. Бирламчи тиббий-санитария ёрдами.

Давлат соғлиқни сақлаш тизими, меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш, жамоат бирлашмаларининг муассасалари кўрсатадиган бирламчи тиббий-санитария ёрдами тиббий хизмат кўрсатишнинг асосий, қулай ва бепул тури бўлиб, қуйидагиларни:

- энг кўп тарқалган касалликлар, шикастланиш, захарланиш ва шошилиш ёрдам талаб этиладиган бошқа ҳолатларни даволашни;
- санитария-гигиенага доир ва эпидемияга қарши чора-тадбирлар, энг муҳим касалликларнинг тиббий профилактикасини ўтказишни;
- оилани, оналик ва болалиқни муҳофаза қилиш тадбирларини, турар жойларда фуқароларга тиббий-санитария ёрдами кўрсатиш билан боғлиқ бошқа чора-тадбирлар кўришни ўз ичига олади.

Хусусий ва бошқа хил соғлиқни сақлаш тизимларининг муассасалари томонидан кўрсатиладиган бирламчи тиббий-санитария ёрдами шартнома асосида амалга оширилади. Ушбу Қонун 10-моддасининг иккинчи қисмига мувофиқ шундай ёрдам кўрсатиладиган фуқароларнинг айрим гуруҳлари бундан мустасно.

Бирламчи тиббий-санитария ёрдами кўрсатишнинг ҳажми ва тартибини Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги белгилайди.

30-модда. Шошилиш ва тез тиббий ёрдам.

Фуқаролар соғлиқни сақлаш тизимининг ҳар қандай даволаш-профилактика муассасасида шошилиш тиббий ёрдам олиш ҳуқуқига эга.

Тиббиёт ва фармацевтика ходимлари фуқароларга шошилиш тиббий ёрдам кўрсатишлари шарт. Улар шошилиш тиббий ёрдам кўрсатишдан бўйин товлаганлик, шунингдек, фуқароларнинг соғлиғига етказилган зарар учун қонунга мувофиқ жавобгар бўладилар.

Тез тиббий ёрдам соғлиқни сақлаш тизимининг махсус тез тиббий ёрдам хизмати томонидан Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги белгилаган тартибда кўрсатилади.

Фуқаронинг ҳаёти хавф остида бўлган тақдирда тиббиёт ходимлари уни даволаш-профилактика муассасасига олиб бориш учун ҳар қандай транспорт туридан фойдаланиш ҳуқуқига эга.

Милиция, ёнғиндан сақлаш, авария хизматлари, транспорт ташкилотлари ходимлари, шунингдек бошқа касб-кор вакиллари тиббиёт ходимлари етиб келгунга қадар воқеа содир бўлган жойда қонун ҳужжатларига биноан зиммаларига юклатилган бирламчи шошилиш ёрдамни кўрсатишлари шарт.

31-модда. Ихтисослашган тиббий ёрдам.

Ихтисослашган тиббий ёрдам профилактика, ташхис қўйиш, даволашнинг ва мураккаб тиббий технологиялардан фойдаланишнинг махсус усулларини тақозо этувчи касалликларга чалинган фуқароларга кўрсатилади.

Ихтисослашган тиббий ёрдам даволаш-профилактика муассасаларида мутахассис шифокорлар томонидан кўрсатилади.

Соғлиқни сақлаш муассасаларида кўрсатиладиган ихтисослашган тиббий ёрдамнинг турлари, ҳажми ва сифат стандартлари Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан белгиланади.

32-модда. Ижтимоий аҳамиятга молик касалликларга чалинган фуқароларга тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатиш.

Ижтимоий аҳамиятга молик касалликларга чалинган фуқароларга давлат соғлиқни сақлаш тизимининг тегишли даволаш-профилактика муассасаларида тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатилади ва доимий тиббий кузатув таъминланади.

Ижтимоий аҳамиятга молик касалликлар рўйхати ва бундай касалликларга чалинган шахслар учун имтиёзлар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

Ижтимоий аҳамиятга молик касалликларга чалинган фуқароларга кўрсатиладиган тиббий-ижтимоий ёрдам турлари ва ҳажмини Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги манфаатдор вазирликлар ва идоралар билан биргаликда белгилайди.

33-модда. Атрофдагилар учун хавфли бўлган касалликларга чалинган фуқароларга тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатиш.

Атрофдагилар учун хавфли бўлган, рўйхати Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланадиган касалликларга чалинган фуқароларга тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатиш давлат соғлиқни сақлаш тизимининг ана шундай мақсадга мўлжалланган муассасаларида бепул амалга оширилади.

Атрофдагилар учун хавфли бўлган касалликларга чалинган фуқароларга кўрсатиладиган тиббий-ижтимоий ёрдамнинг турлари ва ҳажми Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан манфаатдор вазирликлар ва идоралар билан биргаликда белгиланади.

34-модда. Профилактика, ташхис қўйиш, даволашнинг янги усулларини, дори-дармонлар, иммунобиология препаратлари ва дезинфекция воситаларини қўлланиш ҳамда биологик-тиббий тадқиқотлар ўтказиш тартиби.

Соғлиқни сақлаш амалиётида фақат қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қўлланишга рухсат этилган профилактика, ташхис қўйиш, даволаш усуллари, тиббиёт технологиялари, дори-дармонлар, иммунобиология препаратлари ва дезинфекция воситаларидан фойдаланилади.

Қўлланишга рухсат этилмаган, лекин белгиланган тартибда кўриб чиқиладиган ташхис қўйиш, даволаш усуллари ва дори-дармонлардан беморни даволаш манфаатини кўзлаб фақат унинг ихтиёрий равишдаги ёзма розилиги олинганидан кейин, ўн тўрт ёшга тўлмаган шахсларни даволашда эса фақат уларнинг ҳаёти

бевосита хавф остида қолган тақдирда ва қонуний вакилларининг ёзма розилиги билангина фойдаланиш мумкин.

Ушбу модданинг иккинчи қисмида назарда тутилган ташхис қўйиш, даволаш усуллари ва дори-дармонларни, иммунобиология препаратлари ва дезинфекция воситаларини, шу жумладан чет элда фойдаланиладиганларини қўлланиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан белгиланади.

Инсонни объект сифатида жалб этиб, биологик-тиббий тадқиқот ўтказишга фақат лаборатория тажрибалари ўтказилганидан ва фуқаронинг ёзма розилиги олинганидан кейингина давлат соғлиқни сақлаш тизими муассасаларида йўл қўйилади. Фуқарони биологик-тиббий тадқиқотларда қатнашишга мажбурлаш мумкин эмас.

Биологик-тиббий тадқиқот ўтказишга фуқародан розилик олинаётганда унга тадқиқотнинг мақсади, усуллари, қўшимча оқибатлари, эҳтимол тутилган хавфи, тадқиқотнинг қанча давом этиши ва кутилаётган натижаларига оид маълумотлар берилиши лозим. Фуқаро тадқиқотнинг исталган босқичида унда қатнашишдан бош тортиш ҳуқуқига эга.

Белгиланган тартибда текширув синовларидан ўтмаган профилактика, ташхис қўйиш, даволаш усуллари ва дори-дармонларни тарғиб қилиш, шу жумладан оммавий ахборот воситаларида тарғиб қилиш тақиқланади. Ушбу нормани бузиш қонунда белгиланганидек жавобгарликка тортишга сабаб бўлади.

35-модда. Фуқароларни дори-дармонлар ва тиббиёт буюмлари билан таъминлаш.

Шифокорнинг дориқоғози бўйича ва дориқоғозсиз бериладиган дори-дармонлар рўйхати Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан тасдиқланади.

Дори-дармонлар ва яқка тартибда фойдаланиладиган тиббиёт буюмлари билан имтиёзли асосларда таъминладиган фуқароларнинг тоифалари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгилаб қўйилади. Давлат соғлиқни сақлаш тизимининг даволовчи шифокорлари фуқароларнинг дори-дармонлар билан имтиёзли асосларда таъминланиши учун дориқоғоз ёзиб бериш ҳуқуқига эга.

36-модда. Меҳнатга вақтинча лаёқатсизликни экспертизалаш.

Фуқароларнинг касаллик, шикастланганлик, ҳомиладорлик, туққанлик, оиланинг бетоб аъзосини парваришлаганлик, протез қўйдирганлик, санаторий-курортда даволанганлик муносабати билан ва бошқа ҳоллардаги меҳнатга вақтинча лаёқатсизлигини экспертизалаш қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ўтказилади.

Меҳнатга вақтинча лаёқатсизликни экспертизалаш давлат соғлиқни сақлаш тизимининг даволовчи шифокорлари томонидан ўтказилади ва улар фуқароларга меҳнатга лаёқатсизлик варақасини беради. Хусусий ва бошқа хил соғлиқни сақлаш тизимларида даволанган фуқароларга меҳнатга лаёқатсизлик варақалари Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги белгилаб қўядиган тартибда берилади.

Меҳнатга вақтинча лаёқатсизлик экспертизаланганида ходимни соғлигининг ҳолатига қараб вақтинча ёки доимий равишда бошқа ишга ўтказиш зарурати ва муддати аниқланади, шунингдек фуқарони белгиланган тартибда, шу жумладан унда ногиронлик белгилари мавжуд бўлган тақдирда тиббий-меҳнат эксперт комиссиясига йўллаш тўғрисида қарор қабул қилинади.

37-модда. Тиббий-меҳнат экспертизаси.

Тиббий-меҳнат экспертизаси фуқаролар ногиронлигининг сабаби ва гуруҳини, уларнинг меҳнат лаёқатини йўқотганлик даражасини, улар соғлигини тиклашнинг турлари, ҳажми ва муддатини ҳамда ижтимоий ҳимоялаш чора-тадбирларини белгилайди, тегишли хулосалар беради. Ушбу хулосалар корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмаларининг маъмурияти учун мажбурийдир.

Тиббий-меҳнат экспертизасини ташкил қилиш ва ўтказиш тартиби қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилади.

Тиббий-меҳнат экспертизасини ўтказган муассасанинг хулосаси устидан фуқаронинг ўзи ёки унинг қонуний вакили судга шикоят қилиши мумкин.

38-модда. Ҳарбий-тиббий экспертиза.

Ҳарбий-тиббий экспертиза ҳарбий ёки муқобил хизматга чақириладиган, ҳарбий хизматга контракт бўйича кирадиган, Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларининг, ички ишлар ва Миллий хавфсизлик хизмати органларининг захирасида (резервида) турган фуқароларнинг ҳамда ҳарбий хизматчиларнинг саломатлиги жиҳатидан ҳарбий хизматга яроқли ёки яроқсиз эканлигини, касаллик, ярадорлик, шикастланганлик ҳарбий хизмат (ҳарбий йиғинларни ўташ) билан боғлиқлигини аниқлайди, ҳарбий хизматчиларга тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатиш ва уларнинг соғлигини тиклашнинг турлари, ҳажми ва муддатини белгилайди.

Ҳарбий-тиббий экспертизани ташкил этиш ва ўтказиш тартибини, шунингдек ҳарбий ёки муқобил хизматга чақириладиган, ҳарбий хизматга контракт бўйича кирадиган фуқаролар ва ҳарбий хизматчилар соғлигининг ҳолатига нисбатан қўйиладиган талабларни Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгилайди.

Ҳарбий-тиббий экспертизанинг хулосалари мансабдор шахслар ижро этиши учун мажбурийдир. Ҳарбий-тиббий экспертизани ўтказган муассасанинг хулосаси устидан фуқаронинг ўзи ёки унинг қонуний вакили судга шикоят қилиши мумкин.

39-модда. Суд-тиббиёт ва суд-психиатрия экспертизалари.

Суд-тиббиёт экспертизаси давлат соғлиқни сақлаш тизимининг тиббий муассасаларида эксперт томонидан, унинг йўқлигида эса — экспертиза ўтказишга жалб этилган шифокор томонидан суриштирув ўтказаетган шахс, терговчи, прокурорнинг қарори ёки суднинг ажрими асосида ўтказилади.

Суд-психиатрия экспертизаси давлат соғлиқни сақлаш тизимининг шу мақсадга мўлжалланган муассасаларида ўтказилади.

Суд-тиббиёт ва суд-психиатрия экспертизаларини ташкил этиш ва ўтказиш тартиби қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилади.

Суд-тиббиёт ва суд-психиатрия экспертизаларини ўтказган муассасаларнинг хулосалари устидан фуқаронинг ўзи ёки унинг қонуний вакили судга шикоят қилиши мумкин.

40-модда. Патологик-анатомик тадқиқотлар ўтказиш ва одамнинг ўлган вақтини аниқлаш.

Патологик-анатомик тадқиқотлар соғлиқни сақлаш муассасаларида одам ҳаётлигида ҳамда ўлганидан сўнг ташхис қўйиш (биопсия ва аутопсия), шунингдек, клиник шароитда ташхис қўйиш ва касалликни даволаш ишларининг тўғри олиб борилганлигини назорат қилиш, ўлим сабаблари ҳақида аниқ маълумотлар олиш мақсадида ўтказилади.

Патологик-анатомик тадқиқотлар ўтказиш ва одамнинг ўлган вақтини аниқлаш тартиби Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан белгиланади.

41-модда. Тиббиёт ва фармацевтика фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқи.

Ўзбекистон Республикасида тиббиёт ва фармацевтика фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқига олий ёки ўрта махсус тиббиёт ўқув юртини тамомлаганлик тўғрисида диплом олган шахслар эга бўладилар.

Тиббиёт ва фармацевтика маълумоти тўғрисидаги дипломни хорижий давлатларда олган шахсларнинг тиббиёт ёки фармацевтика фаолияти билан шуғулланишига Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланадиган тартибда йўл қўйилади.

Ўз касби бўйича уч йилдан кўп ишламаган тиббиёт ва фармацевтика ходимларининг тегишли фаолият билан шуғулланишига тегишли ўқув юртларида қайта тайёргарликдан ўтганларидан кейин ёки Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг аттестация комиссиялари ўтказадиган аттестация асосида йўл қўйилади.

Тиббиёт ёки фармацевтика соҳасида тугалланмаган олий маълумоти бўлган шахсларнинг тиббиёт соҳасида ўрта маълумоти бўлган ходимлар ишлайдиган лавозимларда тиббиёт ёки фармацевтика фаолияти билан шуғулланишига Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан белгиланадиган тартибда йўл қўйилади.

Олий ва ўрта махсус тиббиёт ўқув юртлари талабаларининг фуқароларга тиббий ёрдам кўрсатишда таълим дастурларига мувофиқ қатнашишига тиббиёт ходимлари назорати остида, Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан белгиланадиган тартибда йўл қўйилади.

Ҳайриқонуний равишда тиббиёт ва фармацевтика фаолияти билан шуғулланувчи шахслар қонунга мувофиқ жавобгар бўладилар.

42-модда. Хусусий тиббиёт амалиёти билан шуғулланиш ҳуқуқи.

Олий ёки ўрта махсус тиббий маълумот тўғрисида диплом ва танланган фаолият тури билан шуғулланиш учун лицензия олган шахслар хусусий тиббиёт амалиёти, шу жумладан табиблик (халқ табobati) билан шуғулланиш ҳуқуқига эга.

Тиббий ёрдам кўрсатиш сифатини профессионал тиббиёт уюшмалари ва маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, шунингдек, рухсатнома (лицензия) берган орган назорат қилиб боради.

Хусусий тиббиёт амалиёти билан шуғулланиш хусусий тиббиёт амалиёти билан шуғулланишга рухсатнома берган органнинг ёки суднинг қарори билан тўхтатилиши мумкин.

43-модда. Профессионал тиббиёт ва фармацевтика уюшмалари.

Тиббиёт ва фармацевтика ходимлари ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, тиббиёт ва фармацевтика амалиётини ривожлантириш, илмий тадқиқотларга қўмаклашиш, тиббиёт ва фармацевтика ходимларининг касб фаолияти билан боғлиқ бошқа масалаларни ҳал этиш мақсадида ихтиёрий асосда таркиб топадиган профессионал уюшмалар ҳамда бошқа жамоат бирлашмалари тузиш ҳуқуқига эга.

Профессионал тиббиёт, фармацевтика уюшмалари ва бошқа жамоат бирлашмалари ўз фаолиятларини уставлар асосида ва қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширадилар.

44-модда. Ўзбекистон Республикаси шифокорининг қасамёди.

Шифокор дипломини олаётган шахслар қуйидаги мазмунда қасамёд қабул қилади:

«Шифокор деган юксак унвонни олиб, тиббиёт фаолиятига киришар эканман:

ўзимнинг бор билим ва маҳоратимни беморни даволашга ҳамда инсон соғлигини сақлашга бағишлашга;

ёши, жинси, ирқи, миллати, тили, дини, эътиқоди, ижтимоий келиб чиқиши ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, ҳар бир беморга куч-ғайратим ва вақтимни аямай тиббий ёрдам кўрсатишга;

беморнинг соғлигини шахсий манфаатларимдан юқори қўйишга, камтар ва ҳалол бўлишга, ўз билим ва маҳоратимни доимо ошириб боришга;

шифокор сирини сақлашга;

кишиларга ҳамиша меҳр-мурувват ва шифо топишларига ишонч ҳада этишга;

Букрот, Абу Али ибн Сино сингари улуғ табибларнинг шонли анъаналарини давом эттиришга тантанали қасамёд қиламан.

Ушбу қасамёдга умримнинг охиригача содиқ қолишга қасамёд қиламан».

Шифокорлар қасамёдни бузганлик учун қонунда белгиланган жавобгарликка тортиладилар.

45-модда. Шифокор сирини.

Фуқаронинг тиббий ёрдам сўраб мурожаат қилганлиги, унинг соғлигининг ҳолати, касаллигига қўйилган ташхис хусусидаги ҳамда уни текшириш ва даволаш давомида олинган бошқа маълумотлар шифокор сирини ташкил этади.

Шифокор сирини ҳисобланган маълумотлардан ўқиш ҳамда касб-корга, хизматга доир ва бошқа хил вазифаларни бажариш пайтида хабардор бўлиб қолган шахсларнинг бу маълумотларни фуқаро ёки унинг қонуний вакилининг розилигисиз ошкор қилишига йўл қўйилмайди, ушбу модданинг учинчи қисмида белгиланган ҳоллар бундан мустасно.

Шифокор сирини ҳисобланган маълумотларни фуқаро ёки унинг қонуний вакилининг розилигисиз беришга қуйидаги сабабларга кўра йўл қўйилади:

- аҳволи оғирлиги сабабли ўз хоҳиш-иродасини билдира олмайдиган фуқарони текшириш ва даволаш мақсадида;

- юқумли касалликлар тарқалиши, ялпи захарланиш ва зарарланиш хавфи таҳдид солганида;

- тергов ёки суд текшируви ўтказилиши муносабати билан суриштирув ва тергов органларининг, прокуратура ва суднинг сўрови бўйича;

- ўн тўрт ёшга тўлмаган вояга етмаган шахсга ёрдам кўрсатилаётганда унинг ота-онаси ёки қонуний вакиллари хабардор қилиш учун;

- фуқаронинг соғлигига ғайриқонуний хатти-ҳаракатлар ёки бахтсиз тасодиф натижасида зарар етказилган деб гумон қилишга асослар мавжуд бўлганида.

Шифокор сирини ҳисобланган маълумотлар қонунда белгиланган тартибда берилган шахслар шифокор сирини ошкор қилганлик учун қонун ҳужжатларига мувофиқ тиббиёт ва фармацевтика ходимлари билан баб-баравар жавобгар бўладилар.

46-модда. Фуқароларнинг соғлигига етказилган зарарни қоплаш.

Фуқароларнинг соғлигига зарар етказилган ҳолларда айбдорлар жабрланганлар кўрган зарар ўрнини қонун ҳужжатларида белгиланган ҳажм ва тартибда қоплашлари шарт.

Гайриқонуний хатти-ҳаракатлардан жабр кўрган фуқароларга тиббий ёрдам кўрсатишга сарфланган маблағлар уларнинг соғлигига етказилган зарар учун жавобгар бўлган жисмоний ва юридик шахслардан ундирилади.

Тиббиёт ва фармацевтика ходимлари ўз касб-кор вазифаларини малакали бажармаганликлари оқибатида фуқароларнинг ҳаёти ва соғлигига зарар етган ҳолларда етказилган зарар ўрни қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қопланади.

Зарарнинг ўрнини қоплаш тиббиёт ва фармацевтика ходимларини қонунга мувофиқ интизомий, маъмурий ёки жиноий жавобгарликдан озод этмайди.

47-модда. Соғлиқни сақлаш соҳасида фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликларини камситувчи давлат органлари ҳамда мансабдор шахсларнинг хатти-ҳаракатлари устидан фуқароларнинг шикоят қилиш ҳуқуқи.

Давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг ушбу Қонунда белгиланган фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликларини камситувчи хатти-ҳаракатлари устидан юқори давлат органларига ёки судга шикоят қилиш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш давлат дастурлари, унинг асосий босқичлари, мақсад ва вазифалари

Собиқ соғлиқни сақлаш тизимида қишлоқ участка шифохоналари (ҚУШ), врачлик амбулаториялари ва фельдшерлик-акушерлик пунктлари (ФАП)да ишловчи тиббиёт ходимлари (асосан ўрта маълумотли тиббий ходимлар) аҳолига бирламчи тиббий ёрдам кўрсатиш, сурункали соматик ва юқумли касалликларни аниқлаш, санитария-пропаганда ва санитария назорати каби вазифаларни бажаришган. Стационарларда беморларга, нафақат керакли бўлган тиббий ёрдамни кўрсатиш, балки уларнинг даволаниши даврида даволаш-муҳофазаси ва маиший хизмат (озикланиш, даволаниш, гигиеник муолажалар) ҳам бажарилар эди.

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгандан сўнг ўша даврда фаолият кўрсатаётган соғлиқни сақлаш тизими мамлакатнинг бозор тизимига ўтиш даврида қуйидаги иқтисодий сабабларга кўра давр талабига умуман тайёр эмаслиги маълум бўлди.

Биринчидан, Соғлиқни сақлаш тизими тўлалигича давлат молия бюджетига боғлиқ эди, бу эса Ўзбекистоннинг ўтган асрнинг 80-йилнинг охири, 90-йилнинг ўрталарида иқтисодий инқирозга сабаб бўлган. Соғлиқни сақлаш тизимининг ривож ва ўзини-ўзи таъминлаши учун ҳеч қандай легал молия бюджети мавжуд эмас эди.

Иккинчидан, тизимга ажратилган бюджетдаги маблағлар сарфланиши назорат қилинмаган. Ажратилган маблағлар соғлиқни сақлаш тизими ривожланишига қаратилган, мавқеи йўлида сарфланишни ўрнига, бошқа мақсадлар учун беҳуда сарфланиб кетарди. Асосий эътибор профилактик ва амбулатор даво чораларига йўналтирилган эди.

Учинчидан, ушбу тизимда бирламчи соғлиқни сақлаш ҳолати мавжуд бўлган, асосан қишлоқ шароитига қаратилган. Бунда аҳолига тиббий ёрдамни врачлар эмас (жуда кам ҳолатларда шифокорлар ёрдам кўрсатишган), балки қишлоқ фельдшерлик- акушерлик пунктдаги (ФАП), ишловчи фельдшерлар кўрсатишган. Қишлоқ шароитида кўрсатилаётган тиббий ёрдам сифати шаҳарникидан анча паст бўлган.

Тўртинчидан, она ва болага ёрдам кўрсатиш тизими, туғилиш кўрсаткичи юқори бўлган ҳолда соғлом бола туғилишига қаратилган чора-тадбирлар умуман ўтказилмасдан, балки туғруқ жараёнига ва мавжуд бўлган касалликларни даволашга қаратилган эди. Натижада кўп сонли туғруқлар жараёнида фертил ёшидаги аёлларнинг соғлиги ёмон бўлган, оналар ўлими – иттифоқ, миқёсида энг юқори кўрсаткични эгаллаган. Тез-тез ва қисқа муддат оралиғидаги туғруқлар туфайли кучсиз, чала ва жисмоний етилмаган болалар туғилган. Натижада болалар ўлимининг коэффициенти ошган, кейинчалик эса болалар, ўсмирлар ҳамда катта ёшли болаларнинг касалланиш кўрсаткичлари ошиб борган.

Бешинчидан, соғлиқни сақлаш тизимида асосий эътибор фақат даволашга қаратилган эди, профилактика ва соғлом турмуш тарзи ҳолатига эътибор йўқ эди. Аҳоли ўртасида ўзининг соғлиги ҳақида қайғуриш маъданияти тушунтирилмас эди. Дори-дармонлар жуда арзон ва кенг қамровли бўлган ҳамда кўп истеъмол қилинар эди. Бу кетишда соғлиқни сақлаш тизими замоннинг ўзгаришларига жавоб бермас эди ва аҳолига муносиб соғлом турмуш тарзини яратишга қурби йўқ эди.

Ана шу сабабларага кўра 1998 йил 10 ноябрдаги “Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш Давлат дастури” тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президент Фармони асосида соғлиқни сақлаш тизимини батамом ислоҳ қилиш зарурияти вужудга келди. Сўнгги ўн йил ичида соғлиқни сақлашни ривожлантиришга қаратилган Давлат дастурлари қишлоқ инфраструктураларини ривожлантиришга қаратилди, «Она ва бола йили», «Соғлом авлод йили», «Саломатлик йили», «Ҳомийлар ва шифокорлар йили», «Ижтимоий ҳимоя йили» дастурлари бўйича қабул қилган ва амалга оширилган эътиборга молик ишлар бунинг далили ҳисобланади.

Соғлиқни Сақлаш тизимини реформалаштиришни асосий йўналишлари куйидагилар деб белгиланди:

- соғлом бола туғилиши ва соғлом авлодни тарбиялашга йўналтирилган, оналик ва болалик масалаларига янги концептуал ва амалий ёндашув. Реформанинг бу йўналишидаги мақсади нафақат она ва бола ўлимини қисқа муддат ичида камайтиришга, балки маълум даражада юқори сифатли соғлом авлодни ва соғлом турмуш тарзини узоқ муддатгача яратишга қаратилгандир. Бу инсоният ривожланишидаги энг тўғри ёндашув ҳисобланади;

- соғлиқни сақлаш тизимини тузишда, уни инфраструктурасини ривожлантиришда мутлоқ янги ёндашувлардир. Реформанинг асосий мақсади – бирламчи тиббий ёрдам кўрсатишни шаҳар ва қишлоқ шароитларида тенглаштиришга қаратилгандир;

- эски стереотиплардан воз кечиш ва соғлиқни сақлашни молиялаштириш тизимини ўзгартириш, молиялаштириш манбаларини имкон даражада кенгайтириш, яъни соғлиқни сақлашда пуллик ва хусусий хизматларни ташкиллаштириш, кўрсатилаётган тиббий хизматларнинг сифатини ошириш;

- бирламчи звенода бюджет маблағларини концентрациялаш, молиялаштириш тизимини оптимизациялаш, қимматбаҳо койка фондлардан камроқ фойдаланиб, амбулатор поликлиник тарзда даволаш ва профилактик чора-тадбирларни қўллашга имкон яратиш;

- ҳамма маъмурий территориал соҳаларда аҳолига шошилиш тиббий ёрдам кўрсатишнинг принцип жиҳатдан янги тизимини яратиш;

- соғлиқни сақлаш тизимини бошқариш шароитларини ошириш, звеноларни қисқартириш;

- соғлиқни сақлашнинг норматив ҳуқуқ базасини ошириш ва яхшилаш.

2003 йил 26 февралдаги “Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишни янада чуқурлаштириш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президенти фармони асосан, соғлиқни сақлаш тизимини реформалаштиришнинг 2 – босқичи бошланди, мамлакатда босқичма-босқич ривожланувчи, аҳолига юқори малакали тиббий хизматларни кўрсатувчи юқори технологияли махсуслаштирилган тиббий марказлар яратилди. Масалан, ҳозирги вақтда 4 та махсуслаштирилган Республика тиббий марказлари мавжуд: жарроҳлик, кардиология, урология ва кўз микрохирургияси фаолият кўрсатмоқда.

Ўзбекистон ҳукумати соғлиқни сақлаш тизимини янгича формасини яратишда қуйидаги босқич ва ёндашувларга амал қилди:

1. Бирламчи тиббий ёрдам ҳамма вақт чегараланмаган, сифатли, ҳаттоки бозор иқтисодиёти шароитида бўлса ҳам бепул бўлиши кераклигига, яъни соғлиқни сақлаш аҳолининг ҳамма қисмларига бирдек тенг бўлиши керак.

2. Одамийлик потенциалнинг ривожланиш йўлида қишлоқ шароитида яшаш негитатив жиҳатдан салбий таъсир кўрсатмаслиги кераклигига.

Аввалги соғлиқни сақлаш тизимида мавжуд бўлган шароитлар, яъни қишлоқ шароитида кишиларга бирламчи тиббий ёрдамни фельдшер томонидан кўрсатилиб, қишлоқ аҳолисини дискриминацияга олиб келган. Шунинг учун соғлиқни сақлашнинг янги тизимида тиббий ёрдам кўрсатиш сифатини асосан қишлоқ шароитида оширишга қаратилмоқда. Буни қишлоқ шароитида қурилаётган қишлоқ врачлик пунктлари (ҚВП) мисолида исботлаш мумкин. Унда тиббий ёрдамни олий тиббий билимга эга бўлган юқори малакали мутахассислар кўрсатади.

3. Ихтисослашган бирламчи тиббий ёрдамга ажратилган воситалар пациентларни индивидуал хусусиятларини эътиборга олган ҳолда, уларни тизимли ва комплекс равишда кузатиб бориш учун жуда кўп сарфлар эди. Шунинг учун бирламчи соғлиқни сақлаш тизимини янада яхшилаш учун бирламчи тиббий ёрдам кўрсатувчи, тиббий ёрдамнинг иқтисодий ва сифатли томонларини эътиборга олган ҳолда пациентларга интеграл шароит яратувчи, умумий амалиёт шифокорлари (УАШ) тайёрлаш йўлга қўйилди.

4. Мамлакатнинг ҳамма жойларда шошилиш тиббий ёрдам бепул бўлиши керак. Бу мақсадлар учун мамлакатимизда шошилиш тиббий ёрдам кўрсатувчи муассасалар яхши таъминланган. Республика бўлимларидан тортиб вилоят-туман бўлимларигача махсус муассаса турлари ташкил қилинган.

5. Соғлиқни сақлаш тизими бюджетини молиялаштиришда оптимал тиббий ёрдамни ташкил қилиш учун аҳолининг сонига қараб амалга оширилади, яъни ҳар бир одам бошига кўра. Бунинг учун асосий сарф-ҳаражатларни стационар даволаш

муассасаларига эмас, балки профилактик чора-тадбирларга ва амбулатор даволаш муассасаларига йўналтириш йўлга қўйилди.

6. Бирламчи соғлиқни сақлаш тизими бирламчи звеноси билан бир қаторда сифатли шошилиш тез тиббий ёрдам ихтисослашган клиникаларда бажарилса, тиббий ёрдамни ташкиллаштириш ўз ўрнига тушиб кетади. Бу эса ўз навбатида юқори технологияли тиббий ускуналар ва юқори малакали мутахассислар билан таъминланган тор касалликларни даволовчи махсуслашган клиникаларни ташкил қилишни талаб этади.

Ўзбекистон ҳукуматининг эътибори туфайли давлат дастурлари муддат бўйича бажарилиши белгиланган ҳамма мақсадларга эришилди.

Аҳолига бирламчи тиббий ёрдам кўрсатадиган кенг муассаса тури ташкил этилди. Энг асосийси, умумий амалиёт шифокори принципи асосида иш юритаётган ҚВП бежиздан ташкил қилинмади, чунки бугунга қадар аҳолига шошилиш тиббий ёрдам кўрсатиш тизими бутунлиги ҳеч бир МДХ давлатларида ташкил қилинмаган эди.

Соғлиқни сақлашни ривожланишидаги янги йўналишлардан бири - бу халқаро стандартларга жавоб берувчи замонавий клиника ва марказларнинг ташкил этилишидир. Шунинг ҳисобига она ва бола саломатлиги шароитлари яхшиланди:

- чақалоқлар ўлими кескин камайди;
- кўкрак ёшидаги чақалоқларни, яъни 6 ойликкача бўлган чақалоқларни, она сути билан озиқлантириш 94-96% га ошди;
- оналар ўлими икки барабар камайди, туғруқ интервали эса 2 йилгача узайди;
- соғлом турмуш тарзини яратиш яхши ташкил этилди;
- мамлакатда санитар эпидемиологик стабиллик ўрнатилди;
- мактабгача ва мактаб ёшидаги болаларга 98% гача профилактик эмлашлар ўтказилди, полиомиелит ва дифтерия рўйхатдан ўтказилмади, вирусли гепатит билан касалланиш камайди.

Натижада давлат билан параллел равишда ривожланувчи соғлиқни сақлашнинг хусусий сектори ташкил этилди. Бу сектор соғлиқни сақлаш тизимида нафақат бюджет етишмовчилиги, балки аҳолининг тиббий муассасани ва тиббий хизмат турларини танлашига имконият яратиб бериш, хаттоки уларнинг сифатли тиббий ёрдам олишини ташкиллаштириш билан ҳам шуғулланади. Соғлиқни сақлашни реформалаштиришнинг давлат дастури тугади. Энди унинг нафақат эришган ютуқларини, балки яқин келажакда туғиладиган муаммоларини ҳам хал этиш кўзда тутилди. Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишни янада чуқурлаштириш ва уни ривожлантириш режалаштирилди. Шу ҳолатни инобатга олган ҳолда, 2007 йил 19 сентябрда “Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишни янада чуқурлаштириш ва ривожлантириш” тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президенти фармони чиқарилди. Ушбу фармонга биноан қуйидагилар соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишни янада чуқурлаштиришнинг асосий вазифалари этиб белгиланди:

- ягона ташкилий-услубий раҳбарликни ҳамда аҳолига кўрсатиладиган тиббий хизматлар сифати устидан назоратни таъминлайдиган соғлиқни сақлашнинг замонавий ташкилий тузилмасини шакллантириш;

- замонавий диагностика ва даволаш ускуналари билан жиҳозланган, юқори малакали кадрлар салоҳияти билан таъминланган ҳамда аҳолига ихтисослаштирилган юқори технологик тиббий ёрдам кўрсатадиган Республика

ихтисослаштирилган илмий-амалий тиббиёт марказлари тармоғини янада ривожлантириш ва шундай янги марказлар ташкил қилиш;

- тиббий диагностика тизимини тубдан тақсимлаштириш, Республика ҳудудида замонавий, халқаро стандартларга мос бўлган ускуналар билан жиҳозланган ҳамда юқори малакали мутахассислар билан таъминланган диагностика хизматлари тармоғини кенг ривожлантириш;

- аҳолини вирусли ва юқумли касалликлардан ҳимоя қилиш, ОИВ\ОИТС касаллигининг олдини олиш тизими самарадорлиги ва ишончлилигини, аввало зарарланиш манбаларини профилактика қилиш ва тугатишга қаратилган чора-тадбирлар ҳисобини ошириш;

- аёллар ва болалар соғлигини сақлаш, бўлғуси оналар соғлиги ҳолати устидан назорат қилиш тизими сифатини тубдан оширишнинг – марказлар, педиатрия ва туғруқ муассасаларнинг моддий-техника базасини, айниқса, қишлоқ жойларда янада ривожлантириш ва мустаҳкамлаш;

- тиббиёт муассасаларининг умумамалиёт шифокорлари ва тор ихтисослашган шифокорларга нисбатан талаб – эҳтиёжларни қондиришни ҳисобга олган ҳолда кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизимини такомиллаштириш, тиббиёт ходимларининг малакаси ва касб маҳоратини муттасил ошириб бориш учун шарт-шароитларни таъминлаш;

- замонавий диагностика ва даволаш ускуналарига, юқори малакали тиббиёт ходимларига эга бўлган ҳамда аҳолига даволаш жараёнининг тасдиқланган стандартларига мувофиқ равишда сифатли, ихтисослаштирилган тиббий хизмат кўрсатадиган хусусий тиббиёт муассасаларини ривожлантиришга кўмаклашиш.

МАВЗУ БЎЙИЧА ТЕСТ САВОЛЛАРИ

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қачон қабул қилинган, нечта бўлим, боб ва моддадан иборат?

- а) 1992 йил 8 декабр, VII бўлим, 25 боб, 127 –моддадан;
- б) 1992 йил 8 декабр, VI бўлим, 24 боб, 129 –моддадан;
- с) 1992 йил 8 декабр, VI бўлим, 26 боб, 128 –моддадан;
- д) 1992 йил 7 декабр, VII бўлим, 28 боб, 127 –моддадан;
- е) 1992 йил 9 декабр, VI бўлим, 26 боб, 128 –моддадан.

2. Конституциянинг қайси моддаларида инсон ҳаёти, соғлиги ва малакали тиббий ёрдам олиш ҳуқуқлари кафолатланган?

- а) 24,25,26,40 – моддаларда;
- б) 39,40,42 – моддаларда;
- с) 40,45,46 – моддаларда;
- д) 24,25,26,27,28- моддаларда;
- е) 40,43,44 – моддаларда.

3. “Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисида”ги қонуни қачон қабул қилинган, нечта бўлим ва моддадан иборат?

- а) 1996 йил 29 август, VII бўлим, 60 та моддадан иборат;
- б) 1997 йил 30 август, V бўлим, 45 та моддадан иборат;
- с) 1996 йил 29 август, VI бўлим, 47 та моддадан иборат;
- д) 1998 йил 30 август, VI бўлим, 46 та моддадан иборат;
- е) 1995 йил 29 август, VI бўлим, 45 та моддадан иборат.

4. Фуқаролар соғлиги тўғрисидаги қонун бўлимлари қандай номланади?

а) умумий қоидалар; сиёсий, ижтимоий, маданий, илмий, санитария-гигиеник ва эпидемияга қарши тадбирлар мажмуаси; фуқаролар соғлигини сақлаш ҳуқуқи; фуқароларга ижтимоий ёрдам; тиббий экспертиза; яқунловчи бўлим;

б) умумий қоидалар; фуқаролар соғлигини сақлаш ҳуқуқи; фуқароларга тиббий ижтимоий ёрдам; тиббий экспертиза; тиббий фармацевтика билан шуғулланиш ҳуқуқи; яқунловчи қоидалар;

с) умумий қоидалар; санитар –гигиеник ва эпидемияга қарши кураш; фуқаронинг соғлигини сақлаш соҳасидаги ҳуқуқи; тиббий экспертиза; интизомий ёрдам; яқунловчи қоидалар;

д) умумий қоидалар; тиббий ёрдам; ижтимоий ёрдам; тиббий экспертиза; тиббий фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқи; яқунловчи қоидалар;

е) умумий қоидалар; беморнинг ҳуқуқи ижтимоий ёрдам; тиббий ёрдам; тиббий фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқи; яқунловчи қоидалар.

5. «Фуқаролар соғлигини сақлаш» қонунининг асосий вазифалари нимадан иборат?

а) соғлигини йўқотган фуқароларни ижтимоий ҳимоялаш, тиббий амалиёт ва фан бирлиги;

б) давлат томонидан фуқаролар соғлигини сақлаш ҳуқуқлари кафолатларини таъминлаш, фуқаролар соғлом ҳаёт кечиришини шакллантириш, фуқаролар соғлиқни сақлаш соҳасида давлат идораларни фаолиятини ҳуқуқий бошқариш;

с) соғлиқни сақлаш давлат тизимини бошқариш, молиялаштириш, соғлом турмуш тарзини шакллантириш;

- д) Ўзбекистон Республикаси фуқароларини тиббий суғурта қилиш дастурларини тасдиқлаш, тиббиёт амалиёти ва фан бирлиги;
- е) соғлиқни сақлаш тизимини ривожлантириш дастурларини молиялаштириш ва бошқ.

6. Фуқаролар соғлиқни сақлашнинг асосий принципларини кўрсатинг:

- а) соғлиқни сақлаш соҳасида инсон ҳуқуқларига риоя қилиниши. Аҳолининг барча қатламлари тиббий ёрдамдан баҳраманд бўла олиши, профилактика чора тадбирларининг устунлиги, соғлигини йўқотган тақдирда фуқароларнинг ижтимоий ҳимояланиши;
- в) соғлиқни сақлаш тизимида кўп поғонали тиббий хизматдан, икки поғонали тиббий хизмат кўрсатишга ўтиш, соғлигини йўқотган тақдирда фуқароларнинг ижтимоий ҳимоя қилиниши;
- с) давлат органлари, корхоналари, муассасалар, ташкилотлар, жамоа бирлашмаларини фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасидаги фаолиятини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш;
- д) фуқароларнинг соғлом турмуш тарзини яратиш, инсон ҳуқуқларига риоя қилиниши. Аҳолининг барча қатламлари тиббий ёрдамдан баҳраманд бўлиши;
- е) фуқароларнинг давлат томонидан кафолатланишини таъминлаш.

7. «Фуқаролар Соғлигини сақлаш» қонунига асосан Ўзбекистон Республикаси ҳудудида бўлган чет эл фуқаролари қандай ҳуқуқларга эга?

- а) фақат пуллик тиббий ёрдам олишга;
- б) бепул тиббий ёрдам олишга;
- с) фақат дипломатик мавқега эга бўлганлар тиббий ёрдам олишга;
- д) Ўзбекистон Республикаси фуқаролари билан тенг ҳуқуққа эга;
- е) Ҳалқаро шартномаларда алоҳида кўзда тутилган ҳолатлар бўлмаса, Ўзбекистон Республикаси фуқаролари билан тенг ҳуқуққа эга.

8. Ўзбекистон Республикасида Соғлиқни сақлаш тизими қандай турлардан иборат?

- а) давлат, хусусий ва нодавлат тизимлар бирлигидан;
- б) фақат давлат соғлиқни сақлаш тизимидан;
- с) хусусий соғлиқни сақлаш тизимидан;
- д) давлат соғлиқни сақлаш тизимидан, хусусий соғлиқни сақлаш тизимидан;
- е) соғлиқни сақлаш тизими алоҳида бўғимларга ажратилмаган.

9. Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонунда белгиланган ногиронлар ҳуқуқлари кўрсатилган?

- а) санитар-гигиена таълими олиш;
- б) касбга яроқликни сақлаш чоғида бюджет маблағлар ҳисобидан бепул тиббий маслаҳат олиш;
- с) тиббий-ижтимоий ёрдам олишнинг барча турларидан фойдаланиш, дори-дармонлар, протез-ортопедик мосламалари билан имтиёзли таъминлаш, касб-кор эгаллаш ва тайёргарликдан ўтиш;
- д) 15 ёшдан ошган барча ногиронлар тиббий аралашувларга ихтиёрий равишда розилик бериш ва рад этиш;
- е) вояга етмаган болалар фақат қонуний вакили бўлгандагина имтиёзлилиги кўрсатилган.

10. Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонунда вояга етмаганларнинг қандай ҳуқуқлари белгилаб қўйилган ?

- а) ҳуқуқни ҳимоя қилиш учун ўз-ўзига адвокат ёки қонуний вакил олиш;
- б) соғлиги тўғрисида маълумот олиш;
- с) диспансер назоратида бўлиш ҳамда даволаш профилактика муассасаларида даволаниши;
- д) шифокорни ва даволаш муассасани танлаш;
- е) шифокор устидан маъмуриятга шикоят қилиш.

11. Соғлиқни сақлаш тизими бозор иқтисодиёти тизимига ўтиш даврида қайси сабабларга кўра умуман тайёр эмаслиги маълум бўлди?

- а) тўлиқ давлат бюджетига боғлиқлиги, чора тадбирлар туғруқ жараёни ва мавжуд касалликларни даволашга қаратилганлиги бўйича;
- б) қишлоқ шароитида тиббий ёрдам кўрсатиш тизими умуман ривожланмаганлиги сабабли;
- с) она ва болага ёрдам кўрсатиш тизими туғруқ жараёнида соғлом бола туғилишига қаратилганлиги сабабли;
- д) асосий эътибор даволашга эмас, яъни профилактика ва соғлом турмуш тарзи ҳолатига эътибор берилганлиги сабабли;
- е) дори-дармонлар жуда қиммат бўлган ва кенг истъеъмол қилинганлиги сабабли.

12. Патолого-анатомик текширувларни ўтказишдан мақсад?

- 1) ташхис қўйиш ва даволаш чора-тадбирларни тўғрилигини назорат қилиш;
- 2) ўлим вақтини аниқлаш;
- 3) ўлимдан сўнг ташхисни аниқлаш (аутопсия);
- 4) ўлим турини аниқлаш (зўраки, зўраки бўлмаган);
- 5) ҳаётлик пайти ташхисни аниқлаш (биопсия);
- б) тан жароҳатларини аниқлаш.
 - а) 1,2,3,5
 - б) 1,2,3,6
 - с) 1,2,4,5
 - д) 1,2,3,4
 - е) 1,4,5,6

13. Тиббий-меҳнат экспертиза вазифалари:

- 1) ногиронлик;
- 2) ижтимоий ёрдам кўрсатиш;
- 3) ногиронлик сабабларини аниқлаш;
- 4) ижтимоий ёрдам тури, сони ёки ҳажмини аниқлаш;
- 5) касаллик ҳолатини аниқлаш;
- б) меҳнат қобилияти йўқолиш даражасини аниқлаш.
 - а) 1,2,3,5
 - б) 1,2,3,6
 - с) 1,2,4,5
 - д) 1,2,3,4
 - е) 1,3,4,6

14. Вақтинча ишга лаёқатсизлик экспертизаси ким томонидан амалга оширилади?

- а) давлат соғлиқни сақлаш системасидаги даволовчи врач томонидан;

- в) суд тиббий эксперти томонидан;
- с) суд тиббий психиатри томонидан;
- д) Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш вазирлиги қошидаги комиссия томонидан;
- е) вилоят ва туман соғлиқни сақлаш ходимлари томонидан.

15. “Соғлиқни сақлаш тизимини ислохотлаштириш” Давлат дастурига асосан қишлоқ жойларида қайси тиббий ёрдам кўрсатиш шаклига ўтилди?

- а) бир поғонали тиббий ёрдам кўрсатиш шаклига;
- б) икки поғонали тиббий ёрдам кўрсатиш шаклига;
- с) уч поғонали тиббий ёрдам кўрсатиш шаклига;
- д) кўп поғонали тиббий ёрдам кўрсатиш шаклига;
- е) малакали ихтисослашган тиббий ёрдам кўрсатиш шакллари.

16. Касаллик ривожининг оқибати салбий деб ҳисобланганда бемор соғлиги тўғрисидаги хабар кимга етказилиши шарт?

- а) фуқаронинг ўзига ва оила аъзоларига;
- в) фақат оила аъзоларига;
- с) қонуний вакилларига;
- д) врачлик сирини ошкор қилиш ман этилади;
- е) ижтимоий ҳимоялаш ва ҳуқуқни сақлаш органлари ходимларига.

17. “Фуқароларнинг соғлигини сақлаш тўғрисида”ги қонунда фуқароларнинг қандай тиббий-ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқлари мавжуд?

- а) ихтиёрий равишда тиббий суғурта, ташкилотларнинг маблағлари, шахсий маблағлари ҳисобидан қўшимча тиббий ва бошқа хил хизматлардан фойдаланиш ва айрим тоифадаги фуқароларни (протезлар, эшитиш мосламалари ва б.) имтиёзли тарзда таъминлаш ҳуқуқига эга;
- б) касбга яроқлилигини аниқлаш чоғида бюджет маблағларидан бепул тиббий маслаҳат олиш ва бошқа хил хизматлардан фойдаланиш ва айрим тоифадаги фуқароларни (протезлар, эшитиш мосламалари ва б.) имтиёзли тарзда таъминлаш ҳуқуқига эга;
- с) ихтиёрий равишда тиббий суғурта, ташкилотларнинг маблағлари, шахсий маблағлари ҳисобидан қўшимча тиббий ва бошқа хил хизматлардан фойдаланиш ва санитария-гигиена таълимини олиш;
- д) тиббий аралашувга ихтиёрий равишда розилик ҳуқуқини бериш ва уни рад этиш;
- е) соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан белгиланган тартибда диспансер назоратида бўлиш.

18. Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонунда бирламчи тиббий санитария ёрдамини асосий таркибий қисмлари:

- а) энг кўп тарқалган касалликлар, заҳарланиш ва шикастланишларда шошилиш даволаш талаб этиладиган ҳолатларни даволаш, эпидемияга қарши чора-тадбирлар, турар жойларда фуқароларга тиббий санитария ёрдамини кўрсатиш;
- б) касб-кор вакиллари келгунча воқеа содир бўлган жойда бирламчи шошилиш тиббий ёрдам кўрсатиш, эпидемияга қарши чора-тадбирлар;
- с) эпидемияга қарши чора-тадбирлар, турар жойларда фуқароларга тиббий санитария ёрдамини кўрсатиш, санитария гигиена таълимини олиш;
- д) энг кўп тарқалган касалликлар, заҳарланиш ва шикастланишларда шошилиш даволаш талаб этиладиган ҳолатларни даволаш, эпидемияга қарши чора-тадбирлар;

е) санитария-гигиена талабларига жавоб берадиган шароитда текширувдан ўтиш, даволаниш ва парвариш қилиниш.

19. Шифокор сири бу-

- 1) тиббиёт ходимининг тиббий билими ҳақида маълумотлар;
- 2) беморнинг ташхиси;
- 3) ташхис қўйиш ва беморни даволаш чора-тадбирлари;
- 4) беморга ўтказилган даволаш усуллари;
- 5) шифохонада ўтказилаётган илмий текширувлар натижалари;
- б) тиббий ходимнинг лавозими тўғрисидаги маълумот.

- а) 1,3,6
- б) 2,3,4
- с) 1,5,6
- д) 2,3,5
- е) 1,3,6

20. Қайси ҳолатларда беморни розилигисиз шифокор сири ошкор қилиниши мумкин?

- 1) сири ошкор қилишда беморнинг розилиги сўралмайди;
- 2) агар тан жароҳатлари етказилганига шубҳа туғилса;
- 3) агар заҳарланиш ва касалликни тарқалишига шубҳа бўлса;
- 4) 18 га кирмаган шахсларни ота-оналарини огоҳлантириш учун;
- 5) бемор оғир ҳолатда бўлиб ўз фикрини билдира олмаси;
- б) ҳар қандай ҳолатда ҳам ошкор қилиниши мумкин эмас;
- 7) ҳуқуқни ҳимоя қилувчи органлар томонидан тергов олиб борилаётган бўлса.

- а) 2,3,4,5,7
- в) 1,2,3,4,7
- с) 2,4,5,6,7
- д) 1,2,4,5,6
- е) 2,3,4,5,6

МАВЗУ ЮЗАСИДАН НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

- ✓ “Тиббий фаолиятнинг ҳуқуқий асослари” фанини ўрганишдан мақсад нима?
- ✓ Ўзбекистон Республикасининг Конституциясининг таркибий тузилиши.
- ✓ Конституцияда белгиланган фуқароларнинг иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлари кафолатлари.
- ✓ Конституцияда белгиланган инсон ҳуқуқлари ва эркинликларининг кафолатлари.
- ✓ Тиббий фаолиятнинг ҳуқуқий асосларини белгиловчи қонунлар.
- ✓ Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисида қонуннинг таркибий қисмлари.
- ✓ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасидаги ваколатларини кўрсатинг.
- ✓ Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг ваколатларини кўрсатинг.
- ✓ Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг фуқаролар соғлигини сақлаш соҳасидаги ваколатларини кўрсатинг.
- ✓ Аҳолининг санитария-эпидемиология жиҳатидан хотиржамлиги деганда нимани тушунасиз?

- ✓ Ўзбекистон Республикасида доимий яшовчи фуқароликка эга бўлмаган шахсларнинг соғлигини сақлаш ҳуқуқи қай тарзда амалга оширилади?
- ✓ Фуқароларнинг соғлиққа таъсир этувчи омиллар ҳақида ахборот олиш ҳуқуқи нималардан иборат?
- ✓ Оила соғлигини сақлаш нималардан иборат?
- ✓ Ҳарбий хизматчиларнинг ҳуқуқлари.
- ✓ Фавқулодда ҳолатларда жабр кўрган фуқароларнинг ҳуқуқлари.
- ✓ Фуқаролар ўз соғлиги тўғрисида маълумот олиш ва тиббий аралашувга розилик бериш ёки уни рад этиш ҳоллари.
- ✓ Тиббий экспертиза турлари.
- ✓ Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш давлат дастурининг яратилиш сабаблари?
- ✓ Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш давлат дастурининг биринчи босқичида белгиланган вазифалар.
- ✓ Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш давлат дастури иккинчи ва учинчи босқичларида кўрсатилган асосий йўналишлар.
- ✓ Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш давлат дастури асосида соғлом турмуш тарзини шакллантириш учун қандай ишлар амалга оширилди?

Талабалар мустақил ишини ташкил қилиш учун кўрсатмалар

- ❖ Ўқув гуруҳи ичида “Соғлиқни сақлашда қонунчилик асослари” мавзусида анжуманлар ўтказиш;
- ❖ Мавзуга оид альбом, макет, стенд, слайд, ўқув жадвалари ва тест саволлари тузиш;
- ❖ Ўқитувчи назорати остида “Сиз қонунни биласизми?” мавзусида мунозарали суҳбат ўтказиш;
- ❖ Мавзу бўйича янги педогогик технологиялардан фойдаланган ҳолда интерактив ўйинлар ўтказиш.

Амалий машғулотнинг ўқитиш технологияси

Вақти - соат	Талабалар сони: ___ нафар
Ўқув машғулоти шакли	Билимларни чуқурлаштириш, кенгайтириш ва амалда бажариш бўйича амалий машғулот.
Ўқув машғулоти режаси	<ul style="list-style-type: none"> - Конституцияда белгиланган инсонларнинг ижтимоий, иқтисодий ҳуқуқ ва эркинликлари; - Соғлиқни сақлаш соҳасида қабул қилинган қонунлар; - “Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғриси”даги қонуннинг таркиби ва мазмуни; - Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш давлат дастури; - Тиббий ёрдам турлари.
Ўқув машғулотининг мақсади: Бу амалиёт машғулоти жараёнида саволлар ва муаммолар борасида суҳбат ўтказилади. Бу дарсда “ақлий ҳужум” усулини қўллаш ҳамда тест ечиш мумкин.	

<i>Педагогик вазифалар:</i> - мавзу бўйича билимларни тизимлаштириш, мустаҳкамлаш. - дарслик билан ишлаш кўникмаларини хосил қилиш; - янги ахборотларни таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантириш	<i>Ўқув фаолиятининг натижалари:</i> Талаба: -Конституцияда белгиланган инсон ҳуқуқ ва эркинликларини изоҳлайди; -соғлиқни сақлаш соҳасида қабул қилинган қонунларни айтиб беради; - фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонуннинг таркибини айтади; -фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонуннинг вазифаси, принципларига тавсиф беради; -ЎЗР соғлиқни сақлаш тизимини изоҳлайди. -ногиронлар, вояга етмаганлар, беморлар, пенсионерлар, ҳарбийларнинг тиббий соҳасида ҳуқуқларини санаб ўтади; -тиббий аралашувга розилик бериш ва рад этишга кўрсатмаларни айтиб беради; -тиббий ёрдам турларига тавсиф беради.
<i>Ўқитиш услуби ва техникаси</i>	<i>Билиш-сўров, биргаликда ўқиймиз, “Тиббий ёрдам турлари” сўзига кластер, мунозара.</i>
<i>Ўқитиш воситалари</i>	<i>Маъруза матни, ўқув қўлланмаси, жадваллар, бўр, доска, компьютер мультимедия дарсликлари, ЎЗР конституцияси.</i>
<i>Ўқитиш шакли</i>	<i>Билимларни чуқурлаштириш ва кенгайтириш, индивидуал ва гуруҳ, бўйича ўқитиш.</i>
<i>Ўқитиш шароитлари</i>	<i>Мавзуга мос жиҳозланган аудитория (СТЭ ҳужжатлари ва ҳ.к.).</i>

Амалий машғулотнинг технологик картаси (1-машғулот)

Фаолият мазмуни		
Босқичлар вақти	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (15 мин)	1.1. Мавзунини, мақсад ва режадаги ўқув натижаларини эълон қилади, уларнинг аҳамиятини ва долзарблигини асослайди. Машғулот ҳамкорликда ишлаш технологиясини қўллаган ҳолда ўтишни маълум қилади. 1.2. Ақлий ҳужум усулидан фойдаланган ҳолда аудиториянинг тайёргарлик даражасини аниқлайди: «Тиббий соҳасида қабул қилинган қонунларни биласизми?» «Уларнинг мазмунларига изоҳ беринг?» Мазмунининг муҳокамаси гуруҳларда давом этишини эълон қилади.	1.1. Мавзунини ёзди ва саволларга жавоб беради.
2-босқич Асосий қисм (150 мин)	2.1. Талабаларни 3 гуруҳга бўлади, ҳар бирига вазифа беради (2-илова). Кутилаётган ўқув натижаларини эслатади. 2.2. Гуруҳда ишлаш қонидаси билан таништирилади (1-илова). Баҳолаш мезонларини ҳам намойиш қилади. 2.3. Вазифани бажаришда ўқув материаллари (маъруза матни, ўқув қўлланма) ларидан фойдаланиш мумкинлигини эслатади. Гуруҳларда иш бошлашни тақриф этади. 2.4. Тайёргарликдан кейин амалий ишлар бошлангани эълон қилинади (соғлиқни сақлаш соҳасидаги қонунлар). 2.5. Талабалар қонунчилик тамойилларини шарҳлайди, хулосаларга эътибор беради, аниқлик киритади. 2.6. Талабаларга Б. Б. Б усули бўйича ифодаланган жадвални намойиш қилади ва устунларни тўлдиришни айтади. Тушунчаларга изоҳларни тўғрилайди ва саволларга жавоб қайтаради. Гуруҳлар фаолиятига умумий балл беради.	2.1. Ўқув натижаларини тақдим қиладилар. 2.2. Саволлар беради. 2.3. Жавобларни тўлдиради. 2.4. Жадвал устунларини тўлдиради ва муҳокамада ишгирик этади.

3-босқич Якуний қисм (15 мин)	3.1. Машғулотни яқунлайди, талабаларни баҳолайди ва фаол иштирокчиларни рағбатлантиради. 3.2. Мустақил иш сифатида “Фуқароларнинг тиббий ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқлари” мавзусида “маъруза” ёзишни топширади.	3.1. Эшитадилар. 3.2 Топширикни оладилар.
-------------------------------------	--	--

Ўқув топшириқлар

Гуруҳ билан ишлаш қоидалари

Гуруҳ аъзоларининг ҳар бири:

- ўз шерикларининг фикрларини ҳурмат қилишлари лозим;
- берилган топшириқлар бўйича фаол, ҳамкорликда ва масъулият билан ишлашлари лозим;
- ўзларига ёрдам керак бўлганда сўрашлари мумкин;
- ёрдам сўраганларга кўмак беришлари лозим;
- гуруҳни баҳолаш жараёнида иштирок этишлари лозим;
- “Биз бир кемадамиз, бирга чўкамиз ёки бирга қутиламиз” қоидасини яхши билишлари лозим.

1. Саволга жавобни шакллантиринг:

- Фуқароларнинг соғлиқни сақлаш соҳасида ҳуқуқларини санаб беринг?
- Соғлиқни сақлашни ислоҳ қилиш давлат дастурининг босқичларини санаб беринг?

2. Ушбу тушунчаларнинг мазмунини ёритинг:

Ногиронлар, вояга етмаганлар, беморлар, пенсионерлар, ҳарбийларнинг тиббиёт соҳасидаги ҳуқуқларини ёритиш, соғлиқни сақлашни ислоҳ қилиш давлат дастурида белгиланган тадбирларни изоҳлаш.

Гуруҳлар учун топшириқлар.

1-гуруҳ

“Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисида”ги қонуннинг мазмунини ёритинг.
“Соғлиқни сақлаш тизими” сўзига кластер тузинг.

2-гуруҳ

Тиббий амалиёт билан шуғулланиш ҳуқуқи ва хусусий тиббий амалиёт.
“Фуқароларнинг ҳуқуқлари ” тушунчасига кластер тузинг.

3-гуруҳ

Тиббий аралашувга розилик бериш ва рад этиш.
“Тиббий ёрдам турлари” тушунчасига кластер тузинг.

4-гуруҳ

Соғлиқни сақлашни ислоҳ қилиш давлат дастури.
“Тиббий экспертиза турлари” тушунчасига кластер тузинг.

Баҳолаш мезонлари ва кўрсаткичлари (балл)

Гуруҳ	1 топшириқ	2 топшириқ	3 топшириқ (ҳар бир савол 0,2 балл)			Баллар йиғиндиси (3,0)
	(1,0)	(1,4)	1-савол	2-савол	3-савол	
1						
2						
3						

Б.Б.Б. усули асосида билимларни синаш учун тарқатма материаллар

Тушунча	Биламан “+”, Билмайман “-”	Билдим “+”, Била олмадим“-”.
Бинар номенклатура:		
ФССТ қонун ҳужжати		
ФССТ қонуннинг вазифалари		
ФССТ қонуннинг принципи		
Давлат соғлиқни сақлаш тизими		
Хусусий соғлиқни сақлаш тизими		
Бошқа соғлиқни сақлаш тизими		
Тиббий амалиёт билан шуғулланиш ҳуқуқи		
Фуқароларнинг соғлиқни сақлаш ҳуқуқи		
Фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг соғлиқни сақлаш ҳуқуқи		
Фуқароларнинг соғлиққа таъсир этувчи омиллар ҳақида ахборот олиш ҳуқуқи		
Фуқароларнинг тиббий-ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқи		
Оила соғлигини сақлаш		
Вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари		
Пенсия ёшидаги фуқароларнинг ҳуқуқлари		
Ҳарбий хизматчиларнинг ҳуқуқлари		
Ногиронларнинг ҳуқуқлари		
Беморнинг ҳуқуқлари		
Фуқароларнинг ўз соғлигининг ҳолати тўғрисида маълумот олиш ҳуқуқи		
Тиббий аралашувга розилик бериш		
Тиббий аралашувни рад этиш		
Фуқароларнинг розилигисиз тиббий ёрдам кўрсатиш		
Бирламчи тиббий-санитария ёрдами		
Шошилиш ва тез тиббий ёрдам		
Ихтисослашган тиббий ёрдам		
Тиббий экспертиза турлари		
Тиббиёт ва фармацевтика фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқи		
Хусусий тиббиёт амалиёти билан шуғулланиш ҳуқуқи		
Ўзбекистон Республикаси шифокорининг қасамёди		
Шифокор сири		
Фуқароларнинг соғлиқига етказилган зарарни қоплаш		
Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш давлат дастурлари		
Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш давлат дастурларининг мақсад ва вазифалари		

“Инсерт усули”

Инсерт – самарали ўқиш ва фикрлаш учун белгилашнинг интерфаол тизими ҳисобланиб, мустақил ўқиб-ўрганишда ёрдам беради. Бунда маъруза мавзулари, китоб ва бошқа материаллар олдиндан талабага вазифа қилиб берилади. Уни ўқиб чиқиб, «V; +; –; ?» белгилари орқали ўз фикрини ифодалайди.

Матни белгилаш тизими

“V” - мен билган нарсани тасдиқлайди.

“+” - янги маълумот.

“-” - мен билган нарсага зид.

“?” - мени уйлантирди. Бу борада менга қўшимча маълумот зарур.

Инсерт жадвали

Тушунчалар	V	+	-	?
Фуқароларнинг соғлиқни сақлаш ҳуқуқи				
ФСС ҳуқуқининг бош масаласи				
ФСС ҳуқуқининг истиқболи				
ФСС ҳуқуқининг вазифалари, принциплари муаммолари				
ФСС ҳуқуқининг йўналишлари				
Бу фанни ўрганиш кетма - кетлиги				
Ўрганиш услублари				

КЛАСТЕР

Кластер - (тутам, боғлам, ғунча маъноларини билдиради). Маълумот харитасини тузиш воситаси булиб, барча фикр конституциясини фокуслаш ва аниқлаш учун қандайдир асосий омил атрофида ғояларни йиғиш тушинилади. Ихтиёрий муаммо, мавзулар хусусида эркин, очиқ ўйлаш ва шахсий фикрларни бемалол баён этиш учун шароит яратади. Билимлар фаоллашишини таъминлайди, мавзу бўйича фикрлаш жараёнида янги асоциация тақдим этишга эркин ва очиқ кириб боришга ёрдам беради.

Калит сўзлар билан асоциация бўйича ён томонидан кичкина ҳажмдаги айланага “йўлдошлар” – ушбу мавзу билан алоқадор сўз ёки сўз бирикмаси ёзилади. Улар чизиқ билан “бош” сўзга боғланилади. Ушбу “йўлдошлар”да “кичик йўлдошлар” ҳам бўлиши мумкин ва **бошқалар**. Ёзув ажратилган вақт тугагунча ёки ғоя яқунлангунча давом эттирилади.

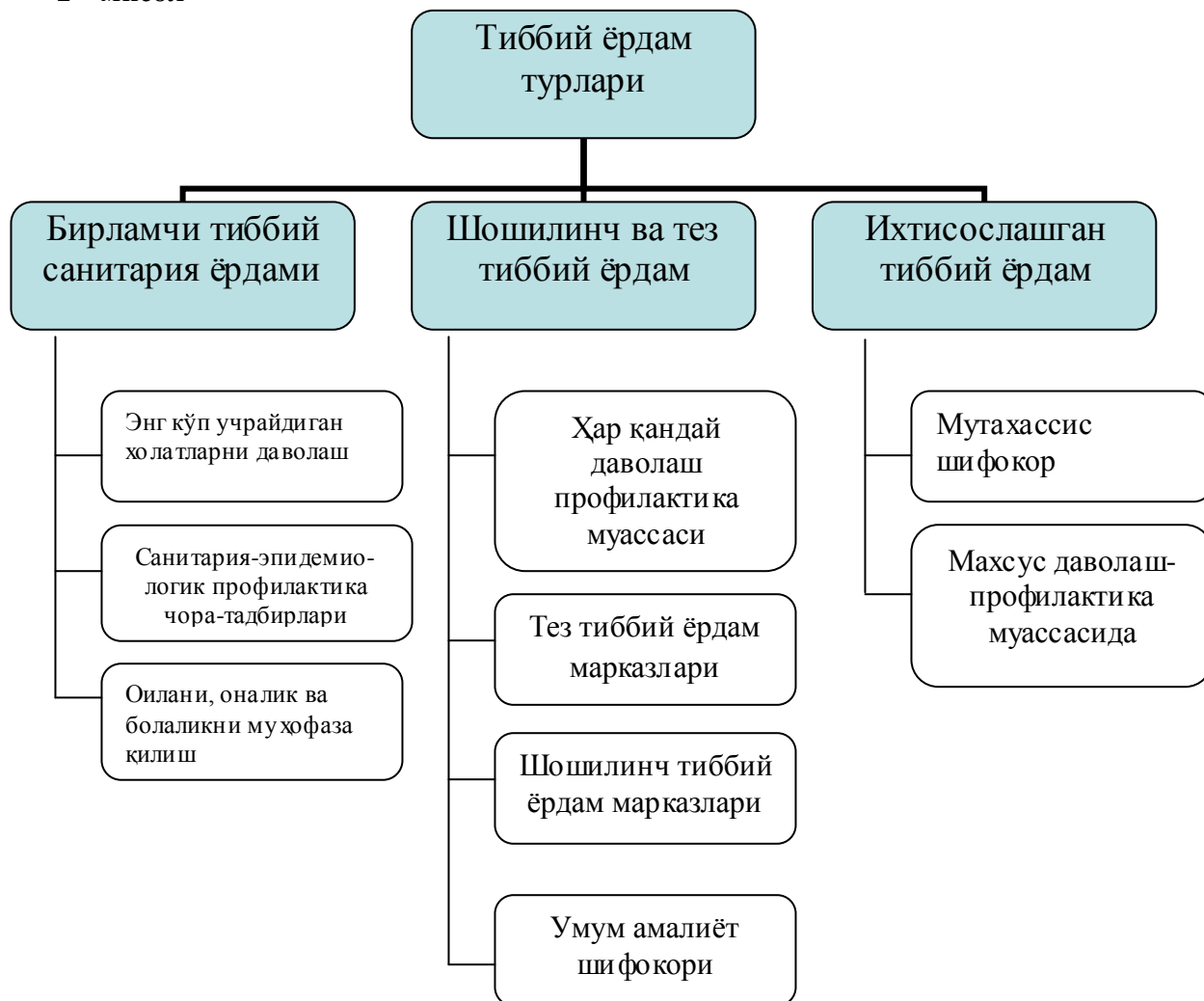
Кластерни тузиш қоидалари билан танишади. Синф доскаси ёки катта қоғоз варағи марказида калит сўзлар 1 - 2 сўздан иборат мавзу номланиши ёзилади.

Мулоҳазалар учун кластерлар алмаштирилади.

Кластерни тузиш қоидаси:

1. Ақлингизга келган барча ўйлаганларингизни ёзинг.
2. Ғоя сифатини муҳокама қилманг, уларни оддий ҳолда ёзинг.
3. Орфография ва бошқа омилларга эътибор берманг.
4. Ажратилган вақт тугагунча ёзувни тўхтатманг. Агарда ақлингизга ғоялар келиши бирдан тўхтаса, у ҳолда қоғозга расм чизинг, қачонки янги ғоялар пайдо бўлмагунча.
5. Муайян тушунча доирасида имкон қадар кўпроқ янги ғояларни илгари суриш ҳамда мазкур ғоялар ўртасидаги ўзаро алоқадорлик боғлиқликни кўрсатишга ҳаракат қилинг.
6. Ғоялар йиғиндисининг сифати, сони, улар ўртасидаги ўзаро алоқаларни кўрсатишни чекламанг, чегараламанг.

1- мисол

Адабиётлар

1. Акопов В.И., Бова А.А. Юридические основы деятельности врача. М. 1997 г.
2. Гиёсов З.А., Бекназаров Ш.Ю., Миралиев С.К.- Тиббий фаолиятнинг ҳуқуқий асослари. Т. 2006 й.
3. Саидова Г.К., Асадов Д.А., Сафаева К.С. Основные направления современного этапа реформы в здравоохранении Узбекистана. Ўзбекистон тиббиёт журнали, 2007, №3, 2-8 бет.
4. «Соғлиқни сақлаш тизимини ислохотлаштириш давлат дастури» тўғрисидаги Президентнинг Фармони. (УП 2107. 1998 й. 10-ноябр).
5. «Соғлиқни сақлаш тизимини ислох қилишни янада чуқурлаштириш» тўғрисидаги Президентнинг Фармони. 2003 йил, 26 феврал.
6. «Соғлиқни сақлаш тизимини ислох қилишни янада чуқурлаштириш ва уларни ривожлантириш» Давлат дастурининг амалга оширишнинг асосий йўналишлари тўғрисида Президентнинг Фармони. 2007 йил, 19 сентябр.
7. Искандаров А.И., Қўлдошев Д.Р. Врач фаолиятининг ҳуқуқий асослари. Тошкент, 2005, 147 бет.

8. Папов В.Л., Попова Н.П. Правовые основы медицинской деятельности. Издательство «Деан», 1999, 256 с.
9. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси.
10. Соғлиқни сақлаш тизимида қабул қилинган қонунлар:
 - ❖ “Давлат санитария назорат тўғрисида”, 1992 йил.
 - ❖ “Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисида”ги қонун, 1996 йил.
 - ❖ «Одам иммун танқислиги вируси (ОИВ) билан касалланишнинг олдини олиш тўғрисида», 1999 йил.
 - ❖ «Наркотик воситалар ва психотроп моддалар тўғрисида», 1999 йил.
 - ❖ «Аҳолини сил касаллигидан муҳофаза қилиш тўғрисида», 2001 йил.
 - ❖ «Психиатрия ёрдами тўғрисида», 2002 йил.
 - ❖ «Қон ва унинг таркибий қисмлари донорлиги тўғрисида», 2002 йил.
 - ❖ “Йод етишмовчилиги касалликлари профилактикаси тўғрисида” 2007 йил.

II БЎЛИМ. ТИББИЁТ ХОДИМЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ ҲОЛАТИ.

Ўзбекистон Республикаси фуқаролари соғлиқни сақлаш борасида дахлсиз ҳуқуққа эгадирлар.

Давлат ёши, жинси, ирқи, миллати, тили, динга муносабати, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар фуқароларнинг соғлиғи сақланишини таъминлайди.

Давлат фуқароларда касалликларнинг ҳар қандай шакллари борлигидан қатъи назар, уларнинг камситишлардан ҳимоя қилинишини кафолатлайди. Ушбу қондан бузишда айбдор бўлган шахслар қонунда белгиланган тартибда жавобгар бўладилар (*ФССТ қонунининг 13-моддаси*).

Тиббий фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқини белгиловчи талаблар “Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисида”ги қонуннинг 5-бўлим 41-моддасида белгиланган. Унга кўра тиббиёт фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқига олий ёки ўрта махсус тиббий ўқув юртини тамомлаганлик тўғрисида диплом олган шахслар эга бўладилар. Тиббий маълумоти тўғрисидаги дипломни хорижий давлатларда олган шахсларга бу фаолият билан шуғулланишга руҳсат Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади. Тиббий олий ёки ўрта махсус ўқув юртини тамомлагандан сўнг 3 йил мобайнида ишламаганлар фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқи ССВ нинг аттестация комиссияси томонидан белгиланади. Олий ёки ўрта махсус тиббий ўқув юртлари талабаларининг фуқароларга тиббий ёрдам кўрсатиши ўқув дастурларига мувофиқ, машғулотлар ёки амалиёт даврида масъул тиббиёт ходимлари назорати остида амалга оширилади.

Ҳайриқонуний равишда тиббиёт ва фармацевтика фаолияти билан шуғулланувчи шахслар қонунга мувофиқ жавобгар бўладилар.

Олий маълумотли ҳамшираларга юклатилган вазифаларнинг муваффақиятли ечими ушбу мутахассисларнинг факатгина уларнинг ҳуқуқий билимини юкори даражада тайёрлаш шарти билан эришиш мумкин. Бу соғлиқни сақлаш соҳасидаги ҳуқуқий муносабатларни бошқаришни ўсиш ҳолати билан, қонунчилик тез ривожланиши билан намоён бўлади.

Охириги йилларда қонун томонидан соғлиқни-сақлашга оид янги қонунларнинг барпо етилиши ижобий омил ҳисобланади. Маълумки, Олий юридик кучга эга бўлган тиббий ходимлар ва беморларнинг норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда ҳуқуқ ва вазифаларнинг белгиланиши – бу мажбуриятларнинг риоя қилиниши ва бажарилиши ҳуқуқни муҳофаза қилиш ва ҳимоя қилишнинг ишончли кафолатидир.

Тиббиёт ходимларининг бурчи, вазифаси, мажбуриятлари, жавобгарликлари қуйидаги норматив ҳужжатларда ўз аксини топган:

- “Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисида”ги қонунда;
- Биоэтика қоидалари ва уларга тааллуқли меъёрий ҳужжатларда;
- ССВ буйруқларида, кўрсатмаларида, йўриқномаларида;
- Меҳнат кодексида;
- Тиббий муассасанинг ички меҳнат тартиб қоидаларида;
- Меҳнат шартномасида;
- Ўзбекистон Республикасининг жинойт кодексида.

Тиббий ҳамшира-раҳбар ўзининг касб мажбуриятларини қониқарсиз бажариши фуқаролар соғлиғига жисмонан ва руҳан зарар етказиши мумкин. Бош тиббий

хамширанинг меҳнат фаолиятини ҳисобга оладиган бўлсак, пациентга руҳан зарар етказиш имкониятига алоҳида тўхтаб ўтиш керак. Руҳий зарар деб, руҳий ва жисмоний азобланиш ёки фуқаронинг номоддий бойликларини (хаёт, соғлиқ, шахсий оилавий сирини, шахсий ҳаётига аралашмаслик ва ҳ.), унинг шахсий номусий ҳуқуқини (ўз номи билан фойдаланиш ҳуқуқи) ёки фуқаронинг мулкий ҳуқуқини бузиш тушунилади. Руҳий зарар бу яқинларини йўқотиш, ижтимоий фаол ҳаётни давом эттира олмаслик, иш фаолиятини йўқотиш, оилавий ва врачлик сирининг очилиши, нотўғри маълумотларнинг тарқалиши, номусининг топталиши, бирор ҳуқуқидан вақтинча чегаралаш ёки умуман тўхтатилиши, соғлиқнинг бузилиши ёки касал бўлиши каби чуқур қайғуришдан ўтган жисмоний азобдир.

Даволаш муассасаларида ҳамширалик хизмати раҳбарларининг касб аспекти фаолиятида пациентларга руҳий зарар улар томонидан врачлик сирини очиш йўли билан етказилади. Ҳозирги кунда бу учун жиноий жавобгарлик белгиланган.

Тиббий фаолият “фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисида”ги қонуннинг 7-,8-,10-моддалари талабига кўра давлат тасарруфидаги тиббий муассасада, хусусий тиббий муассасада, шунингдек нодавлат тиббий муассасаларда бажарилади.

Давлат соғлиқни сақлаш тизими (ФССТ қонунининг 8- моддаси). Давлат соғлиқни сақлаш тизимига Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Қорақалпоғистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги, вилоятлар, Тошкент шаҳар соғлиқни сақлашни бошқариш органлари, уларнинг шаҳар ва туман бўлинмалари киради. Давлат соғлиқни сақлаш тизимида давлат мулки бўлган ва давлат соғлиқни сақлаш тизимининг бошқарув органларига бўйсунувчи даволаш-профилактика ва илмий-тадқиқот муассасалари, тиббиёт ва фармацевтика ходимлари тайёрлайдиган ҳамда уларни қайта тайёргарликдан ўтказадиган ўқув юртлари, фармацевтика корхоналари ва ташкилотлари, санитария-профилактика муассасалари, суд-тиббий экспертиза муассасалари, тиббий дори-дармонлар ва тиббиёт техникаси ишлаб чиқарадиган корхоналар ҳамда асосий фаолияти фуқаролар соғлигини сақлаш билан боғлиқ бошқа корхона, муассаса ва ташкилотлар киради.

Илмий-тадқиқот институтларининг клиникалари, вазирликлар, идоралар, давлат корхоналари, муассаса ва ташкилотлари барпо этадиган даволаш-профилактика ва дорихона муассасалари давлат соғлиқни сақлаш тизимида киради.

Давлат соғлиқни сақлаш тизимининг даволаш-профилактика муассасалари аҳолига давлат томонидан кафолатланган бепул тиббий ёрдам кўрсатади. Бепул тиббий ёрдам кўрсатиш ҳажми ва тартиби қонун ҳужжатлар билан белгиланади.

Давлат томонидан кафолатланган тиббий ёрдам ҳажмининг белгилангандан ортиқча тиббий ва бошқа хил хизматлар кўрсатиш қўшимча хизматлар бўлиб, аҳоли томонидан белгиланган тартибда ҳақ тўланади.

Соғлиқни сақлашнинг хусусий ва бошқа хил тизимлари (ФССТ қонунининг 10-моддаси) Соғлиқни сақлашнинг хусусий ва бошқа хил тизимлари жумласига хусусий тиббиёт амалиёти ёки хусусий фармацевтика фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар, ўз маблағлари ва жалб этилган маблағлар, шунингдек қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа манбалар ҳисобидан молиялаштириладиган даволаш-профилактика, дорихона муассасалари ҳамда тиббиёт ва фармацевтика маҳсулотлари ишлаб чиқарадиган корхоналар киради.

Соғлиқни сақлашнинг хусусий ва бошқа хил тизимларига тааллуқли даволаш-профилактика муассасалари фуқароларнинг айрим гуруҳларига бепул тиббий хизмат кўрсатадилар. Бундай хизматларнинг ҳажми, рўйхати, уларни кўрсатиш тартиби ҳамда компенсацияси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

Соғлиқни сақлашнинг хусусий ва бошқа хил тизимларида фақат қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қўлланилишига рухсат этилган профилактика, ташхис қўйиш ҳамда даволаш воситаларидан фойдаланилади.

Соғлиқни сақлашнинг хусусий ва бошқа хил тизимлари белгиланган тартибда тиббий ҳужжатларни юритиши ҳамда статистика маълумотларини тақдим этиши шарт.

Хар қандай тиббий муассаса ёки ташкилот, шунингдек тиббий фаолият билан шуғулланувчи жисмоний шахслар лицензияга эга бўлган тақдирда тиббий фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқига эгадирлар. Тиббиёт ва фармацевтика фаолиятини амалга ошириш учун лицензиялар бериш тартиби ҳамда шартлари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади. (*ФССТ қонунининг 11-моддаси*).

Хусусий тиббиёт амалиёти билан шуғулланиш ҳуқуқи (*ФССТ қонунининг 42-моддаси*) Олий ёки ўрта махсус тиббий маълумот тўғрисида диплом ва танланган фаолият тури билан шуғулланиш учун лицензия олган шахслар хусусий тиббиёт амалиёти, шу жумладан табиблик (халқ табобати) билан шуғулланиш ҳуқуқига эга. Тиббий ёрдам кўрсатиш сифатини профессионал тиббиёт уюшмалари ва маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, шунингдек рухсатнома (лицензия) берган орган назорат қилиб боради.

Хусусий тиббиёт амалиёти билан шуғулланиш хусусий тиббиёт амалиёти билан шуғулланишга рухсатнома берган органнинг ёки суднинг қарори билан тўхтатилиши мумкин.

Фуқароларнинг тиббий-ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқи (*ФССТ қонунининг 16-моддаси*). Касал бўлиб қолганда, меҳнат лаёқатини йўқотганда ва бошқа ҳолларда фуқаролар профилактик, ташхис қўйиш, даволаш, куч – қувватни тиклаш, санаторий курорти, протез ортопедия ёрдами ва бошқа хил ёрдамни, шунингдек беморларни меҳнатга лаёқатсиз ва ногирон кишиларни боқиш – парваришлаш юзасидан ижтимоий чора – тадбирларни, шу жумладан, вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик нафақаси тўлашни ўз ичига оладиган тиббий – ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқига эга.

Тиббий ижтимоий ёрдам тиббиёт ходимлари ва бошқа мутахассислар томонидан кўрсатилади.

Фуқаролар ўзларини ихтиёрий равишда тиббий суғурта асосида, шунингдек корхоналар, муассасалар, ташкилотларнинг маблағлар, ўз шахсий маблағлари ҳамда қонун ҳужжатлари тақиқламаган бошқа манбалар ҳисобидан қўшимча тиббий ва бошқа хил хизматлардан фойдаланиш ҳуқуқига эга.

Фуқароларнинг айрим тоифалари протезлар, ортопедик ва мослама буюмлар, эшитиш аппаратлари, ҳаракатланиш воситалари ва бошқа махсус воситалар билан имтиёзли тарзда таъминланиш ҳуқуқига эга. Бундай ҳуқуққа эга бўлган фуқароларнинг тоифаларини, шунингдек, уларни таъминлаш шартлари.

Тиббий ёрдам турлари (ФССТ қонунининг 29-30-31- моддалари):

➤ Бирламчи тиббий-санитария ёрдами;

- Шошинч тиббий ёрдам;
- Тез тиббий ёрдам;
- Ихтисослашган тиббий ёрдам.

Бирламчи тиббий-санитария ёрдами (ФССТ қонунининг 29-моддаси).

Давлат соғлиқни сақлаш тизими, ижтимоий таъминот, жамоат бирлашмаларининг муассасалари кўрсатадиган бирламчи тиббий-санитария ёрдами тиббий хизмат кўрсатишнинг асосий, қулай ва бепул тури бўлиб, қуйидагиларни ўз ичига олади:

- энг кўп тарқалган касалликлар, шикастланиш, захарланиш ва шошинч ёрдам талаб этиладиган бошқа ҳолатларни даволашни;

- санитария-гигиенага доир ва эпидемияга қарши чора-тадбирлар, энг муҳим касалликларнинг тиббий профилактикасини ўтказишни;

- оилани, оналик ва болалиқни муҳофаза қилиш тадбирларини, турар жойларда фуқароларга тиббий-санитария ёрдами кўрсатиш билан боғлиқ бошқа чора-тадбирлар кўришни.

Хусусий ва бошқа хил соғлиқни сақлаш тизимларининг муассасалари томонидан кўрсатиладиган бирламчи тиббий-санитария ёрдами шартнома асосида амалга оширилади. Бирламчи тиббий-санитария ёрдами кўрсатишнинг ҳажми ва тартибини Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги белгилайди.

Шошинч ва тез тиббий ёрдам (ФССТ қонунининг 30-моддаси).

Фуқаролар соғлиқни сақлаш тизимининг ҳар қандай даволаш профилактика муассасасида шошинч тиббий ёрдам олиш ҳуқуқига эга.

Тиббиёт ва фармацевтика ходимлари фуқароларга шошинч тиббий ёрдам кўрсатишлари шарт. Улар шошинч тиббий ёрдам кўрсатишдан бўйин товлаганлик, шунингдек, фуқароларнинг соғлиғига етказилган зарар учун қонунга мувофиқ жавобгар бўладилар.

Тез тиббий ёрдам давлат соғлиқни сақлаш тизимининг махсус тез тиббий ёрдам хизмати томонидан Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги белгилаган тартибда кўрсатилади.

Фуқаронинг ҳаёти хавф остида бўлган тақдирда тиббиёт ходимлари уни даволаш-профилактика муассасасига олиб бориши учун ҳар қандай транспорт туридан фойдаланиш ҳуқуқига эга.

Милиция, ёнғиндан сақлаш, авария хизматлари транспорт ташкилотлари ходимлари, шунингдек, бошқа касб-кор вакиллари тиббиёт ходимлари етиб келгунга қадар воқеа содир бўлган жойда қонун ҳужжатларига биноан зиммаларига юклатилган бирламчи шошинч ёрдамни кўрсатишлари шарт.

Ихтисослашган тиббий ёрдам (ФССТ қонунининг 31-моддаси).

Ихтисослашган тиббий ёрдам профилактика, ташхис қўйиш, даволашнинг ва мураккаб тиббий технологиялардан фойдаланишнинг махсус усулларини тақозо этувчи касалликларга чалинган фуқароларга кўрсатилади.

Ихтисослашган тиббий ёрдам мазкур фаолият тури билан шуғулланиш учун лицензияга эга бўлган даволаш-профилактика муассасаларида мутахассис шифокорлар томонидан кўрсатилади.

Соғлиқни сақлаш муассасаларида кўрсатиладиган ихтисослашган тиббий ёрдамнинг турлари ҳажм ва сифат стандартлари Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан белгиланади.

Вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари (ФССТ қонунининг 19- моддаси). Давлат вояга етмаганларни соғлиқни сақлаш ҳуқуқларини, уларнинг жисмоний, маънавий ривожланиши учун, касалликларнинг олдини олиш учун энг қулай шароит яратиш, шунингдек мактабгача тарбия муассасалари, мактаблар ва бошқа муассасаларда тиббий хизматни йўлга қўйиш орқали таъминланади.

Вояга етмаганлар қуйидаги ҳуқуқларга эга:

-соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан белгиланадиган тартибда диспансер назоратида бўлиш ҳамда болалар ва ўсмирларнинг даволаш-профилактика муассасаларида даволаниш;

-санитария-гигиена таълимини олиш, ўқиш ҳамда ўзларининг физиологик хусусиятлари ва соғлигига мос шароитларда меҳнат қилиш;

- касбга яроқлилигини аниқлаш чоғида бюджет маблағлари ҳисобидан бепул тиббий маслаҳатлар олиш;

- соғлиқлари тўғрисида ўзлари учун қулай тарзда зарур ахборот олиш;

- ўн тўрт ёшдан ошган вояга етмаганлар маълумотларни билган ҳолда тиббий аралашувга ихтиёрий равишда розилик бериш ёки уни рад этиш ҳуқуқига эга;

- жисмоний ёки руҳий ривожланишида нуқсон бор, вояга етмаганлар ота-оналарининг ёки улар ўрнини босувчи шахсларнинг аризасига кўра бюджет маблағлари, хайрия жамғармалари ва бошқа фондларнинг маблағлари, шунингдек, ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахсларнинг маблағлари ҳисобидан ижтимоий ҳимоя тизими муассасаларида яшашлари мумкин.

Ота-оналар ёки бошқа шахсларнинг ўз тарбиясидаги вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари ва манфаатларни бузишлари, уларни тарбиялашдан бўйин товлашлари, вояга етмаганлар билан уларнинг соғлигига зарар етказадиган даражада шафқатсиз муносабатда бўлишлари қонунда белгиланган тартибда жавобгарликка тортишга сабаб бўлади.

Ҳарбий хизматчилар, ҳарбий ва муқобил хизматга чақириладиган ҳамда ҳарбий хизматга контракт бўйича кирадиган фуқароларнинг ҳуқуқлари (ФССТ қонунининг 20- моддаси). Ҳарбий хизматчилар, ҳарбий хизматга яроқли ёки яроқсиз эканлигини аниқлаш учун тиббий текширувдан ўтиш ҳамда ҳарбий-тиббий комиссиянинг ҳулосаси асосида ҳарбий хизмат муддатидан илгари бўшатилиш ҳуқуқига эга.

Ҳарбий ва муқобил хизматга чақириладиган ёки ҳарбий хизматга контракт бўйича кирадиган фуқаролар тиббий текширувдан ўтади ҳамда соғлигига кўра ҳарбий хизматга чақирувни кечиктириш ёки чақирувдан озод этилиш ҳуқуқини берадиган тиббий маълумотлар тўғрисида тўлиқ ахборот олиш ҳуқуқига эга.

Пенсия ёшидаги фуқароларнинг ҳуқуқлари (ФССТ қонунининг 21- моддаси). Пенсия билан таъминланиш ҳуқуқини берадиган ёшга етган фуқароларга давлат соғлиқни сақлаш ва ижтимоий таъминот тизими муассасаларида тиббий – ижтимоий ёрдам кўрсатилади.

Тиббий ижтимоий ёрдам кўрсатиш ўз ичига стационар-амбулатория йўли билан даволашни, санатория ва дам олиш уйларида соғломлаштиришни, ёлғиз кексаларга, уларнинг ўз уйида ҳамда интернат-уйларида хизмат кўрсатишни қамраб олади.

Пенсия ёшидаги фуқаролар тиббий ҳулоса асосида қонун ҳужжатларига мувофиқ ижтимоий суғурта маблағлари, аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш

органларининг маблағлари ҳамда корхоналар муассасалар ва ташкилотларнинг маблағлари ҳисобидан куч-қувватни тиклаш ҳуқуқига эга.

Ногиронларнинг ҳуқуқлари (ФССТ қонунининг 22- моддаси). Ногиронлар, шу жумладан ногирон болалар ва болалиқдан ногиронлар тиббий ижтимоий ёрдам олиш, куч-қувватни тиклашнинг барча турларидан фойдаланиш, дори-дармонлар, протез-ортопедия мосламалари, ҳаракатланиш воситалари билан имтиёзли таъминлаш, шунингдек, касб-кор эгаллаш ва қайта тайёргарликдан ўтиш ҳуқуқига эга.

Ногиронлар давлат соғлиқни сақлаш тизими ва ижтимоий таъминот муассасаларида бепул тиббий-ижтимоий ёрдам олиш, ўз уйларида парвариш қилиниш, ўзганинг парваришига муҳтож бўлган ёлғиз ногиронлар ва сурункали рухий хасталиқларга чалинган ногиронлар эса ижтимоий таъминот муассасаларида яшаш ҳуқуқига эга.

Ногиронларга тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатиш тартиби ва уларга бериладиган имтиёзлар рўйхати қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилади.

Фавқулодда вазиятлар туфайли жабр кўрган фуқароларнинг ҳуқуқлари (ФССТ қонунининг 23- моддаси). Фавқулодда вазият туфайли жабр кўрган фуқаролар бепул тиббий ёрдам олиш ва соғлиқни тиклаш тарзида даволаниш, фавқулодда вазият оқибатларини бартараф этиш ҳамда ҳаёти ва соғлигига таҳдид солаётган хавфни камайтиришга қаратилган гигиена чора тадбирларини ва эпидемияга қарши чора тадбирлар ўтказиш ҳуқуқига эга.

Фавқулодда вазият шароитида одамларни қутқариш ва тиббий ёрдам кўрсатиш чоғида жабр кўрган фуқароларга бепул даволаниш, шу жумладан, санатория ва курортларга даволаниш, куч-қувватни тиклашнинг барча турларидан фойдаланиш, шунингдек қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда моддий компенсация олиш кафолатланади.

Бемор ҳуқуқлари (ФССТ қонунининг 24- моддаси). Бемор тиббий ёрдам сўраб мурожаат қилган ва тиббий ёрдам олаётган пайтда қуйидаги ҳуқуқларга эга:

- тиббиёт ходимлари ва хизмат кўрсатувчи ходимларнинг меҳр-мурувват кўрсатишлари;
- шифокорни ва даволаш-профилактика муассасасини танлаш;
- санитария-гигиена талабларига жавоб берадиган шароитда текширувдан ўтиш, даволаниш ва парвариш қилиниш;
- Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги белгилаб қўйган тартибда ўз илтимосига кўра бошқа мутахассисларнинг консилиум қилиш ва улардан маслаҳат олиш;
- тиббий ёрдам сўраб мурожаат қилганлиги, соғлигининг ҳолати, қўйилган ташхис тўғрисидаги маълумотлар ҳамда уни текшириш ва даволаш чоғида олинган бошқа маълумотлар сир сақланиши;
- тиббий аралашувга ўз ихтиёри билан розилик бериш ёки уни рад этиш;
- ўз ҳуқуқ ва бурчлари хусусида ҳамда соғлигининг ҳолати ҳақида маълумот олиш, шунингдек соғлигининг ҳолатига доир маълумотларни, унинг манфаатини кўзлаган ҳолда берса бўладиган шахсларни танлаш;
- ихтиёрий тиббий суғурта доирасида тиббий ва бошқа хил хизматлардан фойдаланиш;

- тиббий ёрдам кўрсатиш вақтида соғлигига зарар етказилган тақдирда кўрилган зарарнинг ўрни қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қопланиши;
- ҳуқуқни ҳимоя қилиш учун ҳузурига адвокат ёки бошқа қонуний вакил тайинланиши;
- ҳуқуқлари бузилган тақдирда бемор ёки унинг қонуний вакили бевосита даволаш-профилактика муассасасининг раҳбари ёки бошқа мансабдор шахсга, юқори бошқарув органига ёки судга шикоят билан мурожаат қилиши мумкин;
- фуқароларнинг ўз соғлиги, ўз ҳолатлари тўғрисида маълумот олиши;
- тиббий аралашувга розилик бериши;
- тиббий аралашувни рад этиши.

МАВЗУ ЮЗАСИДАН ТЕСТ САВОЛЛАРИ

- 1. Тиббиёт ходими ўз касби бўйича 3 йилдан кўп ишламаган бўлса, кимнинг рухсати билан хусусий фаолият олиб боришга рухсат берилади?**
 - а) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасидан;
 - б) Соғлиқни сақлаш вазирлигидан;
 - с) солиқ инспекциясидан;
 - д) хусусий амалиётга рухсат олиш шарт эмас;
 - е) Олий таълим вазирлигидан.
- 2. Тиббиёт ва фармацевтика маълумоти тўғрисидаги дипломни хорижий давлатларда олган шахсларда шу фаолиятлар билан шуғулланиш ҳуқуқини ким беради?**
 - а) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги аттестация комиссияси;
 - б) Соғлиқни сақлаш вазирлиги;
 - с) солиқ инспекцияси комиссияси;
 - д) рухсат олиш шарт эмас;
 - е) Олий таълим вазирлиги комиссияси.
- 3. Хусусий тиббий амалиёт ким томонидан тўхтатилиши мумкин?**
 - а) исталган тиббий муассаса томонидан;
 - б) тиббий амалиёт билан шуғулланишга рухсатнома берган органнинг ёки суднинг қарори билан;
 - с) тиббиёт институтлари ректорлари томонидан;
 - д) Олий таълим вазирлиги томонидан;
 - е) тиббий амалиёт тўхтатилиши мумкин эмас.
- 4. Бемор ҳуқуқлари Фуқаролар Соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонуннинг қайси моддасида кўрсатилган?**
 - а) 24-моддасида;
 - б) 23-моддасида;
 - с) 32-моддасида;
 - д) 44-моддасида;
 - е) 14-моддасида;
- 5. Кимларга фуқароларнинг розилигисиз тиббий ёрдам кўрсатилади?**
 - а) 60 ёшдан ошган беморларга;
 - б) вояга етмаган беморларга;

- с) атрофдагилар учун хавфли касалликка чалинган беморларга;
- д) алкоголь ва наркотик мастлик ҳолатидаги беморларга;
- е) чет эл фуқароси бўлган беморларга.

6. Кимлар хусусий тиббий амалиёт билан шуғулланиш ҳуқуқига эга?

- а) ўрта махсус ёки олий тиббий маълумот тўғрисида диплом ва шу фаолият билан шуғулланиш лицензиясига эга шахслар;
- б) олий тиббий таълим тўғрисида дипломга эга шахслар;
- с) лицензияга эга барча тиббий ходимлар;
- д) маҳаллий давлат ҳокимияти органлари рухсатномасига эга бўлган тиббий ходимлар;
- е) Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг рухсатномаси бўлган тиббий ходимлар.

7. Шошинч тиббий ёрдам кўрсатишнинг янги тизими нималарни ўз ичига олади?

- а) замонавий бирламчи тиббий ижтимоий ёрдам (БТИЁ) муассасалари, вилоят шошинч тиббий ёрдам илмий маркази ва унинг филиаллари;
- б) шаҳар тез тиббий ёрдам илмий маркази ва унинг жойлардаги филиаллари;
- с) Республика шошинч илмий тез тиббий ёрдам маркази, унинг вилоятлардаги филиаллари, туманлардаги бўлимлари, қишлоқ врачлик пунктлари постлари;
- д) Республика шошинч тез тиббий ёрдам маркази, туманларда бўлимлари ва қишлоқ врачлик пунктларида бўлимлари;
- е) Шошинч ёрдам фақат Республика илмий марказларини ўз ичига олади.

8. Хусусий тиббиёт амалиёти билан шуғулланаётганларни тиббий ёрдам кўрсатиш сифатини баҳолаш қайси ташкилот томонидан ўтказилади?

- 1) профессионал-тиббий ассоциациялар;
- 2) тиббий-суғурта компаниялари;
- 3) лицензия берувчи органлар;
- 4) халқаро гуманитар ёрдам бериш ташкилотлари;
- 5) маҳаллий давлат органлари;
- б) ЖССТ вакиллари.

- а) 1,5
- в) 2,6
- с) 3,4
- д) 3,5
- е) 2,3

9. «Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисида»ги қонунга асосан фавқулодда вазиятларда жабрланганлар қандай ҳуқуққа эга?

- а) бепул ёрдам олиш ва реабилитацион даволанишга;
- б) оғир аҳволларда бепул тиббий ёрдам олишга;
- с) фақат хусусий шифохоналарда даволаниш ҳуқуқига эга;
- д) бепул тиббий хизмат олишга ҳақли эмас;
- е) ҳеч қандай имтиёзга эга эмас.

10. Бирламчи тиббий - санитар ёрдам чора-тадбирларини ўтказиш ҳажми нимадан иборат?

- а) кенг тарқалган касалликлар, жароҳатлар, заҳарланиш ва бошқа кечиктириб бўлмайдиган ҳолатларни даволаш;

- б) санитар - гигиеник ва эпидемияга қарши чора - тадбирларни ўтказиш;
- с) оила, оналик ва болаликни ҳимоялаш чора - тадбирларини ўтказиш;
- д) малакали тиббий ёрдам кўрсатиш;
- е) шошилиш тиббий ёрдам кўрсатиш.

11. Пуллик тиббий хизмат тизими нима асосида тузилади?

- а) хусусий молиялаштириш асосида;
- б) аралаш молиялаштириш асосида;
- с) давлат бюджети ҳисобидан;
- д) хусусий ва аралаш молиялаштириш асосида;
- е) хусусий ва давлат маблағлари ҳисобидан.

12. Тиббий ёрдамга мурожаат қилган ва тиббий ёрдам олаётган беморлар ҳуқуқлари?

- а) тиббий ёрдам ва хизмат кўрсатувчи ходимлар томонидан ҳурмат ҳамда одамийлик муносабатида бўлишига;
- б) врач ва даволаш - профилактика муассасасини танлашга;
- с) унинг илтимосига биноан бошқа мутахассислар иштирокида консилиум ўтказиш ва маслаҳатини олишга;
- д) тиббий ёрдам кўрсатиш давомида унинг соғлигига зарар етказилганда уни ўрнини қоплашни талаб қилишга;
- е) ҳамма жавоблар тўғри.

13. Бирламчи кечиктириб бўлмайдиган врачча бўлган ёрдамни ким томондан кўрсатилиши лозим?

- 1) милиция ходимлари;
- 2) ёнғинга қарши хизмат ходимлари;
- 3) фавкулудда вазиятлар хизмати ходимлари;
- 4) транспорт ташкилоти ходимлари;
- 5) фақат ўрта тиббий ходимлар.

- а) 1,2,4
- б) 1,3,4,5
- с) 1,2,3,4
- д) 2,4,5
- е) 2,3,4

14. Вояга етмаган беморлар қандай ҳуқуқларга эга?

- 1) даволаш - профилактик муассасаларида болалар ва ўсмирлар бўлимида даволаниш, диспансер назоратида бўлишга;
- 2) санитар - гигиеник талабларга жавоб берадиган шароитда текширувдан ўтишга;
- 3) бепул тиббий маслаҳатлар олишга;
- 4) ўзи учун қулай шаклда соғломлик ҳолати тўғрисида маълумот олишга;
- 5) фақат вилоят ёки шаҳар миқёсидаги хусусий шифохоналарда тиббий кўриқдан ўтишга.

- а) 1,2,4
- б) 1,3,4,5
- с) 2,3,4
- д) 2,4,5
- е) 1,2,3,4

15. Вояга етмаганларнинг ота-онаси ёки қонуний вакиллари йўқ бўлганда тиббий аралашув тўғрисидаги қарорни кимлар қабул қилади?

- а) шифохона бош врач;
- в) даволовчи врач;
- с) консилиум;
- д) беморнинг ўзи;
- е) бўлим мудир.

16. Вояга етмаганлар оғир касаллик билан келтирилганда консилиум чақиришнинг иложи бўлмаса, тиббий аралашув қарори ким томонидан қабул қилинади?

- а) шифохона маъмурияти томонидан;
- в) тез ёрдам врачлари томонидан;
- с) даволовчи (навбатчи) врач томонидан;
- д) беморнинг ўзи томонидан;
- е) бўлим мудир томонидан.

17. Вояга етмаган қандай шахслар ижтимоий ҳимоя тизими муассасаларида яшашлари мумкин?

- а) вояга етмаган ҳар қандай шахслар;
- в) соғлом болалар;
- с) жисмоний ёки руҳий ривожланишда нуқсон бор вояга етмаганлар;
- д) ҳар томонлама таъминланган вояга етмаганлар;
- е) носоғлом болалар.

18. Касалликларда, меҳнат қобилиятини йўқотиш ва шу каби ҳолатларда фуқаролар қандай тиббий - ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқига эга?

- 1) профилактик ёрдам олишга;
- 2) даволаш -диагностик ёрдам олишга;
- 3) реабилитацион ёрдамга;
- 4) вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик бўйича нафақа олишга;
- 5) ишсизлик нафақасини олишга;
- 6) хусусий шифохоналарда бепул даволанишга.

- а) 1,2,3,4
- б) 3,4,5,6
- с) 2,3,4,5
- д) 1,4,5,6
- е) 1,2,4,6

19. Уч ёшга тўлмаган фарзандларини шифохонада олиб ётган ота-оналар қандай турдаги ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқига эга?

- а) профилактик ёрдам олишга;
- б) даволаш -диагностик ёрдам олишга;
- с) реабилитацион ёрдамга;
- д) вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик варақаси олишга;
- е) бир йил давомида меҳнат таътили олишга.

20. Тиббий - санитар кафолатланган хизмат кўрсатиш доирасида бепул тиббий хизмат кўрсатишни ташкиллаштириш нималарни ўз ичига олади.

- а) шошилиш ва кечиктириб бўлмайдиган тиббий хизмат кўрсатиш;
- б) соғлиқни сақлаш тизимининг биринчи табақасида тиббий хизмат кўрсатиш;

- с) хавф туғдирувчи ва ижтимоий аҳамиятли касалликлар бўйича махсулаштирилган тиббий ёрдам кўрсатиш;
- д) ҳарбий хизматга чақирувчи комиссия йўлланмасига асосан чақирув ёшидаги шахсларни текшириш ва даволаш;
- е) ҳамма жавоблар тўғри.

МАВЗУ БЎЙИЧА НАЗОРАТ САВОЛЛАР

- ✓ Ўзбекистон Республикаси фуқаролари соғлиқни сақлаш борасида қандай ҳуқуққа эгадирлар?
- ✓ Тиббиёт ходимларининг бурчи, вазифаси, мажбуриятлари, жавобгарликлари қандай ҳужжатларда ўз аксини топган?
- ✓ Соғлиқни сақлашнинг қандай тизимларини биласиз?
- ✓ Соғлиқни сақлашнинг давлат тизимига қандай муассасалар киради?
- ✓ Тиббий ва фармацевтика фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқи ким томонидан ва қачон берилади?
- ✓ Ҳарбий хизмат муддатидан аввал хизматдан озод қилиш ҳуқуқларини ким беради?
- ✓ Нафақа ёшидаги ва ногирон фуқароларнинг ҳуқуқларини айтиб беринг?
- ✓ Ихтисослаштирилган тиббий ёрдам деганда нимани тушунасиш?
- ✓ Янги икки поғонали тиббий ёрдам кўрсатишнинг аҳамияти нимадан иборат?
- ✓ Шошилиш тез тиббий ёрдам қаерда ва қачон кимлар томонидан кўрсатилади?
- ✓ Тиббий ёрдам курсатиш вақтида соғлиғига зарар етказилган тақдирда кўрилган зарарнинг ўрни қандай қопланади?
- ✓ Ихтисослашаган тиббий ёрдам кимларга кўрсатилади?

Талабалар мустақил ишини ташкил қилиш учун кўрсатмалар

- ❖ Ўқув гуруҳи ичида “Хусусий тиббий муассасаларда ҳамширанинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари” мавзусида анжуманлар ўтказиш;
- ❖ Мавзуга оид альбом, макет, стенд, слайд, ўқув жадвалари ва тест саволлари тузиш;
- ❖ Ўқитувчи назорати остида “Фуқаролар тиббий ёрдам олишда қандай ҳуқуқларга эга?” мавзусида мунозарали суҳбат ўтказиш;
- ❖ Мавзу бўйича янги педогогик технологиялардан фойдаланган ҳолда интерактив ўйинлар ўтказиш.

Амалий машғулотнинг ўқитиш технологияси

Вақти: -соат	Талабалар сони: -нафар
Ўқув машғулоти шакли	Билимларни чуқурлаштириш, кенгайтириш ва амалда бажариш бўйича амалий машғулот.
Ўқув машғулоти режаси	<ul style="list-style-type: none"> - Тиббий фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқи, тамойиллари. - Тиббиёт ходимларининг бурчи ва вазифаси. - Тиббиёт ходимларининг мажбуриятлари. - Тиббиёт ходимларининг жавобгарликлари. - Давлат соғлиқни сақлаш тизими. - Соғлиқни сақлашнинг хусусий ва бошқа хил тизимлари. - Хусусий тиббиёт амалиёти билан шуғулланиш ҳуқуқи.
Ўқув машғулотининг мақсади: Бу амалиёт машғулоти жараёнида саволлар ва муаммолар борасида суҳбат ўтказилади. Бу дарсда “қора тулпор” усулини қўллаш мумкин ҳамда тест ечиш мумкин. Шунингдек, тиббий фаолиятнинг асосий ҳуқуқий тамойиллари билан таништирилади.	
Педагогик вазифалар: - мавзу бўйича билимларни тизимлаштириш, мустаҳкамлаш. - дарслик билан ишлаш кўникмаларини ҳосил қилиш; - янги ахборотларни таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантириш	Ўқув фаолиятининг натижалари: Талаба: - тиббий фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқини айтиб беради; - тиббиёт ходимларининг бурчи вазифаси, мажбуриятлари, жавобгарликларини айтиб беради; - хусусий тиббиёт амалиёти билан шуғулланиш ҳуқуқи ҳақида гапиради; - соғлиқни сақлашнинг давлат, хусусий ва бошқа хил тизимлари ҳақида гапириб беради; - фуқароларнинг тиббий-ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқи ҳақида гапиради; - тиббий ёрдам турларини айтиб беради; - ногиронларнинг ҳуқуқлари ҳақида гапиради; - вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари ҳақида гапириб беради.
Ўқитиш услуби ва техникаси	<i>Баҳс-мунозара, биргаликда ўқиймиз, “Бемор ҳуқуқлари” сўзига кластер, мунозара.</i>
Ўқитиш воситалари	<i>Маъруза матни, ўқув қўлланмаси, жадваллар, бўр, доска. Компьютер мультимедия дарсликлари, атлас.</i>
Ўқитиш шакли	<i>Билимларни чуқурлаштириш ва кенгайтириш, индивидуал ва гуруҳ, бўйича ўқитиш.</i>
Ўқитиш шароитлари	<i>Мавзуга мос жиҳозланган аудитория (СТЭ объектлари, СТЭ ҳужжатлари ва ҳ.к.).</i>

Амалий машғулотнинг технологик картаси (2-машғулот)

Фаолият мазмуни		
Босқичлар, вақти	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (15 мин)	1.1. Мавзуни, мақсад ва режадаги ўқув натижаларини эълон қилади, уларнинг аҳамиятини ва долзарблигини асослайди. Машғулот ҳамкорликда ишлаш технологиясини қўллаган ҳолда ўтишни маълум қилади. 1.2. Қора тулпор интерактив усулидан фойдаланган ҳолда аудиториянинг тайёргарлик даражасини аниқлайди: Тиббий ходимларнинг ҳуқуқий ҳолатларини гапириб беринг. Уларнинг мазмунларига изоҳ беринг. Тиббий ёрдам турларини айтиб беринг.	1.1. Мавзуни ёзади ва саволларга жавоб беради.
2-босқич Асосий қисм (150 мин)	2.1. Талабаларни 2-3 гуруҳга бўлади, ҳар бирига вази фа беради (2-илова). Кутилаётган ўқув натижаларини эслатади. 2.2. Гуруҳда ишлаш қондаси билан таништиради (1-илова). Баҳолаш мезонларини ҳам намойиш қилади. 2.3. Вази фани бажаришда ўқув материаллари (маъруза матни, ўқув қўлланма)ларидан фойдаланиш мумкинлигини эслатади. Гуруҳдарда иш бошлашни такли ф этади. 2.4. Тайёргарликдан кейин амалий ишлар бошлангани эълон қилинади. 2.5. Талабалар тиббий ёрдам нуқсонларининг моҳияти, турларига, хулосаларга эътибор беради, аниқлик киритади. 2.6. Талабаларга инсерт усули бўйича ифодаланган жадвални намойиш қилади ва устунларни тўлдиришни айтади. Тушунчаларга изоҳларни тўғрилайди ва саволларга жавоб қайтаради. Гуруҳлар фаолиятига умумий балл беради.	2.1. Ўқув натижаларини тақдим қиладилар. 2.2. Саволлар беради. 2.3. Жавобларни тўлдиради. 2.4. Жадвал устунларини тўлдиради ва муҳокамада ишгирик этади.
3-босқич Яқуний қисм (15 мин)	3.1. Машғулотни яқунлайди, талабаларни баҳолайди ва фаол ишгирикчиларни рағбатлантиради. 3.2. Мустақил иш си фатида «Хусусий тиббий фаолият» тушунчасига кластер тузишни топширади.	3.1. Эшитадилар. 3.2. Топширикни оладилар.

Ўқув топшириклар

Гуруҳ билан ишлаш қондалари

Гуруҳ аъзоларининг ҳар бири

- ўз шерикларининг фикрларини ҳурмат қилишлари лозим;
- берилган топшириклар бўйича фаол, ҳамкорликда ва масъулият билан ишлашлари лозим;
- ўзларига ёрдам керак бўлганда сўрашлари мумкин;
- ёрдам сўраганларга қўмак беришлари лозим;
- гуруҳни баҳолаш жараёнида ишгирик этишлари лозим;
- “Биз бир кемадамиз, бирга чўкамиз ёки бирга қутиламиз” қондасини яхши билишлари лозим.

1. Саволга жавобни шакллантиринг:

- Фуқароларнинг тиббий-ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқи.
- Шошилиш ва тез тиббий ёрдам.

2. Ушбу тушунчаларнинг мазмунини ёритинг:

Тиббиёт ходимларнинг бурчи, вази фаси, мажбуриятлари, жавобгарликлари, давлат соғлиқни сақлаш тизими, хусусий тиббиёт амалиёт, тиббий-ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқи, тиббий ёрдам тушунчаларига изоҳ беринг.

Гуруҳлар учун топшириқлар.

1- гуруҳ

Тиббиёт ходимларининг бурчи вазифаси, мажбуриятлари, жавобгарликларини айтиб беринг.
“Тиббий ёрдам ” тушунчасига кластер тузинг.

2- гуруҳ

Фуқароларнинг тиббий-ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқи ҳақида гапириб беринг.
“Бемор ҳуқуқлари ” тушунчасига кластер тузинг.

3- гуруҳ

Ногиронларнинг ҳуқуқларини ҳақида гапириб беринг.
“Тиббий амалиёт” тушунчасига кластер тузинг.

4- гуруҳ

Вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари ҳақида гапириб беринг.
“Ногиронларнинг ҳуқуқлари” тушунчасига кластер тузинг

Баҳолаш мезонлари ва кўрсаткичлари (балл)

Гуруҳ	1 топшириқ; (1,0)	2 топшириқ; (1,4)	3 топшириқ; (хар бир савол 0,2 балл)			Баллар йиғиндиси (3,0)
			1-савол	2-савол	3-савол	
1						
2						
3						
4						

Б.Б.Б. усули асосида билимларни синаш учун таркатма материаллар

Тушунча	Биламан “+”, Билмайман “-”	Билдим “+”, Била олмадим“-”.
Бинар номенклатура:		
Тиббий фаолият		
Тиббиёт ходимларининг бурчи		
Тиббиёт ходимларининг вазифаси		
Тиббиёт ходимларининг мажбуриятлари		
Тиббиёт ходимларининг жавобгарликлари		
Давлат соғлиқни сақлаш тизими		
Соғлиқни сақлашнинг хусусий ва бошқа хил тизимлари		
Тиббий ёрдам турлари		
Хусусий тиббий амалиёт		
Тиббий-ижтимоий ёрдам		
Ногиронлар ҳуқуқлари		
Вояга етмаганлар ҳуқуқлари		

“Инсерт усули”

Инсерт – самарали ўқиш ва фикрлаш учун белгилашнинг интерфаол тизими ҳисобланиб, мустақил ўқиб-ўрганишда ёрдам беради. Бунда маъруза мавзулари, китоб ва бошқа материаллар олдиндан талабага вазифа қилиб берилади. Уни ўқиб чиқиб, «V; +; -; ?» белгилари орқали ўз фикрини ифодалайди.

Матнни белгилаш тизими

“V” - мен билган нарсани тасдиқлайди.

“+” - янги маълумот.

“-“ - мен билган нарсага зид.

“?” - мени ўйлантирди. Бу борада менга қўшимча маълумот зарур.

Инсерт жадвали

Тушунчалар	V	+	-	?
Тиббий фаолият				
Тиббиёт ходимларининг бурчи				
Тиббиёт ходимларининг вазифаси				
Тиббиёт ходимларининг мажбуриятлари				
Тиббиёт ходимларининг жавобгарликлари				
Давлат соғлиқни сақлаш тизими				
Хусусий тиббий амалиёт				
Соғлиқни сақлаш тизимининг хусусий ва бошқа тиббий ёрдам турлари				
Тиббий-ижтимоий ёрдам				
Ногиронлар ҳуқуқлари				
Вояга етмаганлар ҳуқуқлари				

КЛАСТЕР

Кластер - (туғам, боғлам, ғунча маъноларини билдиради). Маълумот харитасини тузиш воситаси булиб, барча фикр конституциясини фокусилаш ва аниқлаш учун қандайдир асосий омил атрофида ғояларни йиғиш тушинилади. Ихтиёрий муаммо, мавзулар хусусида эркин, очиқ ўйлаш ва шахсий фикрларни бемалол баён этиш учун шароит яратади. Билимлар фаоллашишини таъминлайди, мавзу бўйича фикрлаш жараёнида янги асоциация тақдим этишга эркин ва очиқ кириб боришга ёрдам беради.

Калит сўзлар билан асоциация бўйича ён томонидан кичкина ҳажмдаги айланага “йўлдошлар” – ушбу мавзу билан алоқадор сўз ёки сўз бирикмаси ёзилади. Улар чизиқ билан “бош” сўзга боғланилади. Ушбу “йўлдошлар”да “кичик йўлдошлар” ҳам бўлиши мумкин ва **бошқалар**. Ёзув ажратилган вақт тугагунча ёки ғоя яқунлангунча давом эттирилади.

Кластерни тузиш қоидалари билан танишади. Синф доскаси ёки катта қоғоз варағи марказида калит сўзлар 1 - 2 сўздан иборат мавзу номланиши ёзилади.

Мулоҳазалар учун кластерлар алмаштирилади.

Кластерни тузиш қоидаси:

1. Ақлингизга келган барча ўйлаганларингизни ёзинг.
2. Ғоя сифатини муҳокама қилманг, уларни оддий ҳолда ёзинг.
3. Орфография ва бошқа омилларга эътибор берманг.
4. Ажратилган вақт тугагунча ёзувни тўхтатманг. Агарда ақлингизга ғоялар келиши бирдан

- тўхтаса, у холда қоғозга расм чизинг, қачонки янги ғоялар пайдо бўлмагунча.
- Муайян тушунча доирасида имкон қадар кўпроқ янги ғояларни илгари суриш ҳамда мазкур ғоялар ўртасидаги ўзаро алоқадорлик боғлиқликни кўрсатишга ҳаракат қилинг.
 - Ғоялар йиғиндисининг сифати, сони, улар ўртасидаги ўзаро алоқаларни кўрсатишни чекламанг, чегараламанг.

1- мисол

Адабиётлар

- Ғиёсов З.А., Бекназаров Ш.Ю., Миралиев С.К.- Тиббий фаолиятнинг ҳуқуқий асослари Т. 2006 й.
- «Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш Давлат дастури тўғрисида» Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1998 йил 10 ноябрдаги № VII-2107 сонли Фармони.
- «Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш тизимини янада ислоҳ этиш тўғрисида» Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 26 февралдаги Фармони.
- Ўзбекистон Республикасининг «Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисида» ги қонуни 1996 й, 29 август.
- Ўзбекистон Республикаси Конституцияси.

Ш БЎЛИМ. ТИББИЙ ЭТИКА ВА БИОЭТИКА МАСАЛАЛАРИ

Биоэтиканинг асосий тамойиллари

Бугунги кунда тиббиёт соҳасида оламшумул ўзгаришлар содир бўлмоқда. Тиббиёт соҳасида сифат жиҳатдан янги шакл намоён бўлиши билан бир қаторда, тиббиёт амалиётида кўплаб янги технологияларнинг қўлланилиши оқибатидаги ноаниқлик ёки амалда жорий этишнинг муайян даражада хавфлилиги ҳам маълум бўлмоқда. Замонавий тиббиёт амалиётида кўп ҳолларда илмий экспериментлар ва янги доривор препаратлар ҳамда тиббий технологиялар инсонда синаб қўрилмоқда. Тиббиёт соҳаси технологик жиҳатдан мукаммаланиши билан бирга, тиббий ходимларнинг этик ва ҳуқуқий жиҳатларига ўта таъсирчан бўлиб бормоқда ва клиник амалиётда кўплаб баҳсли ахлоқий муаммолар вужудга келмоқда. Масалан давога имкони бўлмаганда оғир даражадаги бемор ҳаётини қувватлашнинг чегараси мавжудми? Ёки бўлмаса трансплантология, клонлаш, сунъий уруғлантириш, эвтаназия муаммолари ва бошқалар. Тиббиёт соҳасида вужудга келган бу ва бошқа кўплаб ахлоқий муаммолар дунё миқёсида жадал ривожланаётган **биоэтика (амалий этика)** номли янги билим йўналишини раванқ топишига олиб келди.

Амалий этика амалиёт натижасида юзага келган ва ўзининг алоҳида турлари (сиёсий этика, эпэтика, биоэтика, журналист этикаси ва ҳоказо) пайдо бўлишига олиб келган ҳодисадир.

Биоэтика – соғлиқни сақлаш соҳасида юзага келаётган янги ахлоқий муаммоларни, тиббиёт соҳасидаги янги технологияларни ҳамда мазкур муаммоларни ҳал қилишнинг янги принципларининг ўзида мужассамлаштиради. «Биоэтика» тушунчаси америкалик биохимик онколог врач Ван Ранселер Поттер (1971 й.) томонидан адабиётга киритилган. Поттернинг асосий ғояси ер юзида ҳаётни сақлаб қолиш муаммоларини ҳал қилиш учун гуманитар фанлар ва биология фанининг саъйи-ҳаракатларини бирлаштиришнинг, фан-техника тараққиётининг узок муддатли оқибатларининг эътиборга олишни назарда тутати. Этика нормаларининг мазкур тизимини В.Р.Поттер **глобал биоэтика** деб номлади.

Поттернинг фикрига кўра, биоэтика инсониятнинг яшаб қолишини таъминлаш ва бутун кишилик жамияти соғлигини сақлаш учун тиббиёт этикаси билан атроф муҳит этикаси (экоэтика) жаҳон миқёсида бирлаштирувчи кўприк бўлиб хизмат қилиши лозим.

Ривожланиш натижасида биоэтикада қуйидаги икки йўналиш шаклланди:

1-инсонга маънавий муносабат масалаларини кўриб чиқиш йўналиши. Биоэтика бу ерда тиббиёт этикаси билан туташади;

2- инсоннинг ҳайвонларга муносабати этикасини, яъни ҳайвонлардан турли мақсадларда фойдаланиш масалаларини ўрганувчи йўналиш. Бу йўналиш атроф-муҳит этикаси билан туташади.

Бугунги кунда биоэтиканинг 1- йўналиши амалий этикага айланади ва асосий эътиборни тиббиёт амалиётининг ахлоқий муаммоларига қаратди. Биоэтика бугунги кунда врач ва пациент муносабатларининг ахлоқий жиҳатларга, шунингдек, эвтаназия ва ўлимни аниқлаш, инсон аъзолари трансплантацияси, ҳомила тушириш (аборт), клонлаш, ирсий инжинерия ва бошқа шу каби масалаларга алоҳида эътиборни қаратмоқда. Замонавий адабиётларда этика тушунчаси ўрнига кўпинча

«деонтология» тушунчаси қўлланилади (бу тушунчани англиз файласуфи И.Бентам киритган, XIX аср).

Биоэтика масалалари

Биоэтика инсоннинг турли тириклик шакллари ва ҳайвонларга муносабатини кўриб чикувчи инсон хулқ - атворининг ахлоқий жихатларга таалуқли бўлган фалсафий тушунчаси деганда, инсоннинг ўзини қуршаган муҳит олдидаги масъулияти деб тушунилади. Инсоннинг хулқ -атвори ва бошқа инсонга муносабати этика қоидаларига қай даражада мувофиқлигини кўриб чиқиш жараёнида биоэтика, тиббиёт этикаси, яъни деонтология билан туташади. Дунёқараш сифатида биоэтика инсоннинг бутун дунёга муносабатини, унинг ўзини қуршаган олам ва ундаги ўз ўрни ҳақидаги тасаввурини англатади.

XX аср бошларига қадар амал қилиб келинган **антропоцентризм** номли дунёқарашда тирик мавжудот сифатида фақат инсон қимматли бўлиб, у жонли ва жонсиз табиатнинг истаган объектларидан эркин фойланиш ҳуқуқига эга деган тушунча ҳукм сурган эди. Этика фалсафий тафаккурнинг ривожланиш ҳисобига инсониятнинг атроф-муҳитга нисбатан ўз қарашларини қайта кўриб чиқиш зарурлиги вужудга келтиради, **яъни биоцентризм** дунёқарашини раванқ топади.

Биоэтика таълимотида инсоннинг маънавий бурчи ғоясини тушуниш билан фарқ қиладиган дунёқарашини ҳар хил типлари схемасини келтиради. Масалан, шахснинг маънавий бурчи гуруҳнинг барча аъзоларига нисбатан амал қилса-**социоцентризм** намоён бўлади ёки инсон ер юзидаги барча ақлли мавжудодларни ҳимоя қилиш лозим бўлса - **патоцентризм** дейилади ва ҳоказо.

Биоэтика ва амалий этика (тиббиёт этикаси) масалалари.

Биоэтика фалсафа ва тиббиётнинг қўшилиши натижасида юзага келди ва у моҳир тиббиёт ходимига ҳаёт-мамот масалаларини ҳал қилишда қайта муваффақиятларга эришиш имконини берадиган амалий тиббиёт этикасига айланди.

Тиббиёт этикасида врачлар мажбуриятлари ҳақида сўз юритилса, биоэтикада пациентлар ҳуқуқлари ҳимоя қилинади.

Тиббиёт этикаси ривожланишида қуйидаги босқичларни кўрсатиб ўтиш мумкин:

1- босқич - тиббиётнинг шаклланишида- «Гиппократ корпуси» нинг пайдо бўлишига қадар ўтган давр (яхшилик ва ёвузлик тушунчаларига таянган).

2- босқич - монотеистик динлар пайдо бўлиши билан бошланди ва улар иудаизм, буддизм, христианли ва исломда шаклланиш доирасида ривожланди. Ибн Сино ва бошқаларни асарлари дунё миқёсида таржима қилинди.

3- босқич - X-XII асрлардан сўнг врачлар уюшмаси ташкил топган.

4- босқич - Деонтология босқичи (И.Бентам, 1834 й), яъни ҳар қандай касб учун деонтологиянинг зарурлиги утилитаризм нуқтаи назардан тасдиқлади, фойда келтириш, бурч принциплари муҳокама қилинди.

5- босқич - 1948 й. Жаҳон тиббиёт уюшмасини Женевада бўлиб ўтган 2-сессиясида Декларация (XX аср) ва тиббиёт этикаси халқаро кодекси (1949 й.) нинг қабул қилинишидан бошланди. Мазкур босқичда врачнинг ижтимоий роли янада ортди, тиббиёт ходимларини ахлоқий тартибга солиш эса янги поғонага кўтарилди, халқаро битимлар тузиш орқали мустаҳкамланди. 1970 й. В. Поттер «Биоэтика» атамасини муомалага киритди.

Тиббиёт этикасининг принциплари ва моделлари

Тиббиёт этикаси – тиббий ходимлар билан беморлар ўртасида юзага келувчи мураккаб муносабатларни тартибга солишга қаратилган.

Ҳозирги вақтда тиббиёт этикасининг халқаро принциплари ишлаб чиқилган ва улар БМТнинг Ассамблеясининг 1982 йил қабул қилинган «Қийноқлардан ва инсон кадр-қимматини камситишнинг бошқа шаклларида химоя қилиш тўғрисидаги Декларацияси» да баён қилинган.

Тиббиёт этикасининг махбусларини қийноқлардан ва инсон кадр-қимматини камситувчи муносабат ва жазо турларидан химоя қилишда соғлиқни сақлаш ходимларининг ролига тааллуқли асосий принциплари қуйидагилардан иборат:

1) соғлиқни сақлаш ходимлари махбусларнинг жисмоний ва руҳий соғлигини кўриқлашлари, махбус бўлмаган шахсларни қандай даволасалар, махбусларни ҳам шундай сифатли даволаш билан таъминлашлари шарт;

2) агарда соғлиқни сақлаш ходимларининг қийноқларда ёки бошқа муносабат ва жазонинг шафқатсиз турларида иштирок этсалар ёки иштирокчилик қилсалар, жинойт содир этадилар;

3) соғлиқни сақлаш ходимлари ўз билим ва тажрибасидан махбусларни, уларнинг соғлигига таъсир кўрсатиш мумкин бўлган тарзда сўроқ қилишга кўмаклашиш учун фойдалансалар, шунингдек, махбусларнинг соғлиги уларга нисбатан муносабат ёки жазонинг махбуслар жисмоний ёки руҳий соғлигига салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган ҳар қандай шаклларни қўллаш имкониятини бериш тўғрисида шохидлик берсалар, улар жинойт содир этадилар;

4) тийдириш йўсинидан ҳар қандай ҳаракатларда соғлиқни сақлаш ходимларининг иштирок этиши тиббиёт этикасига зид ҳисобланади, башарти буни махбуснинг соғлиги ва хавфсизлигини сақлаш зарурияти тақозо этган бўлмаса;

5) юқорида баён этилган принциплардан ҳеч қандай асосларга кўра, шу жумладан, фавқулодда ҳолатда ҳам чекиниш мумкин эмас.

Тиббиёт ходимининг мажбуриятлари.

Тиббиёт этикасида асосий принциплар тиббиёт ходими мажбуриятларида ўз ифодасини топади. Тиббий деонтологияда тиббиёт ходимининг бемор, бошқа тиббиёт ходимлари, беморнинг қариндош - уруғлари ва яқинлари олдидаги ўз мажбуриятларини адо этишга асосий эътибор берилади.

Бу мажбуриятлар қуйидагилар:

* барча муҳитларга малакали ёрдам кўрсатиш;

* ёрдам кўрсатишда инсоннинг кадр-қимматини эъзозлаш ва ҳамдардлик қилиш;

* тиббиёт сирини сақлаш;

* зиён етказмаслик;

*ўз ҳамкасбларига виждонан муносабатда бўлиш, беморларни алдайдиган, қаллоб врачларни фош қилиш;

* ўз билимларини ошириб бориш;

* бошқа одамларни қандай даволаса, махбусларга ҳам шундай сифатли тиббий ёрдам кўрсатишни таъминлаш;

* қийноқларда ёки бошқа шафқатсиз ва инсон кадр-қимматини камситувчи тадбирларда иштирок этмаслик;

* махбуслар ёки ушланганларга нисбатан тийдириш йўсинидаги ҳаракатларда иштирок этмаслик.

Биоэтиканинг асосий принциплари

Биоэтиканинг асосий принциплари (тиббиёт этикасидаги сингари) врач мажбуриятларида эмас, балки бемор ҳуқуқларини таърифлашда ўз ифодасини топади, улар қуйидагилар:

- * бемор ёзма ёки тушунарли баён этилган ахборот олиш ҳуқуқига эга;
- * бемор ўз тақдири ҳақида қарор қабул қилиш, қарор қабул қилишда иштирок этиш ҳуқуқига эга;
- * бемор эркин талаб ҳуқуқи ва шахс эркинлиги ҳуқуқига эга;
- * хабардорликка асосланган розилик ҳолати, яъни беморга тушнарли тарзда айтилган ва бўлғуси даволаш юзасидан қарор қабул қилишда иштирок этиш ҳуқуқи.

Биоэтика моделлари ва уларнинг принциплари

Биоэтика раванқ топишида турли даврларда қуйидаги моделлар яратилганлигини айтиб ўтиш мумкин: (Мухамедова З. ва бошқ.).

I модел – Гиппократ модели (патернализм).

II модел – Парацельс модели (патернализм)

III модел – Деонтологик модел (патернализм).

IV модел – Биоэтика (ҳамкорлик модели).

Патернализм – тиббиёт этикасининг дастлабки моделларидан бири. Бу шундай бир муносабатлар моделики, унда врач беморга нисбатан нафақат меҳрибон ота, балки подшо ва худо сифатида ҳам иштирок этади, зеро, инсоннинг ҳаёти, соғлиги, эркинлиги ва бахти унинг қўлида бўлади.

Гиппократ модели. Гиппократ (Э.О. 30460-377 йй) даволашнинг ўз «қасамёди» да ва бошқа асарларида батафсил баён этган. Принципи – «Зиён етказма». Гиппократ қасамёдида, жумладан, шундай дейилади: «Мен ўз кучим ва билимимга қараб беморларга фойда келтиришга ҳаракат қиламан, уларга ҳар қандай зиён етказиш ва ноҳолис муносабатда бўлишдан ўзимни тияман».

Парацельс модели – Парацельс (1493-1541) врач ва бемор муносабатларини янги тил сифатида шакллантиради. Принципи – «Яхшилик қил». У Гиппократнинг «Зиён етказма» принципинг кенгайтиради ва давом эттиради. «Яхшилик қил» принципи нафақат зиён етказмаслик, балки унинг олдини олиш ва унинг оқибатларини бартараф этиш учун фаол ҳаракат қилиш зарурлигига эътибор қаратади.

Деонтологик модел (Юнонча «деонтос» - «мувофиқ» сўзидан). Аристотель (384-322), И.Бентам (1748-1832) бурч ва мувофиқ хулқ – атвор тўғрисида, утилитаризм концепцияси «фақат ўзи учун яшаш, фойда келтириш принципи», «бурчни бажариш» принципи асосида таклиф этган.

Биоэтика (ҳалқаро модели) В.Р. Поттер (1911-2001) врач-онколог (АҚШ) 1970 йилда «биоэтика» атамасини илмий муомалага киритган. Даволаш тўғрисида қарор қабул қилишда беморнинг (яқинларининг) иштироки масаласи кўрсатилган. Принципи – «шахснинг ҳуқуқлари ва қадр-қимматини ҳурмат қилиш», хабардорликка асосланган розилик принципи.

Биоэтиканинг асосий муаммолари

1. Одамларда тажриба ўтказиш ҳамда хабардорликка асосланган розилик принципининг қарор топиш масалалари.
2. Фармацевтик биоэтика масалалари – дори воситаларнинг хавфсизлиги ва самарадорлиги масалалари.
3. Геномика этикаси, яъни инсон геноми тузилишини ўрганиш, сунъий (ирсий) вакциналар ишлаб чиқиши, қўлланиши, инсон хужайралари ва тўқималарини клонлаш, инсонни клонлаш, инсон аъзолари ва тўқималарини кўчириб ўтказиш, ирсий ўзгартирилган ҳайвонлар аъзоларини кўчириб ўтказиш, аҳолининг турли гуруҳларида касалликлар миграциясини ёки занжирини аниқлаш ва бошқа масалалари.
4. Евгеника (Ф. Галтон 1883, Ж. Меллер ва бошқ), яъни келажак авлодларнинг жисмоний ёки ақлий фазилатларини яхшилаш ёки пасайтириш, жамоатчилик томонидан назорат қилиш масалалари.
5. Эвтаназия (тузатиб бўлмайдиган оғир аҳволдан беморнинг ҳаётини тўхтатиш) муаммолари.
6. Эвтаназиянинг оқилона муқобиллиги – хоспислар ташкил қилиниш масалалари.
7. Насл қолдириш технологияларининг ахлоқий муаммолари – сунъий инсеминация (эр ёки донор спермасидан фойдаланиб уруғлантириш) суррогат оналик (жуфтнинг бепуштлигида битим асосида бошқа аёл ҳомиласини ойигача етказиб туғиш ва бошқа ота-онага топшириши) технологиялари муаммолари.
8. Аборт (ҳомила тушириш) ва фетал даволаш, яъни айрим масалаларни - қандли диабет, жинсий заифлик, Даун синдроми ва бошқа ҳолатлар замонавий биоэтиканинг асосий муаммолари ҳисобланади.

Тиббий-биологик эксперимент

Тиббий ва биологик текширувларда экспериментлар зарурдир. Бу инсон физиологияси ва патологиясининг яширин томонларини очувчи энг унумдор йўл ҳисобланади ҳамда тиббий билим шароитларни прогресс билан ўсишига жалб қилади.

Одатда, тиббий ва биологик экспериментларнинг объектлари ҳайвонлар ҳисобланади. Уларда ўткир ва сурункали тажрибалар ўтказилади, улар инсонда кузатиладиган ҳар хил моделдаги биологик жараёнларни яратиш учун ишлатилади.

Ҳайвонларда тиббий-биологик экспериментларни ўтказиш талаблари тегишли буйруқларда белгилаб қўйилган, унда экспериментал ҳайвонларни сақлаш шароитлари ва улар устида тажриба ўтказиш шароитлари алоҳида айтиб ўтилган, Қандай натижа кутилишидан қатъий назар, ҳайвонлар устида ўтказилган тажрибалар инсонларга мос келадиган коррекцияларсиз ўтказилиши мумкин эмас.

Айрим экспериментларни инсонларда ҳам ўтказиш мумкин. Инсон устида ўтказиладиган тажрибалар-экспериментлар характери, мақсадлари, ҳаёт ва соғлиқнинг хавфсизлилик даражаларига кўра бир қанча гуруҳларга бўлиш мумкин:

- янги иммунобиологик воситаларни (вакцина, зардоб ва бошқалар) инсонлар учун иммуногенлигини ва реактогенлигини намоён қилиш мақсадидаги илмий тажрибалар;

- янги даволаш препаратларининг самарадорлигини ва намоён бўладиган ножўя таъсирларини аниқлаш мақсадидаги илмий тажрибалар;

- диагнозни аниқлашни тезлаштириш, ойдинлаштириш ёки беморни даволаш жараёнида энг яхши натижаларга эришиш мақсадида; синовдан ўтмаган диагностика, актив терапия, жарроҳлик аралашув методларига оид тажрибалар;

- ҳар хил методларни қўллаш билан ўтказиладиган текширувлар.

Янги препаратларнинг даволаш-профилактик таъсирини аниқлаш тартибини қуйидагича белгилаш мумкин:

❖ препаратнинг бирламчи реактогенлигини, зарарсизлигини ва иммуногенлигини аниқлаш учун кўнгиллилар (20 кишигача) устидаги тажрибалар;

❖ чегараланган тартибдаги тажрибалар;

❖ ССВнинг буйруқлари асосидаги амалиётда кенг қўлланиладиган тажрибалар.

Деонтологик нуқтаи назардан, биринчи этап анча маъсулиятли ҳисобланади, чунки бу тиббий эксперимент характерга эгадир. Бунда кўнгилли тажрибанинг мазмунини, унинг илмга кераклигини, унинг хавф-хатарларини, чин кўнгилдан чуқур ўйлаб, режали равишда тан олиниб, тажрибани ҳамма оқибатларни тушнатириб ўтказиш мақсадга мувофиқдир.

Деонтологик нуқтаи назардан ножоиз (умидсиз) ётган беморларда ўтказиладиган тажрибалар анча мураккаб кечади, чунки бундай беморлар кўпинча экспериментларни айнан ўзларида ўтказилишини такрор-такрор айтиб ўтади. Албатта, бу махсус зарурий шароитлар асосида ўтказилиши талаб қилинади, яъни умидсиз ҳолатдаги беморларга иложи борича азоб бермаслик кўзда тутилган.

Табий равишда, янги дори препаратларни татбиқ этишдан аввал уларнинг дастлабки тажрибаларсиз, ҳамда уларнинг экспериментларисиз рухсат этиб бўлмайди. Энг маъсулиятли этап-бу бемор кишиларда препаратни бирламчи қўллаш ҳисобланади. Албатта, бу тажрибалар, энг аввало (хайвонларда лаборатор текширувлар ўтказилгандан сўнг), алоҳида махсус юқори номга сазовор бўлган даволаш муассасаларида, дастлабки текширувларнинг кутилиладиган ҳамма натижалари билан яхши таниш бўлган малакали шифокорлар томонидан чегараланган гуруҳдаги беморлар устида ўтказилади. Фақатгина бу тажрибага беморнинг ўзи ҳам рози бўлиши керак.

1964 йилда бутун жаҳон тиббиёт ассоциацияси томонидан Хельсинки Декларацияси қабул қилинди. 1975 йил Токиода бу декларацияга қўшимчалар киритилди ва асосан шу кодексга таянган ҳолда тиббий эксперимент ўтказиш тартиби кўрсатилган қуйидаги шартлар бажарилиши керак:

- даволаш диагностикаси ва профилактика янги услуб ва воситаларнинг илмий жиҳатдан асосланганлиги;
- тажрибанинг ижтимоий фойдалилиги;
- оғир беморнинг ҳолатини енгиллаштириш;
- оғир асоратларга қарамасдан муваффақиятга эришиш;
- врачлик сирини сақлаган ҳолда тажриба вақтида ошкоралик;
- эксперимент ўтказиш тўғрисида барча шарт-шароитлар ва маълумотларга тажрибачининг эга бўлиши;

Рухий беморларда, қамокда сақланадиганларда, асирга тушганларда, оғир беморларда, ҳомиладор аёллар ва касаллиги тажриба мақсади билан боғлиқ бўлмаган беморларда ҳам эксперимент ўтказиш тақиқланади.

ТЎҚИМА ВА ОРГАНЛАРНИ КЎЧИРИБ ЎТКАЗИШ- ТРАНСПЛАНТАЦИЯ. ТРАНСПЛАНТАЦИЯНИНГ ТИББИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАМОЙИЛЛАРИ

Замонавий тиббиётнинг глобал ютуқларидан бири бу инсон танасидаги орган ва тўқималарнинг трансплантацияси ҳисобланади. Трансплантация кўпгина касалликларнинг давосида тиббиёт амалиётида катта имкониятларни яратади, инсон умрининг давомийлигини оширади.

Трансплантация – аъзо ва тўқималарни кўчириб ўтказиш. Ўтган асрнинг 50 йилларида биринчи марта буйракни кўчириб ўтказиш операцияси клиникада бажарилган ва самарали яқунланган, сўнгра 60-йиллардан сўнг жигар, ўпка, ошқозон ости беши ҳамда юрак (К.Бернард, 1967 й.) реципиентларга кўчириб ўтказилган ва самарали яқунланган. Клиник амалиётда буйрақлар, жигар, юрак ошқозон ости беши, ўпкаларни кўчириб ўтказишдан ташқари, талок, ичак сегментлари ва эндокрин безларини ҳам кўчириб ўтказиш йўлга қўйилган. Бу каби изланишлар трансплантологияни янада ривожлантиришга катта ёрдам кўрсатмоқда. Трансплантациянинг қуйидаги турлари фарқланади:

Ауто трансплантация - тўқималарни бир организм миқёсида кўчириб ўтказиш. Ушбу операцияга кўрсатма ва қарши кўрсатма бўлмаган ҳолларда бахсли деонтологик, ҳуқуқий ва тиббий муаммолар деярли келиб чиқмайди.

Алло трансплантация - бир инсондан (донор) иккинчи инсонга (реципиент) аъзо ва тўқималарни кўчириб ўтказиш.

Алло трансплантацияда кўпгина жиддий ва ечилмаган саволлар мавжуд. Энг аввало ушбу айтиб ўтилган муаммолардан бири бу бевосита айна вақтда жуда хавфли ва хатарли операцияга тайёр турган бемор, яъни реципиент билан боғлиқдир. Шунини айтиш керакки, ҳозирги кунда ҳаётий муҳим аъзоларни кўчириб ўтказиш операциясида фақатгина аллоген буйрак трансплантацияси клиник амалиётда кенг қўлланилмоқда. Дунёнинг етакчи клиникаларида аллоген буйрақлар трансплантацияси ўтказилган беморларга кенг самарага эга бўлган иммунодепрессант препарати циклоспорин А (сандиммун) қўлланилмоқда ва шулардан 75-90% беморлар 1 йилгача, 40-45% беморлар эса 5 йилгача яшаш қобилиятига эга бўлаёпти.

Буюк Британиялик хирург врач М.Якуб 1980 йил аллоген юрак трансплантация операциясини ўтказган ва натижада фақатгина 60% беморлар операциядан сўнг 1 йил яшаган, 35% эса 2 йилдан ортиқ, 25% беморлар эса 5 йилгача яшаган. Кейинчалик М.Якубнинг изланишларидан сўнг бу кўрсаткичлар ўзгарди, яъни операциядан кейин 78% беморлар 2 йилдан ортиқ, 70% беморлар эса 5 йилдан ортиқ умр кўришмоқда.

Деонтологик нуқтаи назаридан донор ва реципиентларнинг исми-шарифларини ошкор қилмаслик, трансплантация операцияларини айнан дунё бўйича телеэкран орқали олиб кўрсатиш ҳам ман қилинади. Бу ҳолатлар асосан врач ва бемор ўртасидаги ишончсизликларга ва келишмовчиликларга олиб келиши мумкин.

Эксплантация – сунъий материалларни (трансплантантларни) кўчириб ўтказиш. Ҳозирги кунда тиббиётга замонавий техниканинг кириб келиши натижасида амалиётда сунъий трансплантант аъзолар яратилаёпти. Бунга мисол қилиб тиббиёт амалиётида кенг қўлланиладиган сунъий буйракнинг (гемодиализ аппарати) яратилиши қониқарли ҳисобланади.

Статистик маълумотларга кўра ҳар йили миллион кишидан 100-160 тасида гемодиализ билан даволаш усули ўтказилапти. Ҳозирги кунда кўпгина беморлар ҳаётий муҳим аъзоларни кўчириб ўтказишга муҳтож бўляпти. Шуни инобатга олган ҳолда трансплантология амалиётида сунъий ҳаётий муҳим аъзоларни яратиш йўлга қуйилган. Сунъий юрак трансплантология амалиёти бошқа сунъий аъзолардан анча фарқ қилади. Сунъий юрак учун асосий талаблар - тинч ҳолатда ҳамда организмнинг ҳар хил жисмоний зўриқиш билан боғлиқ ҳолатларда бемор организмнинг нормал адекват гемодинамикасини таъминлай олиши керак. Сунъий юракнинг трансплантологияда яратилишидан мақсад -бемор ҳаётини иложи борича бир неча йилга узайтириш кўзда тутилган.

Ҳозирги кунда замонавий техниканинг ривожланишида трансплантология ва ҳар хил сунъий имплантант аъзоларни яратиш бўйича янги изланишлар давом этмоқда. Лекин шуни эсда тутиш керакки, трансплантологиянинг ривожланишида унинг янгидан-янги деонтологик тиббий ва ҳуқуқий тамойиллари ва муаммолари пайдо бўлаверади.

Эвтаназия масалалари

Одамларнинг яшаш ва тиббий хизматдан фойдаланиш ҳуқуқи барча илғор мамлакатларнинг қонунлари билан кафолатланган бўлиб, бошқа ҳуқуқлар орасида энг устувор ва муҳим ҳуқуқлар ҳисобланади. Шунинг учун ҳам тиббиёт ходими жамиятда кўпчилик умидсиз хаста одамни барча ҳолларда халос этиши шарт, бу уларнинг касбий бурчи ва тиббиётнинг вазифаси деб ҳисоблайди. Аммо ўсма касаллигидан ўлаётган, касаллик охириги босқичга етган беморни нима қилиб бўлмасин ҳаётга қайтариш ёки бош мия пўстлоғи функцияси бузилишига олиб келган, оғир давом этган асфиксия ҳолатида туғилган чақалоқни тирилтиришга интилиш ўринлими деган саволга жавоб беришга ҳеч ким ҳаракат қилмайди. Табиийки, бундай тирилтириш ҳеч қандай самара бермайди. Хўш, бундай ҳолларда ёрдам беришнинг иложи бўлмаган беморнинг азоб-уқубатларини мумкин қадар камайтириш ва айни пайтда Гиппократ қасамёдини бузмаслик учун нима қилиш керак, деган саволга сўнгги йилларда айрим муаллифлар эвтаназияни тадбиқ этиш керак, деб жавоб бермоқдалар. Эвтаназия (ҳаётни тўхтатиш) ўлим муаммосини тиббий йўсинда ҳал қилишнинг янги усули сифатида ҳозирги замон соғлиқни сақлаш амалиётига икки асосий омилнинг таъсирида кириб келмоқда. Биринчидан, тиббиёт тараққиёти, жумладан, бемор ўлимининг олдини олиш имконини берадиган, яъни ўлишни бошқариш режимида ишлайдиган реаниматологиянинг ривожланиши таъсирида. Иккинчидан, ҳозирги тараққиёт қадриятлар ва маънавий устунворликларнинг ўзгариши, «инсон ҳуқуқлари» ғояси биринчи ўринга чиқиши натижасида.

Эвтаназия илдизлари қадимиятга бориб тақалади. Мажусийлар юрти Данияда аскарлар касаллик туфайли тўшақда жон беришни ўзига ор деб билган. Тарихда «аждоғлар ғояси»га амал қилган, ўлими яқинлигини сезган қариялар ўз жонларига қасд қилганлар: баланликдан ўзларини ташлаганлар. Испан кельтлари ҳам қариликдан нафратланган – ёши ўтгандан кейин жонларига қасд қилиб, ҳаётдан кўз юмганлар. Кеос оролида қариялар цикут (захарли ичимлик) ичиб ҳаёт билан видолашган. Японияда куни битган қарияларни Обасутеяма тоғига ташлаб келганлар (тоғнинг номи «кампирлар ташлаб келинадиган тоғ») деган маънони

билдиради). Кунни битганини сезган эскимослар тундрага музлаб ўлиш учун чиқиб кетган.

Қадимги Грецияда ўз жонига қасд қилишга ҳокимият органи – ареопаг рухсат берган. Эллада шаҳарларида бу мақсадлар учун хатто заҳарларнинг махсус омборлари ҳам бўлган. Ареопаг рухсатсиз «ўзбошимчалик» билан ўз жонига қасд қилган одам қаттиқ қораланган. Афина ва Фивада ўз жонига қасд қилган одам мурдасининг қўли кесилган ва алоҳида дафн этилган.

Шунга қарамай, Гиппократ эвтаназияга қарши чиққан. Унинг «қасамёд» ида шундай дейилади: «... мен ҳеч кимга ўзимдан сўралаётган ўлим воситасини бермайман ва бундай ниятни амалга оширишга йўл кўрсатмайман». Унинг замондошлари Платон, Сукрот ва Аристотель эса, аксинча, кучсиз, яшашга лаёқатсиз ва умидсиз беморларни «Енгил ўлим» билан ҳаётдан айириш табиий ва фойдали деб ҳисоблаганлар.

Рим ҳуқуқида фуқароларнинг ўз жонига қасд қилиши тақиқланган, аммо уни оқлайдиган ҳолатлар эътироф этилган. «Қайғу, касаллик, дард» ёки «яшашга қийналганлик» туфайли ўз жонига қасд қилиш қонуний ҳисобланган.

Ҳаётдан воз кечиш ўз ҳолича «Намунали амал» ҳисобланадиган буддизмда ўз жонига қасд қилишнинг ёш ва физиологик мезонлари деярли мавжуд эмас. Буддавийлар маданиятида ўз жонига қасд қилиш диний удумнинг бир тури ҳисобланади. Бу бежиз эмас, зеро, энг олий лаззат ва ҳаётнинг мақсади бу дунёдан ташқарида – «йўқлик» да. Буддавийлар маданиятида қабул қилинган ўз жонига қасд қилиш турлари хилма-хил: очликдан ўлиш, «Муқаддас дарёлар» нинг сувларида чуқиб ўлиш, қорнини ўз қўли билан ёриб ташлаш шулар жумласидан.

Илғор динлар (христианлик, иудаизм, ислом) тарқалганидан сўнг эвтаназиянинг ҳар қандай шакллари тақиқланди. Христианлик асослари (Мусо қонунлари)да ҳаёт муқаддас ва дахлсиз деган ақида ётади. Унга ҳеч ким, шу жумладан табиб ҳам, инсоннинг ўзи ҳам қасд қилиш ҳуқуқига эга эмас. Инжилда қайд этилган: «Одам ўлдирма!» - ақидасининг маъноси ана шунда.

Бедаво дардга чалинган беморни азоб-уқубатлардан қутқариш учун унинг ўлимини қасддан тезлаштиришга муносабат юзасидан тиббиётчилар, юристлар, социологлар ва психологлар орасида кўп сонли баҳслар хануз давом этмоқда. Инглиз файласуфи Френсис Беккон (1561-1626) енгил оғриқсиз ўлимни белгилаш учун «Эвтаназия» (юнонча “эутанасиа”, “эу”- яхши, «танатос»-ўлим) атамасини муомалага киритди.

XX асрнинг бошида юрист Биндинг ва психиатр Гохе «норасо» ҳаётларни йўқ қилишни эвтаназия деб номлашни таклиф қилди. Орадан 30 йил ўтганидан кейин вужудга келган фашистлар давлати уларнинг мазкур режаларини амалга оширди. Фашизм мафкураси «Раҳмдилликка асосланган эвтаназия»дан жуда тез «Мафкуравий мақсадларга асосланган эвтаназия»га ўтди ва «норасо халқлар»ни оммавий тарзда қирғин қилди. Эвтаназияни бедаво дардга йўлиққан «Орий»лар учун имтиёз сифатида маъқуллашдан бошлаб, 1939 йилнинг сентябрида фашистлар Германиясида «яшашга номуносиб бўлган барча ҳаёт шакллари»ни эвтаназия ёрдамида йўқ қилиш тўғрисидаги махфий фармони чиқарилди. «Номуносиблик» масаласини ҳар бир муайян ҳолатда врачлар «учлиги» ҳал қилар эди. Натижада 2 йил ичида, турли манбалардан олинган маълумотларга кўра, 100 000-275 000 одам қириб ташланди.

Эвтаназия ҳақида сўз юритилганида кўпинча **фаол эвтаназия** назарда тутилади. Фаол эвтаназия (уни яна «тўлдирилган шприц усули» деб ҳам атайдилар) деганда ўлаётган беморга ўлимнинг тез ва оғриқсиз келишига сабаб бўладиган бирон бир дори ёки бошқа воситаларни киритиш ва шунга ўхшаш бошқа ҳаракатлар тушунилади. Албатта, бу ҳолат барча мамлакатларда қораланди.

Эвтаназиянинг бошқа шакллари куйидагича таърифлар билан изоҳлаш мумкин:

Пассив эвтаназия - бунда тиббиёт ходими бедаво дардга чалинган беморнинг ҳаёти учун курашишни тўхтатади, аммо унинг ўлимини тезлатиш учун ҳеч қандай чора кўрмайди.

Тўғри эвтаназия- бунда тиббиёт ходими беморнинг умрини қисқартириш мақсадини кўзлайди.

Эгри эвтаназия - беморнинг ўлиши тиббиёт ходимининг бошқа мақсадга йўналтирилган ҳаракатларининг билвосита (ножўя таъсири) оқибатида тезлашади.

Ихтиёрий эвтаназия - беморнинг ўз илтимосига кўра уни ҳаётдан маҳрум этиш.

Мажбурий эвтаназия - бу ҳақда сўраш ёки унга розилик беришга лаёқатли бўлган, аммо бундай ҳаракат қилмаган беморни ўлдириш.

Турли олимлар ва юристлар фаол, пассив тўғри ва эгри ихтиёрий эвтаназия билан бир қаторда бир неча чегарадош тушунчалар – дистаназия, ортаназия ва ятротаназияни ҳам ажратишга ҳаракат қилмоқдалар.

Дистаназия - этиологик маъноси ўлимни инкор этиш. Дистаназия - деганда терминал ҳолатдаги ҳар бир беморни халос этиш мумкин бўлган барча чораларни кўриш тушунилади.

Терминал ҳолатдаги барча беморларга айни шароитда мумкин бўлган чоралар кўрилади.

Ортаназия- пассив эвтаназияга яқин тушунча, бўлиб врач беморни қутқариш учун кўлидан келган чораларни кўрмайдиган, аммо унинг ҳаётини қисқартирадиган воситалар ҳам киритмайдиган, балки унинг аҳволини енгиллаштириш (оғриқни камайтириш ва ҳоказо) билан кифояланадиган ҳодисадир.

Ятротаназия («ятро»- врач, «танатос» - ўлим сўзларидан) – фаол эвтаназияга яқин тушунча, врач беморнинг азоб – уқубатларини енгиллаштириш мақсадида унинг ўлимини яқинлаштиради. Аммо ятротаназияда врач беморни бедаво касалга йўлиққан деб топиб, уни қутқариш учун ҳеч қандай чора кўрмайди. Бу ҳолат Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг тегишли моддасига (117-модда) талабида кўриб чиқилади.

Кўплаб олимларнинг фикрича, эвтаназияни ҳуқуқий тартибга солиш тиббий нуқтаи назардан ортикча, психологик жиҳатдан хавфли, ахлоқ нуқтаи назардан эса нотўғри, тиббиёт принципларига зиддир. Масалан, ҳозир МДХ мамлакатларида эвтаназиянинг барча шакллари қонун йўли билан тақиқланган. Беморни онгли равишда эвтаназияга даъват этган ёки эвтаназияни амалга оширган шахс қонунга мувофиқ жиноий жавобгар бўлади.

Маълумки, оғир хаста беморлар алоҳида парваришга муҳтож бўлади. Бундай беморларни парвариш қилиш бўйича тиббий амалиёт масаласи турли мамлакатларда иқтисодий имкониятлар, диний ва миллий анъаналар, қарилликка ҳурмат, беморлар ва ожизларга ёрдам кўрсатишга тайёргарлик даражасига қараб ҳар хил ҳал

килинади. Бу мақсадда айрим чет эл мамалакатларида махсус даволаш муассасалари – хоспислар ташкил қилинган. Уларда беморлар умрининг охириги кунларида азоб-укубатлар чекмай тўлақонли маънавий ҳаёт кечирадилар. Шу сабабли Хоспис-эвтаназиянинг оқилона муқобили ҳисобланган. Дунё миқёсида биринчи хоспис Англияда ташкил этилган. Ҳозир бу мамлакатда 100 дан ортиқ хоспислар фаолият кўрсатмоқда. Хосписда беморларга жуда катта диққат-эътибор ва ғамхўрлик кўрсатилади: у мазкур муассасадаги энг муҳим шахс бўлиб, унинг барча истаклари бажо келтирилади. Бу ерда беморлар ўзини жуда қулай ҳис қилади. Оддий касалхоналардан фарқли ўларок, хосписда чеклашлар мавжуд эмас – бу ерда бемор ўзи билан ҳатто уй ҳайвонлари, масалан, ит ёки мушук сақлаши, қариндош-уруғларини қабул қилиши, байрамлар уюштириши мумкин. Хоспис уларда соғайиб кетишга умид пайдо қилади. Хоспис низомига кўра умид қолмаган тақдирда бемор ўз ҳаёт йўлини муносиб яқунлаш имкониятига эга бўлади. Ходимлар алоҳида мезонларга кўра танлаб олинади. Аммо хоспис хизматидан фойдаланиш имкониятига барча муҳтожлар эга эмас. Чунки бу жуда катта моддий ҳаражатларни талаб этади. Давлат бюджетидан ажратмалардан ташқари хоспислар хайрия ташкилотларининг, турли клублар ва фирмаларнинг маблағлари, шунингдек хусусий шахсларнинг хайр-эҳсонлари, ўлаётган беморлар хоспис фойдасига васият қилиб қолдирган маблағлар ҳисобидан таъминланади. Хосписга ҳомийлик оммавий ахборот воситалари ва жамоатчилик фикри билан рағбатлантирилади. Ҳар бир хосписда 100 дан ортиқ кўнгиллилар бепул меҳнат қиладилар. Мамлакатимизда хоспислар мавжуд эмас ва бунга зарурият ҳам йўқ.

Ўзбекистон Республикасининг амалдаги соғлиқни сақлаш соҳаси тегишли қонун ҳужжатларида беморларга тиббий аралашувга розилик бериш («Фуқаролар Соғлигини сақлаш тўғрисида»ги Қонуннинг 26-моддаси) ёки уни рад этиш (27-модда) ҳуқуқини беради.

МАВЗУ БЎЙИЧА ТЕСТ САВОЛЛАРИ

1. Биоэтикага берилган таърифлардан қайси бири тўғри?

- а) биоэтика-соғлиқни сақлаш соҳасида юзага келаётган янги ахлоқий муаммоларни ўрганади;
- б) биоэтика – тиббиёт соҳасида ахлоқий муносабатларни тартибга солиб туради;
- с) биоэтика-инсон ва табиатнинг ўзаро муносабатини ўрганади;
- д) биоэтика-тиббиётда янги кириб келган технологияларни тарғибот қилади;
- е) биоэтика-инсоннинг жамиятдаги ўрнини аниқловчи фан.

2. Биоэтика атамасини ким томонидан адабиётга киритилган?

- а) В.Р. Поттер (1971 й.)
- б) Ф. Галтон (1883 й.)
- с) И.Бентам (1748-1832 йй.)
- д) М.Якуб (1980 й.)
- е) Ф.Беккон (1561-1626й.)

3. Биоэтиканинг асосий тамойили нима?

- а) «хабардорликка асосланган розилик» принципи;
- б) «бурчни бажариш» принципи;
- с) «яхшилик қил» принципи;
- д) «маълумотларни ошкор қилмаслик» принципи;

е) «зиён етказма» принципи.

4. Фан техника тараққиёти натижасида биоэтиканинг бугунги кунда қандай йўналишлари пайдо бўлди.

а) тиббиёт этикаси ва экоэтика;

б) глобал этика ва деонтология;

с) амалий этика ва назарий этика;

д) Гиппократ ва Аристотельнинг амалий этикаси;

е) экоэтика ва биоцентризм,

5. Тиббиёт этикасига берилган таърифлардан қайси бири тўғри?

а) инсоннинг атроф - муҳитга бўлган муносабатини тартибга солиб турувчи ахлоқий тушунча;

б) тиббий ходимлари билан беморлар ўртасида юзага келувчи мураккаб муносабатларни тартибга солиб турувчи ахлоқий восита;

с) тиббиёт ходимлари ҳамма вақт беморларга малакали ёрдам кўрсатишини англатади;

д) тиббиётга кириб келган янги технологияларнинг ахлоқий муаммоларини ўрганади;

е) беморлар ўз тақдири ҳақидаги қарорни тиббий ходимлар томонидан сир тугилишини англатади.

6. Тиббий этика нуқтаи назаридан тиббиёт ходимининг мажбуриятларини кўрсатинг.

1. Барча муҳитларга малакали ёрдам кўрсатиш;

2. Ёрдам кўрсатишда инсоннинг қадр-қимматини эъзозлаш ва ҳамдардлик қилиш;

3. Тиббиёт сирини сақлаш;

4. Зиён етказмаслик;

5. Ўз хамкасбларига виждонан муносабатда бўлиш, беморларни алдайдиган, қаллоб врачларни фош қилиш;

6. Ўз хоҳиш иродасига кўра фаолият юритиш;

7. Жазога тортилган махбусларнинг устида тажриба олиб бориш;

8. Бошқа одамларни қандай даволаса, махбусларга ҳам шундай сифатли тиббий ёрдам кўрсатишни таъминлаш;

9. Кийноқларда ёки бошқа шафқатсиз ва инсон қадр - қимматини камситувчи тадбирларда иштирок этмаслик;

10. Махбуслар ёки ушланганларга нисбатан тийдириш йўсинидаги ҳаракатларда иштирок этмаслик.

а) 1,2,3,4,5,6,7,8

б) 2,3,4,5,6,7,8,9

с) 1,2,3,4,5,8,9,10

д) 3,4,5,6,7,8,9,10

е) 2,3,4,6,8,9,10

7. Биоэтиканинг асосий принципларини кўрсатинг.

1. Бемор ёзма ёки тушунарли баён этилган ахборот олиш ҳуқуқига эга;

2. Бемор ўз тақдири ҳақида қарор қабул қилиш, қарор қабул қилишда иштирок этиш ҳуқуқига эга;

3. Қийноқларда ёки бошқа шафқатсиз ва инсон қадр - қимматини камситувчи тадбирларда иштирок этмаслик;
 4. Махбуслар ёки ушланганларга нисбатан тийдириш йўсинидаги ҳаракатларда иштирок этмаслик;
 5. Бемор эркин талаб ҳуқуқи ва шахс эркинлиги ҳуқуқига эга;
 6. Хабардорликка асосланган розилик ҳолати, яъни беморга тушунарли тарзда айтилган ва бўлғуси даволаш юзасидан қарор қабул қилишда иштирок этиш ҳуқуқи.
- а) 1,4,5,6
 - б) 2,3,4,6
 - с) 1,3,4,5
 - д) 1,2,5,6
 - е) 1,2,3,4

8. Профессional ахлоқий онгнинг қуйида зикр этилган қайси шакллари биоэтиканинг тарихий ва мантиқий моделларига мансуб эмас?

- а) Гиппократ модели;
- б) Парацельс модели;
- с) Деонтологик модел;
- д) Биоэтика модели;
- е). Суқрот модели.

9. Қуйида зикр этилган принципларнинг қайси бири биоэтиканинг Гиппократ моделида асосий ҳисобланади?

- а) зиён етказма;
- б) одам ўлдирма;
- с) беморнинг ҳуқуқларига риоя қил;
- д) шахс эркинлиги принципи;
- е) бурчингни бажар.

10. Қуйида зикр этилган принципларнинг қайси бири Парацельснинг даволаш этикасида асосий ҳисобланади?

- а) яхшилик қил;
- б) ёлғон сўзлама;
- с) ўғрилиқ қилма;
- д) «билим – қудратли куч»;
- е) хабардорликка асосланган розилик принципи.

11. Деонтологик моделнинг асосий принципини кўрсатинг?

- а) ўз бурчингни бажар;
- б) хато қилма;
- с) врач сирини сақла;
- д) ҳамкасбингга ёрдам бер;
- е) зиён етказма.

12. Биоэтиканинг фармацевтик муаммосидан асосий кўзланган мақсад.

- а) дори воситаларининг хавфсизлиги ва самарадорлигини ошириш;
- б) дори воситаларини ишлаб чиқаришни ошириш;
- с) дори воситаларини ишлаб чиқаришни тўхтатиш;
- д) фақат оғир аҳволдаги беморларга дори воситаларини қўллаш;
- е) дори воситаларини синовдан ўтказишда одамлар устида тажриба олиб бориш.

13. Биоэтикада насл қолдириш технологияларининг ахлоқий муаммоларини кўрсатинг.

1. Сунъий инсеминация (эр ёки донор спермасидан фойдаланиб уруғлантириш);
2. Суррогат оналик (жуфтнинг бепуштлигида битим асосида бошқа аёл ҳомиласини ойигача етказиб туғади ва бошқа ота-онага топширади);
3. Аборт (ҳомила тушириш);
4. Евгеника (келажак авлодларнинг жисмоний ёки ақлий фазилятларини яхшилаш ёки пасайтириш).
 - а) 1,4
 - б) 2,4
 - с) 1,3
 - д) 1,2
 - е) 3,4

14. Биоэтика нуктаи назаридан аборт (ҳомила тушириш) ва фетал даволашни қандай ҳолларда қўллаш мумкин?

1. Қандли диабет;
2. Жинсий заифлик;
3. Даун синдроми;
4. Кўп фарзандлик ҳолларида;
5. Соғлом ҳомиладор аёлда.
 - а) 1,3,4
 - б) 1,2,4
 - с) 1,3,5
 - д) 1,2,3
 - е) 3,4,5

15. Тиббий биологик эксперимент ўтказилиш тартиби.

1. Даволаш диагностикаси ва профилактикада янги услуб ва воситаларнинг илмий жиҳатдан асосланганлиги;
2. Тажрибанинг ижтимоий фойдалиги;
3. Оғир беморнинг ҳолатини енгиллаштириш;
4. Оғир асоратларга қарамасдан муваффақиятга эришиш;
5. Врачлик сирини сақлаган ҳолда тажриба вақтида ошкоралик;
6. Эксперимент ўтказиш тўғрисида барча шарт - шароитлар ва маълумотларга тажрибачининг эга бўлиши;
7. Эксперимент сифатида фақат қамокда сақланаётган махбуслардан фойдаланиш.
 - а) 1,2,3,4,5,7
 - б) 1,2,3,4,5,6
 - с) 1,3,4,5
 - д) 3,4,5,6,7
 - е) 1,2,3,6,7

16. Қандай ҳолатларда тиббий биологик эксперимент ўтказилмайди?

- а) рухий беморларда;
- б) қамокда сақланаётганларда;
- с) асрга тушганларда, оғир беморларда;
- д) ҳомиладор аёлларда;
- е) юкорида қайд қилинган барча ҳолатларда.

17. Аллотрансплантациянинг тиббий ва деонтологик муаммоларини кўрсатинг.

1. Кўчириб ўтказиладиган аъзо ва тўқималарнинг биологик мослиги;
2. Донор ва реципиентларда салбий-нохуш оқибатларга олиб келмаслиги;
3. Фақатгина жуфт аъзолар, тўқималарнинг маълум қисмини ҳаётий кўрсатмаларга асосан ажратилиб олинishi;
4. Яқин қариндошлар тўқималарининг мос келмаслиги;
5. Трансплантант аъзо ва тўқималарнинг тиббий жиҳатдан яроқлилиги;
6. Трансплантант аъзо ва тўқималарнинг илмий жиҳатдан асосланганлиги;
7. Донор ва реципиентлар розилигисиз муолажани амалга ошириш;
8. Аҳоли ўртасида ўртача ёшни узайтириш масаласи;
9. Трансплантант аъзо ва тўқималар оғир асоратлар келтириб чиқарганда ҳам юқори натижаларга эришиш.
 - а) 1,2,3,4,5,8,9
 - б) 3,4,5,6,7,8,9
 - с) 1,2,5,6,7,8,9
 - д) 1,2,3,5,6,8,9
 - е) 1,4,5,6,7,8,9

18. Аллотрансплантациянинг ҳуқуқий муаммоларини кўрсатинг.

1. Давлатда Соғлиқни сақлаш тизимида “трансплантация” тўғрисида қонун қабул қилиниши;
2. Донор ва реципиент розилиги;
3. Донор ёки реципиентнинг саломатлигига салбий таъсир қилганда ҳуқуқий ҳужжат тузиш;
4. Донорлар ёши 18 ёшдан катта бўлиши;
5. Донорлар ёши 40 ёшдан катта бўлиши;
 - а) 1,2,3,4,5
 - б) 2,3,4,5
 - с) 1,2,5
 - д) 1,2,3,4
 - е) 1,4,5

19. Эвтаназия бу..

- а) инсон хужайралари ва тўқималарини клонлаш;
- б) аҳолининг турли гуруҳларида касалликлар миграциясини ёки занжирини аниқлаш;
- с) тузатиб бўлмайдиган оғир аҳволдаги беморнинг ҳаётини тўхтатиш, осон, бахтли ўлим яратиш;
- д) ер юзини ақлли одамлар билан тўлдириш;
- е) ирсий ўзгартирилган ҳайвонларнинг аъзоларини кўчириб ўтказиш.

20. Актив эвтаназия пассив эвтаназиядан нималар билан фарқ қилади?

- а) беморнинг ҳаётдан маҳрум қилишга розилиги ёки бу ҳақдаги илтимосининг йўқлиги билан;
- б) врачнинг бемор ҳаётини тўхтатиш тўғрисидаги қарори беморнинг ҳаётни тўхтатиш тўғрисидаги қароридан устунлиги билан;

- с) беморнинг розилигига кўра унинг ҳаётини тўхтатиш жараёнига врачнинг фаол аралашуви билан;
- д) инсонни қасддан ёки атайлаб ҳаётдан маҳрум қилиш билан;
- е) врач қабул қилган қарорни беморга айтиш билан.

МАВЗУ ЮЗАСИДАН НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

- ✓ Тиббиёт этикасининг қандай принципларини биласиз?
- ✓ Биоэтиканинг муаммолари нима?
- ✓ Тиббий биологик экспериментнинг аҳамияти ва ҳуқуқий муаммоларини айтиб беринг?
- ✓ Трансплантациянинг аҳамияти, тиббий ва ҳуқуқий тамойилларини айтиб беринг?
- ✓ Трансплантациянинг қандай турларини биласиз? Уларнинг мазмуни?
- ✓ Эвтаназиянинг турлари ва мазмунини айтиб беринг?
- ✓ Эвтаназиянинг тиббий ва ҳуқуқий тамойилларини айтиб беринг?
- ✓ Трансплантациянинг ҳуқуқий муаммолари нималардан иборат?
- ✓ Трансплантациянинг деонтологик ва тиббий муаммоларини нималар ташкил этади?
- ✓ Эвтаназия тарихи ҳақида тушунча беринг?
- ✓ Эвтаназиянинг тиббий деонтологик ва ҳуқуқий муаммолари.
- ✓ Эвтаназия муқобиллиги деганда нимани тушунасиз, таърифлаб беринг?
- ✓ Дистаназиянинг республикамизда қўлланилишини тушунтиринг?
- ✓ Тиббиётда эксперимент турлари.
- ✓ Эксперимент қандай талабларга жавоб бериши керак?
- ✓ Эксперимент ўтказишда қандай шартлар бажарилиши керак?
- ✓ Фаол эвтаназиянинг намоён бўлиш шакллари.

Талабалар мустақил ишини ташкил қилиш учун кўрсатмалар

- ❖ Ўқув гуруҳи ичида “Биоэтика нима?” мавзусида анжуманлар ўтказиш;
- ❖ Мавзуга оид альбом, макет, стенд, слайд, ўқув жадвалари ва тест саволлари тузиш;
- ❖ Ўқитувчи назорати остида “Биоэтиканинг замонавий муаммолари” мавзусида мунозарали суҳбат ўтказиш;
- ❖ Мавзу бўйича янги педогогик технологиялардан фойдаланган ҳолда интерактив ўйинлар ўтказиш.

Амалий машғулотнинг ўқитиш технологияси

Вақти - __ соат	Талабалар сони: __ нафар
Ўқув машғулоти шакли	Билимларни чуқурлаштириш, кенгайтириш ва амалда бажариш бўйича

Ўқув машғулооти режаси	-Тиббий этика, деонтология ва биоэтиканинг асосий тамойиллари - Врачлик сири ва уни қонуний ошкора қилиш ҳолатлари. - Тиббий-биологик эксперимент ўтказиш қоидалари ва тартиби. - Клонлаштириш масалалари. - Трансплантация, унинг турлари, ўтказиш тартиби. - Эвтаназия тушунчаси, моҳияти, турлари, қўллаш тартиби.
Ўқув машғулотининг мақсади: Бу амалиёт машғулооти жараёнида саволлар ва муаммолар борасида суҳбат ўтказилади. Дарсда “ақлий ҳужум” усулини ҳам қўллаш мумкин ҳамда тест ечиш мумкин. Шунингдек, тиббий этиканинг асосий тамойиллари билан таништирилади.	
Педагогик вазифалар: - мавзу бўйича билимларни тизимлаштириш, мустаҳкамлаш. - дарслик билан ишлаш кўникмаларини ҳосил қилиш; - янги ахборотларни таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантириш	Ўқув фаолиятининг натижалари: Талаба: -тиббий этика, деонтология ва биоэтиканинг асосий тамойилларини изоҳлайди; - трансплантация, эвтаназия тушунчаларига таъриф беради; - трансплантация, унинг турлари, ўтказиш тартибини айтиб беради; - тиббий ёрдам турларига тавсиф беради; - клонлаштириш масалаларини келтиради; - илмий билишнинг асосий усулларини санаб беради ва изоҳлайди; - врачлик сири ва уни қонуний ошкора қилиш ҳолатларини изоҳлайди.
Ўқитиш услуби ва техникаси	<i>Блиц-сўров, биргалликда ўқиймиз, “Трансплантация” сўзига кластер, мунозара.</i>
Ўқитиш воситалари	<i>Маъруза матни, ўқув қўлланмаси, жадваллар, бўр, доска. Компьютер мультимедия дарсликлари, атласи.</i>
Ўқитиш шакли	<i>Билимларни чуқурлаштириш ва кенгайтириш, индивидуал ва гуруҳ, бўйича ўқитиш.</i>
Ўқитиш шароитлари	<i>Мавзуга мос жиҳозланган аудитория (СТЭ объектлари СТЭ ҳужжатлари ва ҳ.к.).</i>

Амалий машғулотнинг технологик картаси (3-машғулот)

Босқичлар, вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш қисм (15 мин)	<p>1.1. Мавзунинг мақсади ва режадаги ўқув натижаларини эълон қилади, уларнинг аҳамиятини ва долзарблигини асослайди. Машғулот ҳамкорликда ишлаш технологиясини қўллаган ҳолда ўқишни маълум қилади.</p> <p>1.2. Ақлий ҳужум усулидан фойдаланган ҳолда аудиториянинг тайёргарлик даражасини аниқлайди: «Тиббий этика» фанини ўзлаштириш учун зарур бўлган қандай асосий терминлар, атамаларни биласиз? Уларнинг мазмунларига изоҳ беринг. Мазмунининг муҳокамаси гуруҳларда давом этишини эълон қилади.</p>	1.1. Мавзунинг ёзиқ ва саволларга жавоб беради.

2-босқич Асосий қисм (150 мин)	<p>2.1. Талабаларни 3 гуруҳга бўлади, ҳар бирига вази фа беради (2-илова). Кутилаётган ўқув натижаларини эслатади.</p> <p>2.2. Гуруҳда ишлаш қондаси билан таништиради (1-илова). Баҳолаш мезонларини ҳам намоиш қилади.</p> <p>2.3. Вази фани бажаришда ўқув материаллари (маъруза матни, ўқув қўлланма)ларидан фойдаланиш мумкинлигини эслатади. Гуруҳдарда иш бошлашни такли ф этади.</p> <p>2.4. Тайёргарликдан кейин амалий ишлар бошлангани эълон қилинади. Тиббий этика, деонтология, биоэтикага оид.</p> <p>2.5. Талабалар деонтология тамойилларини шарҳлайди, хулосаларга эътибор беради, аниқлик киритади.</p> <p>2.6. Талабаларга Б. Б. Б усули бўйича ифодаланган жадвални намоиш қилади ва устунларни тўлдиришни айтади. Тушунчаларга изоҳларни тўғрилайди ва саволларга жавоб қайтаради. Гуруҳлар фаолиятига умумий балл беради.</p>	<p>2.1. Ўқув натижаларини тақдим қиладилар.</p> <p>2.2. Саволлар беради.</p> <p>2.3. Жавобларни тулдиради.</p> <p>2.4. Жадвал устунларини тўлдиради ва муҳокамада ишпинок этади.</p>
3-босқич Якуний қисм (15 мин)	<p>3.1. Машғулоти яқунлайди, талабаларни баҳолайди ва фаол ишпинокчиларни рағбатлантиради.</p> <p>3.2. Мустақил иш сифатида “Эвтаназия масалалари ҳозирги замон тиббиёти нигоҳида” мавзусида “маъруза” ёзишни топширади.</p>	<p>3.1. Эшитадилар.</p> <p>3.2. Топширикни оладилар.</p>

Ўқув топшириклар

Гуруҳ билан ишлаш қондалари

Гуруҳ аъзоларининг ҳар бири:

- ўз шерикларининг фикрларини ҳурмат қилишлари лозим;
- берилган топшириклар бўйича фаол, ҳамкорликда ва масъулият билан ишлашлари лозим;
- ўзларига ёрдам керак бўлганда сўрашлари мумкин;
- ёрдам сўраганларга кўмак беришлари лозим;
- гуруҳни баҳолаш жараёнида ишпинок этишлари лозим;
- “Биз бир кемадамиз, бирга чўкамиз ёки бирга кўтиламиз” қондасини яхши билишлари лозим.

1.Саволга жавобни шакллантиринг:

В.Р. Поттернинг биоэтика ривожланишига кўшган ҳиссаси?

Этика турлари .

2. Ушбу тушунчаларнинг мазмунини ёритинг:

Этика, биоэтика, релятивизм, биоцентризм, биоэтиканинг асосий принциплари, муаммолари, врачлик сири, трансплантация, эвтаназия, клонлаштириш, тиббий ёрдам тушунчаларига изоҳ беринг.

Гуруҳлар учун топшириклар

1- гуруҳ

Этика, биоцентризм, эвтаназия тушунчаларининг мазмунини ёритинг.

“Трансплантация” сўзига кластер тузинг.

2- гуруҳ

Врачлик сири, трансплантация, биоэтиканинг муаммолари

“Эвтаназия ” тушунчасига кластер тузинг.

3 гуруҳ

Тиббий ёрдам турлари, В.Р. Поттер, бемор ҳуқуқлари

“Тиббий биологик эксперимент” тушунчасига кластер тузинг.

4 гуруҳ

Клонлаштириш, трансплантация

“Эвтаназия” тушунчасига кластер тузинг

Баҳолаш мезонлари ва кўрсаткичлари (балл)

Гуруҳ	1 топшириқ;	2 топшириқ;	3 топшириқ; (ҳар бир савол 0,2 балл)			Баллар йиғиндиси (3,0)
	(1,0)	(1,4)	1-савол	2-савол	3-савол	
1						
2						
3						

Б.Б.Б. усули асосида билимларни синаш учун тарқатма материаллар

Тушунча	Биламан “+”, Билмайман “-”	Билдим “+”, Била олмадим“-”.
Бинар номенклатура:		
Тиббиёт ходимининг мажбуриятлари		
Биоэтика принциплари		
Этика турлари		
Биоэтика муаммолари		
Биоэтика моделлари		
Ши фокор сири		
Бемор ҳуқуқи		
Тиббий ёрдам турлари		
Тиббий этиканинг ташкилий асослари		
Патернализм		
Парацельс модели		
Гиппократ модели		
Клонлаштириш		
Аутогенотрансплантация		
Трансплантация		
Аллогенотрансплантация		
Ксенотрансплантация		
Эксплантация		
Трансплантация ҳуқуқлари		
Эвтаназия		
Эвтаназия турлари		
Фаол эвтаназия		
Пассив эвтаназия		
Эгри эвтаназия		
Ихтиёрий эвтаназия		
Мажбурий эвтаназия		
Ортотаназия		
Ятротаназия		
Тиббиёт ва фармацевтика фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқи		
Тиббиёт фаолиятини белгиловчи ЎЗР ССВ буйруқ ва фармойишлари		

“Инсерт усули”

Инсерт – самарали ўқиш ва фикрлаш учун белгилашнинг интерфаол тизими ҳисобланиб, мустақил ўқиб-ўрганишда ёрдам беради. Бунда маъруза мавзулари, китоб ва бошқа материаллар олдиндан талабага вазифа қилиб берилади. Уни ўқиб чиқиб, «V; +; –; ?» белгилари орқали ўз фикрини ифодалайди.

Матнни белгилаш тизими

“v” - мен билган нарсани тасдиқлайди.

“+” - янги маълумот.

“–“ - мен билган нарсага зид.

“?” - мени ўйлантирди. Бу борада менга қўшимча маълумот зарур.

Инсерт жадвали

Тушунчалар	V	+	-	?
Биоэтика принциплари				
Тиббиётдаги ўрни				
Фаннинг бош масаласи				
Биоэтика фани истикболи				
Биоэтика муаммолари, принциплари				
Биоэтика фанининг йўналишлари				
Бу фанни ўрганиш кетма – кетлиги				
Ўрганиш услублари				

SWOT - таҳлил номланиши инглизча бош ҳарфлардан олинган:

Strengths - кучли томони, корхонада ички ресурслар мавжудлиги назарда тутилади;

Weakness - кучсиз томони ёки ички муаммолар мавжудлиги;

Opportunities - имкониятлар; корхона ривожланиши учун ташқаридаги мавжуд имкониятлар;

Threats - хавфлар, ташқи муҳитдаги мавжуд ҳавф-хатарлар.

SWOT-таҳлил жадвали

“Трансплантация”

<p>S</p> <p>Ауто трансплантация Алло трансплантация Ксенотрансплантация Эксплантация</p>	<p>W</p> <p>Донорлар камлиги. донорлар базасининг йўқлиги. тиббий ходимлар томонидан муолажани нотўғри бажарилганда.</p>
<p>O</p> <p>Донорлар базаси Инсонлар ҳаётини узайтириш Донор ва реципиент розилиги</p>	<p>T</p> <p>Ўлим, аллергиялик реакциялар, анафилактик шок.</p>

КЛАСТЕР

Кластер - (тугам, боғлам, ғунча маъноларини билдиради). Маълумот харитасини тузиш воситаси булиб, барча фикр конституциясини фокуслаш ва аниқлаш учун қандайдир асосий омил атрофида ғояларни йиғиш тушинилади. Ихтиёрий муаммо, мавзулар хусусида эркин, очик ўйлаш ва шахсий фикрларни бемалол баён этиш учун шароит яратади. Билимлар фаоллашишини таъминлайди, мавзу бўйича фикрлаш жараёнида янгича ассоциация тақдим этишга эркин ва очик кириб боришга ёрдам беради.

Калит сўзлар билан ассоциация бўйича ён томонидан кичкина ҳажмдаги айланага “йўлдошлар” – ушбу мавзу билан алоқадор сўз ёки сўз бирикмаси ёзилади. Улар чизик билан “бош” сўзга боғланилади. Ушбу “йўлдошлар”да “кичик йўлдошлар” ҳам бўлиши мумкин ва **бошқалар**. Ёзув ажратилган вақт тугагунча ёки ғоя яқунлангунча давом этирилади.

Кластерни тузиш қоидалари билан танишади. Синф доскаси ёки катта қоғоз варағи марказида калит сўзлар 1 - 2 сўздан иборат мавзу номланиши ёзилади.

Мулоҳазалар учун кластерлар алмаштирилади.

Кластерни тузиш қоидаси:

7. Ақлингизга келган барча ўйлаганларингизни ёзинг.
8. Ғоя сифатини муҳокама қилманг, уларни оддий ҳолда ёзинг.
9. Орфография ва бошқа омилларга эътибор берманг.
10. Ажратилган вақт тугагунча ёзувни тўхтатманг. Агарда ақлингизга ғоялар келиши бирдан тўхтаса, у ҳолда қоғозга расм чизинг, қачонки янги ғоялар пайдо бўлмагунча.
11. Муайян тушунча доирасида имкон қадар кўпроқ янги ғояларни илгари суриш ҳамда мазкур ғоялар ўртасидаги ўзаро алоқадорлик боғлиқликни кўрсатишга ҳаракат қилинг.
12. Ғоялар йиғиндисининг сифати, сони, улар ўртасидаги ўзаро алоқаларни кўрсатишни чекламанг, чегараламанг.

1 - мисол

Адабиётлар

1. Деонтология в медицине, в 2 т. Под ред. Б.В. Петровского, М: Медицина, 1988г. (Т№1, с.206-238, 295-319).
2. Искандаров А.И. Қўлдошев Д.Р. Врач фаолиятининг ҳуқуқий асослари, Тошкент, 2005, 145 бет.
3. Мухамедова З., Биоэтика, Тошкент, 2006й., 142 бет.
4. Попов В.Л., Попова Н.П. Правовые основы медицинской деятельности. Издательство «Деан», 1999г., 256 с.
5. "Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисида"ги қонун, Тошкент, 1996й..

IV БЎЛИМ. ТИББИЙ ХОДИМЛАРНИНГ ҚИЛМИШЛАРИ. ТИББИЙ ХОДИМЛАРНИНГ ФУҚАРОВИЙ-ҲУҚУҚИЙ ЖАВОБГАРЛИКЛАРИ.

Касбий ҳуқуқбузарлик – бу тиббий ходимнинг ўз касбий фаолияти билан боғлиқ вазифалари, бурчлари, мажбуриятларини белгиланган тартибга, қоидага, буйруққа, йўриқномага ва қонунга мувофиқ қасддан (ўз манфаатини кўзлаган ҳолда) ёка бепарволик туфайли бузиши демакдир.

Касбий ҳуқуқбузарликлар ҳуқуқий нуқтаи назардан 2 гуруҳга бўлинади:

1. Қилмиш (айб-хато).
2. Жиноят.

Қилмиш – бу жамият учун хавфли бўлмаган белгиланган тартибга хилоф, ноўрин хатти-ҳаракат бўлиб, бу ҳолат юзасидан қонунда жиноий жавобгарлик белгиланмаган. Бироқ ҳар қандай қилмишга маъмурий, интизомий, ахлоқий жазо қўлланилади. Шу сабабларга кўра қилмишлар 3 гуруҳга бўлинади:

а) фуқаролик айб хатолар. Даволаш муассасаси мулкига зиён етказиш (медикаментларнинг тўғри сақлай олмаслик), шунингдек, беморни нотўғри даволаш оқибатида зиён етказиш;

б) маъмурий айб хатолар. Даволаш муассасаси бошқарув тартибининг бузилиши. Масалан, бемор госпитализацияси, техника хавфсизлиги, ёнғинга қарши, санитар-эпидемиологияга қарши қоидаларни бузиш;

в) интизомий айб хатолар. Соғлиқни сақлаш тизими муассасаларида ўрнатилган хулқ-атвор меъёрлари, яъни меҳнат, хизмат, ишлаб чиқариш интизомининг бузилиши тушунилади. Интизомий айб хатоларга қуйидагилар киради:

- ишга келмаслик, ишга кеч қолиш, бош шифокор, унинг ўринбосари ва бўлим бошлиғи топшириқларини бажармаслик ва ҳоказолар.

Айб хато бир вақтда ҳуқуқ - тартибнинг бир неча томонлама кўринишига эга бўлиши мумкин, (ҳуқуқий-фуқаролик ва маъмурий, интизомий ва бошқ.) Масалан, тиббиёт ходими ички интизом қоидаларини бузган ҳолатда даволаш муассасасига зарар етказди, унинг ҳаракати бир вақтнинг ўзида маъмурий ва фуқаролик айб хатоси деб ҳисобланади.

Айб хатонинг ҳар бир турида жавобгарлик белгиланган.

Тиббий ходимларнинг фуқаролик жавобгарлиги уларга нисбатан жазолар ёки жазо қўллашдан иборат. Масалан, мол-мулкка зарар етказилганда ўрнини қоплаш, дори-дармонлар кўп миқдорда ишлатилганда, нотўғри даволаниш оқибатида бемор меҳнат қобилиятини йўқотганда, нафақат суд орқали (фуқаролик арзи), балки жамоат тартиби орқали олиниши мумкин.

Тиббиёт ходимларининг моддий жавобгарлиги фақат тиббиёт ходимлари томонидан тиббий муассаса ёки беморга етказилганда тўлиқ бўлиши мумкин. Агар ходим билан тўлиқ моддий жавобгарлик бўйича шартнома тузилган бўлса, ёки чекланган бўлса (яъни олдиндан ўрнатилган тартиб бўйича зарарни қоплаш қоидалари бўйича); ходимлар ўз ихтиёрий равишда зарарни қоплашдан бош тортсалар у қонунга асосан ундирилади. Етказилган зарар ўлчами ишчининг ўртача ойлик иш ҳақи ҳисобидан 1/3 қисмдан зиёд бўлмаса, у суд орқали ундирилади.

Тиббиёт ходимларига нисбатан маъмурий жавобгарлик қуйидаги кўринишда бўлади: жарима, конфискация (асбоб ускуналарни, препаратларни ўрнини қоплаш), эгаллаб турган лавозимидан вақтинчалик четлатиш ва бошқалар. Маъмурий жавобгарлик асосан ҳокимият қошида ташкил этилган маъмурий комиссиялар орқали ҳамда маълум бир мансабдор шахслар (милиция ходимлари, касаба уюшмаси ходимлари) орқали амалга оширилади.

Интизомий жавобгарликлар асосан ходим фаолият кўрсатган тиббий муассаса маъмурияти томонидан ёки бўйсунуш тартиби орқали юқори ташкилот томонидан интизомий жазолар (огохлантириш, хайфсан, бошқа лавозимга ўтказиш, ишдан четлатиш ва бошқалар) орқали амалга оширилади.

Айб хато аниқлангандан сўнг интизомий жазо белгиланади ва у айб хато содир этилгандан сўнг 6 ой ичида қўлланилиши мумкин.

Тиббий ходимларнинг фаолиятида кўпинча интизомий ва фуқаролик айб хатолар кузатилади.

Тиббий амалиётда врач хатолари ва бахтсиз ҳодисаларнинг тиббий-ҳуқуқий тамойиллари

Врачларнинг хатоси – бу врачнинг ҳаракати ва муҳокамасида сидқидилдан янглишишидир. Баъзан, врач маълум бир конкрет ҳолатда ўзининг ҳақлигига ишонган ҳолда, виждони нимани кўрсатса, шунга қараб сидқидилдан ҳаракат қилади ва шунга қарамасдан хатоликка йўл қўяди.

Бунинг объектив ва субъектив сабаблари бор.

1. Врачлар хатосининг объектив сабабларига қуйидагилар кирди: - тиббиётнинг шу соҳаси бўйича касалликнинг этиологияси, патогенези ва клиник белгилари тўлалигича маълум бўлмаслиги, ташхис қўйишнинг объектив қийинлиги, касалликнинг ноаниқ ўтиши бир, беморда бир неча касалликлар бўлиши, беморнинг оғир хушсиз ҳолда бўлиши ва текшириш учун вақт етишмаслиги, керакли диагностик аппаратларнинг бўлмаслиги.

2. Врачлар хатосининг субъектив сабаблари: врачнинг тайёргарлиги ва амалий тажрибасининг етишмаслиги туфайли анамнезтик маълумотларни,

клиник кузатиш натижаларини, лаборатория ва инструментал текширув усулларини яхши баҳолай олмаслиги ўзининг билимини ва имкониятларини ортиқча баҳолаш ва бошқалар киради.

Врачлик хатосига йўл қўйлишида врачнинг ҳаракатида ҳеч бир жиноят белгилари кузатилмайди. Бунда врачнинг фаолиятида қонун билан ҳимояланувчи шахснинг соғлиги ва ҳаётига хавф солувчи ҳеч бир жиноят изи йўқ. Шунинг учун врач ўзининг хатоси учун жиноий жавобгарликка эмас, балки маъмурий жавобгарликка тортилиши мумкин.

Врачларнинг хатосини қуйидаги турларини фарқлаш мумкин:

- *диагностик хатолар;*
- *техник хатолар;*
- *даволаш усулларини танлаш ва даволашдаги хатолар;*
- *тиббий ёрдамни ташкил қилишдаги хатолар,;*
- *тиббий ҳужжатларини тулғашишдаги хатолар;*
- *тиббий ҳодимларнинг ахлоқий хатолари (деонтологик ҳолатлар).*

Тиббий фаолиятда врач хатоларидан қочиш бўлмайди. Врачга боғлиқ бўлмаган нафақат субъектив, шу билан бирга объектив хатолар ҳам учраб туради. Шунга қарамай, ҳар бир врач хатоси, албатта, таҳлил қилиниши ўрганилиши лозимки, у бошқа хатолар манбаига айланиб қолмаслиги керак.

Амалиёт шуни кўрсатадики, врачлар ва ўрта тиббий ҳодимларига нисбатан шикоятлар сезиларли фоизни ташкил қилиб, булар тиббий ҳодимларнинг беморларга нотўғри ёндашиши, деонтологик қоида ва нормаларни бузишда намоён бўлади.

Диагностик хатолар

Клиник диагноз – бирмунча муррақаб кўп компонентли текширув бўлиб, бир томондан касалликнинг этиологияси, патогенези, клиник ва патоморфологик белгиларнинг юзага чиқиши, бошқа томондан эса маълум касалликнинг индивидуал хусусияти ва кечишига боғлиқ бўлади.

Кўпчилик касалликлар жараёни ўзини яширин даври билан узоқ ва амалий жиҳатдан симптомсиз кечиши ҳолатида бўлиши мумкин.

Бу ёмон сифатли ўсмалар (ёшлик даврларда), сурункали захарланиш, ўлик ҳомиладорлик ва бошқаларга тааллуқли. Кўпинча диагнозда қийинчиликлар юзага келиши бир қанча касалликларнинг яширин тезликда кечишида кузатилади.

Юқорида айтиб ўтилгандек, касалликларни атипик кечиши, бир инсонда икки ёки бир қанча касалликларни комбинациялашган кўринишида кечиши ва беморнинг қисқа вақтда оғир ҳушсиз ҳолати ташхис қўйиш қийинчилигини туғдиради.

Алкоголдан мастлик ҳолати диагностикасини бир қанча қийинлаштириб, кўпинча касаллик ва травмалар симптомларини ниқоблайди ёки ўзгартиради.

Бир қанча диагностик хатоларни кўриб чиқамиз:

1-мисол : 1 ёшли бола қорнида оғрик, кўнгил айнаши, кўп қусиш, суюқ сувсимон нажас кузатилиб 2- куни ахлат массасида шиллиқ пайдо бўлади. Тана ҳарорати 38°C га кўтарилади. Бола ва унинг ота-онаси касалликни овқатланиш билан боғлаб, болаларни даволаш бўлимига қоринда тарқалган оғриққа шикоят қилиб келади. Объектив кўриқда қорин бир қанча таранглашган ва барча соҳалари оғриқли эканлиги аниқланади. Қорин пардада таъсирланиш белгилари йўқ. Дефикациядан сўнг қорин юмшайди, оғриқ кўтарилувчи ва тушувчи ичак қисмлари бўйлаб кузатилади. Қонда лейкоцитоз (16 500 лейкоцитлар ҳисобига) СОЭ 15 мм\с “ўткир гастроэнтерит” диагнози қўйилиб, консерватив даво тавсия қилинади. Даво муолажаларидан кейин ҳам бола аҳволи яхшиланмайди. Стационар даволанишнинг 3- куни уни жарроҳ кўради, ўткир хирургик касалликни аниқлайди, кейинги кунда жарроҳлик бўлимига ўтказишни тавсия қилади. Боланинг умумий аҳволи оғирлашиб, перитонит белгилари юзага келгандан сўнг лапаротомия қилинади. Қорин бўшлиғида суюқ йиринг топилади. Перитонит манбаи кичик чаноқ бўшлиғида кўричак ва сигмасимон ичаклар оралиғида жойлашган гангриноз - ўзгаришли чувалчангсимон ўсимта эканлиги аниқланди. Болани кутқаришнинг имкони бўлмади. У тарқалган перитонит туфайли ривожланган умумий организм интоксикациясидан вафот этади. Суд-тиббий экспертлар комиссияси хулосасига кўра ўлим сабаби кечки диагностика, ўткир аппендицит атипик кечиши, ўсимтани кичик чаноқ бўшлиғида ғайриодатий жойлашуви деб белгиланади.

2-мисол. Бемор 76 ёшда. Тарқалган атроф тўқима билан инфильтрацияланган флегмонозли аппендецит кўр ичакнинг хавфли ўсмаси билан адаштирилган. Бемор текширувдан ўтказилганда унда қайта-қайта қусиш, озиб кетиш характерли аппендицит симптомларининг йўқлиги, аниқ билинадиган ўнг ёнбош соҳада ўсмасимон ҳосила пайпасланганда ичак тутилиши каби белгилари бўлган. Бемор икки марта операция қилинди. Биринчи операция полиатив бўлиб – илиостома қўйилди, иккинчисида радикал йўғон ичак «ўсма» соҳаси резекция қилинган. Тўғри диагноз бемордан биопсия олингандан сўнг қўйилди. Кейинчалик мурдани очиш жараёнида шу нарса аниқландики, бемор тарқалган йирингли перитонит, иккинчи травматик операциядан кейин ривожланган ҳолат натижасида ўлган.

Бу ҳолатда тиббий ходим томонидан даво усулини танлаш ва олиб бориш билан боғлиқ хатоликларга йўл қўйилган. Бу хилдаги хатоликлар диагностик турдаги хатоликларга нисбатан бир неча марта кам учрайди.

Даволаш услубини танлаш ва ўтказишдаги хатолар.

Диагностик хатоларга нисбатан кам учрайди. Бир қатор ҳолатларда нотўғри ёки кечиктирилиб ўтказилган диагностика натижасида ривожланиши кузатилади. Лекин тўғри ва ўз вақтида ўтказилган диагностика ҳолатларида ҳам даволаш хатолари кузатилади (масалан, даволаш услубини нотўғри танлаш, ўз вақтида даволашни бошламаслик, жарроҳлик аралашув ҳажми ва услубини нотўғри танлаш). Баъзида ўз вақтида ўтказилган даволаш услубини танлаган вақтида ҳам унинг

техникасида ҳам хатолар бўлиши мумкин. Бу асосан жарроҳлик операцияларига тааллуқлидир.

Даволашни ўтказишда ва уни тавсия этишда йўл қўйилган хатоларга мисоллар келтирамиз:

1- мисол. 63 ёшли эркак киши макрогематурия давридаги 8 соат давом этган ўткир сийдикнинг тутилишидан урологик стационарга мурожаат қилиб келган. Текширув вақтида унинг артериал босими 130\180 мм.сим.уст. га тенг, яъни қониқарсиз бўлган. Сийдик пуфагининг орқа девори соҳасидан шошилиш цистоскопия ўтказилганда 3х4 см ўлчамдаги қайталовчи ўсма аниқланган. Бир ҳафтадан кейинги цистограммада ҳам сийдик пуфагининг тўлалиги ва 1,0х1,0см ўлчамдаги ўсма аниқланади. Шу маълумотларга асосан қон кетиш билан асоратланган, сийдик пуфаги орқа деворининг раки диагнози қўйилади. Лекин операция вақтида ўсма аниқланмайди. Натижада беморнинг ўлимига олиб келувчи тарқалган инфекцияли пиелонефрит асорати ривожланади.

Нотўғри даволаш ўтказилганлиги сабабли қариндошларининг шикоятларига асосан суд-тиббий экспертиза ўтказилди. Эксперт комиссиясининг хулосасида хато қўйилган “сийдик пуфагининг раки” диагнози беморнинг тўлиқ текширилмаганлиги билан боғлиқлиги кўрсатилган. Сийдик пуфагининг касаллиги диагностикасида натижалари бир-бирига тўлиқ мос келмайдиган, бир вақтнинг ўзида ўтказилган цитоскопия ва цистография етарли эмас деб ҳисобланади. Балки сийдик пуфагининг шиллиқ пардасига ёпишган қон лахталарини ўсма деб ўйлашган. Хато қўйилган диагноз натижасида беморга муҳтож бўлмаган жарроҳлик даво услуби қўлланилган.

2-мисол. 24 ёшли аёлда тиббий аборт вақтида йирингланувчи периметрийнинг гематомаси билан асоратланувчи, бачадон деворининг тешилиши кузатилган. Шу билан бирга қин ости ампутацияси ва қорин бўшлиғини дренажлаш-операцияси ўтказилган. Бемор 1,5 ойдан кейин ривожланган сепсис натижасида вафот этган.

Эксперт комиссиясининг таҳлилига кўра бу ҳолатдаги аёлга ўтказилган операция тўлиқ ҳажмда бўлмаганлиги ва йиринглаган гематомали периметрий мавжудлигини инobatга олиб, яхшироқ радикал жарроҳлик аралашувни, яъни нафақат қорин бўшлиғининг, балки периметрийни ҳам дренажлаш билан ўтказиладиган бачадоннинг экстерпация операцияси талаб қилинган. Бу эса ўз навбатида йиринглаган периметрийдан йирингнинг чиқиб кетишига имкон берарди.

3-мисол. Жарроҳлик клиникасига 28 ёшли М. исмли фуқаро чап қўлтиқ ости соҳасида санчилган-кесилган жароҳат билан жуда оғир аҳволда олиб келинган. Артериал босим аниқланмаган, кўз қорачиқларининг ёруғликка таъсир реакцияси йўқ. Реанимацион чора тадбирлардан сўнг доимий давом этувчи қон қўйиш муолажаси остида операция ўтказилган. Елка нервининг шикастланиши, қўлтиқ ости артериясининг тўлиқ кесиб ўтилганлиги аниқланиб, нерв ва қон томирларга чок қўйилган. Операциядан сўнг жабрланувчининг аҳволи яхшиланмайди: актив реанимацион чора-тадбирларга қарамасдан, 9 соатдан кейин ўлим содир бўлади. Мурданинг суд-тиббий текширувида

аниқландики, операция вақтида шифокор-жарроҳлар томонидан техник хатоликка йўл қўйилган, яъни кесилган қўлтиқ ости артериясининг периферик учини зарарланган елка венасининг марказий учи билан бирга тикиб қўйилган. Артериянинг марказий учи ва венанинг периферик учи тикилмаган ҳолатда қолган. Бу ҳолатда кўриниб турибдики, яранинг оператив муолажаси вақтида қўйилган диагноз нотўлиқ бўлган, артериянинг кесилиши аниқланиб, венанинг кесилиши эса аниқланмаган. Аниқ қўйилмаган диагноз натижасида оғир оқибатларга олиб келувчи шифокорнинг техник хатоси кузатилган.

Тиббий ёрдамни ташкиллаштиришдаги хатоликлар.

Бу каби хатолар, тиббий ёрдамни нотўғри ёки етарлича бўлмаган ташкиллаштириш билан боғлиқдир. Бу хатоликларнинг сабаблари, гоҳида Соғлиқни сақлашнинг алоҳида бошқарув звеноларида юқори профессионал даражанинг етишмаслиги, гоҳида эса қандайдир махсус даволаш – профилактик муассасасининг ишида салбий шароитнинг ҳосил бўлиши билан тушунтирилади. Агар тиббий ёрдамни ташкиллаштиришда хатоликлар вужудга келса ва беморлар жабрланса, унда даволаш профилактика муассасаларининг шифокорлари ўз бурч-вазифасини виждонан бажармаган бўлади, чунки бу каби хатоликлар асосан ўша даволаш-профилактик муассасанинг бошлиқлари томонидан йўл қўйилган ҳисобланади. Тиббий ёрдамни ташкиллаштиришда йўл қўйилмаган хатоларнинг келиб чиқишига бир қанча шароитларни айтиб ўтса бўлади. Одатда театр кийим иладиган жиҳозлардан бошланса, даволаш муассасасининг иши қабул бўлишидан бошланади. Бу хатоларда эса, асосан, ургент ҳолатларда, шошилиш ҳаракатларни талаб қилувчи касалликларда, травма ва захарланишларда тиббий ёрдам кўрсатиш ўз вақтида бажарилиши керак. Шунинг учун қабул бўлиши жуда чуқур ўйланиб ва жиддий ташкиллаштирилган хатоликлардан ҳоли бўлиши керак, яъни ходимлар беморларга нисбатан лоқайдлик, эътиборсизлик каби ҳолатларга йўл қўймасликлари керак.

1-мисол. 66 ёшли аёл кўзқоринли консерва истеъмол қилгандан сўнг қорин соҳасида ўткир оғриқ бошланиб, дармонсизлик, қусиш сўнгра чап чов соҳасида оғриқ билан ўзи мустақил ҳолатда ТМШга юқоридаги шикоятлар билан мурожаат қилиб борган. Навбатчи фельдшер беморни текширмасдан туриб, уни поликлиникага мурожаат қилишини айтади ва бемор поликлиникага борганда иш вақти тугаган бўлади. Бемор яна қайтадан қабул бўлишига келиб, шифокор чақиришини сўрайди. Лекин фельдшер унга ҳозир навбатчи шифокор оғир аҳволдаги бемор билан бандлигини, тезда бўшамаслигини, шу сабабли, эрталаб поликлиникага мурожаат қилишни тавсия қилиб, жавоб бериб юборади. Бемор уйига кетади, эрталаб эса уни қисилган сон чурраси ва бошланувчи перитонит билан тез ёрдам машинасида шу қабул бўлишига олиб келишади. Шошилиш тартибда операция ўтказилади, лекин беморнинг ҳаётини сақлаб қолаолмайди, у тарқалган йирингли перитонит сабабли вафот этади.

2-мисол. 29 ёшли П. исмли фуқаро ТМШнинг қабул бўлишига кўкрак қафасига етказилган ўқли шикастланиш билан 45 – минут ўтгандан сўнг мурожаат қилиб келган. Тез ёрдам шифокори стационарга етказилган

жабрланувчидаги ўқли яра плеврал бўшлиққа тешиб кирганлиги, сезиларли гемоторакс, тарқалган тери ости эмфиземаси каби ҳолатлар мавжудлигини айтиб ўтади. Лекин беморнинг умумий аҳволи ўртача оғирликда бўлганлиги сабабли навбатчи хирург бу беморга шошилиш равишида ёрдам кўрсатмайди, чунки ўша вақтда операцион бўлим банд бўлиб орадан 4 соат вақт ўтгандан сўнг ёрдам кўрсатган. Бу ўтган вақт орасида бемор қабул бўлимида бўлган, унинг умумий аҳволи прогрессив равишида ёмонлашиб борган ва шифокор келгандан сўнг бу беморга зудлик билан реанимацион чора - тадбирларни талаб қилинишини англайди. Операциядан 1,5 соат ўтгач бемор вафот этади.

Фуқаро П.га ўз вақтида талаб қилинадиган тиббий ёрдамни кўрсатилмаган. Агар қабул бўлимидаги навбатчи фельдшер ТМШнинг бош шифокорига телефон орқали қабул бўлимининг навбатчи жарроҳи операцияда банд бўлганлиги сабабли у ерда оғир аҳволдаги шошилиш жарроҳлик ёрдамига муҳтож бўлган иккинчи бемор келганлигини хабар берганда эди, беморнинг ҳаёти сақланиб қолинар эди.

Тиббий амалиётда бахтсиз ҳодисалар

Айрим ҳолларда тўғри, ўз вақтида ташхис қўйилган ва керакли даволанган тақдирда ҳам тиббий ёрдамнинг оқибати нохуш бўлиши мумкин. Бундай ҳолатга тиббиёт амалиётида бахтсиз ҳодисалар дейилади.

Тиббиёт амалиётида бахтсиз ҳодисалар деб, диагностик ва даволаш ишларининг қониқарсиз оқибати, тиббиёт фанининг ҳозирги замон усулларини қўллаганда ҳам ёмон оқибатга олиб келишини объектив ҳолда кўра билмаслик, яъни унинг содир бўлишини олдини олишнинг имконияти йўқлиги тушунилади. Врач ёки ўрта малакали диагностика ва даволаш жараёни билан боғлиқ конкрет муолажа ва бажаришда ўз таъсир оқибатини била олмай қолган ҳолат демакдир. Бундай ҳолларда тиббий ёрдамнинг қониқарсиз оқибати қандайдир кишининг хатосига боғлиқ бўлмай, балки улар тасодиқий ҳодисалар билан боғлиқ бўлиб, врач бу ҳолнинг олдини ололмайди.

Бу эса врачнинг ҳаракатида ҳеч бир қонунга қарши қилинган ишларнинг белгилари йўқлигини кўрсатади. Тиббиёт амалиётида бахтсиз ҳодисаларнинг типик турига беморнинг доривор моддаларни (масалан, антибиотиклар, сульфаниламидлар) биринчи марта қабул қилганда кўтара олмаслиги, металлостеопороз операциясида ёғ эмболиясидан юзага келган ўлим, наркоз вақтида беморнинг операциядан кейин кўп кун ўтгач, операциядан кейинги чандиқнинг йиртилиб кетиши, операция вақтида юрак рефлекторининг тўхтаб қолиши кабилар киради.

Бундай вазият маълум дорига, беморда анафилактик шок ҳолатида ҳам кечиши мумкин. Операция олди ва операциядан кейин оғриқли ёки травматик шок кўринишида бўлади. Баъзан хирургик муолажа, ҳаво эмболияси ёки беморда операциядан сўнг қон кетиши, қон ивиш нотекислиги бўлиши мумкин.

Бу вазиятларда тиббий ходимлар муолажа жараёнида белгиланган йўриқномага қатъий риоя қилса, шу препаратга кўрсатма бўлса, анамнез тўлиқ йиғилган бўлса, муолажа бу тиббий ходим назорати остида

бажарилса, тиббий ходимга нисбатан жинойи жавобгарлик эмас, балки маъмурий ёки интизомий жавобгарлик қўлланилиши мумкин.

Ятроген патологиялар - ятрогения.

Ятрогения врачнинг ва тиббий ходимларнинг зарур муолажани бажаришда, шунингдек, бемор ёки унинг яқин қариндошлари билан бўлган мулоқотда бемор танаси ва руҳиятига путур етказишдир. Ятрогения шикаст ва касаллик кўринишида бўлади. Диагностика ва даволаш ишлари билан боғлиқ муолажалар ятроген шикастларга сабаб бўлади. Бу ҳолат беморга эҳтиётсизлик оқибатида енгил, ўрта ва оғир даражада шикаст етказиш деб баҳоланади (Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодекси 104, 105, 109-моддалар).

Мисол: Сурункали алкоголизмнинг эписиндром тури билан касалланган бемор эпихуружлардан кейин тез ёрдам бригадасини чақирган. Шифокорнинг олдида беморда овқат массаларининг аспирацияси билан кечадиган қусиш кузатилади. Шифокор трахея интубациясини ўтказишга уринади ва натижада юқори жағнинг тишлари синиб, бронхта синган тиш коронкасининг аспирацияси ривожланади, бемор аспирацион пневмониядан ўлади.

Бу ҳолатда интубацион найча (трубка) фақатгина оғиз бўшлиғига киритилган бўлиб, бир нечта тишлар синиб, аспирация ривожланган, ушбу аспирациянинг асорати натижасида беморнинг ўлими юзага келади. Бу тиббий ходим фаолиятидаги ятрогения деб баҳоланади.

«Ятрогения» тушунчасини махсус гуруҳдаги шикастланишлар ҳақидаги умумий маълумотлар билан уларнинг диагностика, даволаш ва профилактик чора-тадбирлар ўртасидаги муносабатларини мукаммаллаштириш мақсадида тушуниш лозим.

Шуни таъкидлаб ўтиш керакки, ятрогенияни ҳамма вақт ҳам тиббий ёрдам кўрсатишдаги нуқсон ва салбий оқибат деб қабул қилмаслик керак.

Одатда ёмон сифатли ўсмаларнинг радикал даволаш чора-тадбирларида зарарланган органлар функциясининг бузилишига олиб келувчи травматик оператив аралашувлар қўлланилади. Нурли ва химиотерапиялар ҳам жиддий ножўя таъсирларга олиб келиши мумкин.

Радикал терапиянинг асоратларини, шубҳасиз, ятрогенияга киритса бўлади, лекин буни даволаш натижасидаги нуқсон деб қабул қилиш мумкин эмас. Радикал терапия кўрсатма бўлган вақтда, бемор ундан воз кечса, бундай ҳолатда ёрдам кўрсатишдаги нуқсон деб ҳисобласа бўлади.

Фуқароларнинг соғлиғига етказилган зарарни қоплаш ФССТ қонуни (46 модда).

Фуқароларнинг Соғлиғига зарар етказилган ҳолларда айбдорлар жабрланганлар кўрган зарар ўрнини қонун ҳужжатларида белгиланган ҳажм ва тартибда қоплашлари шарт.

Гайриқонуний хатти-ҳаракатлардан жабр кўрган фуқароларга тиббий ёрдам кўрсатишга сарфланган маблағлар уларнинг соғлиғига етказилган зарар учун жавобгар бўлган жисмоний ва юридик шахслардан ундирилади.

Тиббиёт ва фармацевтика ходимлари ўз касб-кор вазифаларини малакали бажармаганликлари оқибатида фуқароларнинг ҳаёти ва соғлигига зарар етган ҳолларда етказилган зарар ўрни қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қопланади.

Зарарнинг ўрнини қоплаш тиббиёт ва фармацевтика ходимларини қонунга мувофиқ интизомий, маъмурий ёки жиноий жавобгарликдан озод этмайди.

МАВЗУГА ДОИР ТЕСТ САВОЛЛАРИ

1. Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликларига нима киради?

- а) врачлик хатолари;
- б) жиноят ва қилмишлар;
- с) бахтсиз ҳодиса;
- д) ятрогения;
- е) эвтаназия.

2. Тиббий ходим қилмишига таъриф беринг.

- а) жамият учун хавфли белгиланган тартибга хилоф, ноўрин хатти-ҳаракат;
- б) жамият учун хавфли бўлмаган белгиланган тартибга хилоф, ноўрин хатти-ҳаракат;
- с) жамият учун хавфли бўлмаган белгиланган тартибга хилоф, ноўрин хатти - ҳаракат бўлиб, бу ҳолат юзасидан қонунда жиноий жавобгарлик белгиланмаган;
- д) тиббий ходим томонидан содир этилган жиноят;
- е) тиббий ходим томонидан содир этилган ятротаназия.

3. Фуқаролик айб хатолари таърифини кўрсатинг.

- а) даволаш муассасаси мулкига зиён етказиш, шунингдек, беморни нотўғри даволаш оқибатида зиён етказиш;
- б) бемордан пора олиш;
- в) ўз ишига масъулиятсизлик билан қараш;
- с) ишга кечикиш;
- д) даволаш муассасасани бошқариш тартибини бузиш;
- е) бош врачнинг буйруқларини бажармаслик.

4. Фуқаролик айб хатоларни кўрсатинг.

- а) медикаментларнинг тўғри сақлай олмаслик;
- б) ишга кеч қолиш;
- с) меҳнат интизомини бузиш;
- д) даволаш муассасаси бошқарув тартибининг бузилиши;
- е) бош шифокор топшириқларини бажармаслик.

5. Маъмурий айб хатоларни кўрсатинг.

- а) бош врачнинг буйруқларини бажармаслик;
- б) даволаш муассаса мулкига зиён етказиш;
- с) даволаш муассасаси бошқариш тартибини бузиш;
- д) доривор моддаларни тартибсиз сақлаш ва ишлатиш;
- е) ишга кеч қолиш.

6. Маъмурий айб хатолари таърифини кўрсатинг.

- а) бош врачнинг буйруқларини бажармаслик;
- б) даволаш муассаса мулкига зиён етказиш;
- с) даволаш муассасасининг бошқарув тартибининг бузилиши;
- д) доривор моддаларни тартибсиз сақлаш ва ишлатиш;
- е) ишга кеч қолиш.

7. Тиббиётда интизомий қилмишларга нималар киради?

- а) соғлиқни сақлаш муассасаларида меҳнат, хизмат, интизом тартибларини бузиш;
- б) даволаш муассасасининг бошқариш тартибини бузиш;
- с) даволаш муассасасини мол- мулкига зарар етказиш;
- д) беморларни госпитализация қилиш қоидаларини бузиш;
- е) санитар-эпидемияга қарши қоидаларни бузиш.

8. Интизомий айб хатоларга қуйидагилар киради.

- а) бош шифокор, унинг ўринбосари ва бўлим бошлиғи топшириқларини бажармаслик;
- б) санитар - эпидемияга қарши қоидаларни бузиш;
- с) даволаш муассаса мулкига зиён етказиш;
- д) доривор моддаларни тартибсиз сақлаш ва ишлатиш;
- е) тиббий билимнинг етишмаслиги.

9. Диагностик хатолар келиб чиқишида асосий сабаблар:

- а) анамнезтик маълумотларни, бемор шикоятларини, лаборатор ва инструментал текширувларни етарлича тўпламаслик;
- б) тиббий ёрдамни ташкил қилишдаги хатоликлар натижасида;
- с) тиббий ёрдамни нотўғри ёки етарлича ташкиллаштирилмаслиги;
- д) бемор танасига ва руҳиятига путур етказиш;
- е) нотўғри ёки кечиктириб ўтказилган диагностика натижасида ривожланади.

10. Фуқароларнинг соғлигига етказилган зарарни қоплаш қайси қонунга асосан амалга оширилади?

- а) фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонуннинг 46 моддасига ;
- б) жиноят кодексининг 104- 105 - моддаларига;
- с) фуқаролар соғлигини сақлаш туғрисидаги қонуннинг 26 моддасига;
- д) фуқаролар соғлигини сақлаш туғрисидаги қонуннинг 36 моддасига;
- е) Конституциянинг 44 - 46 моддаларига

11. Интизомий жавобгарлик турини кўрсатинг.

- а) жарима, конфискация;
- б) огоҳлантириш, хайфсан, ишдан четлаштириш;
- с) жиноий жазо;
- д) жазо берилмайди;
- е) малака оширишга юборилади.

12. Врач хатоларини кўрсатинг?

- а) тиббий ёрдам нуқсонлари;
- б) тиббий биоэтиканинг бузилиши;
- с) врачлик сирининг ошкор етилиши;
- д) ножўя хатти - ҳаракат (қилмиш);
- е) шифокор бепарволиги.

13. Ятрогения бу нима?

- а) касбий мажбуриятларини бажаришда врачнинг сидқидилдан англашилмовчилиги;
- б) ўлим ва ногиронликка олиб келувчи барча профилактика, диагностика ва даволаш ишлари ва муолажалари натижасидаги нохуш салбий ҳолатлар;
- с) тиббий муассасада тиббий ёрдам кўрсатиш тартиби, қоидалари ва меъёрларининг бузилиши;
- д) беморга тиббий ёрдам кўрсатиш, турли босқичларида патологияни ўз вақтида аниқламаслик;
- е) соғлиқни сақлаш муассасаларида меҳнат, хизмат, интизом тартибларини бузиш.

14. Ятрогениянинг 5 та асосий турини кўрсатинг?

- а) профилактик, информатсион, даволамаслик, диагностик, даволаш;
- б) этика, реабилитацион, даволаш, диагностик, информатсион;
- с) эстетик, диагностик, реабилитацион, даволаш, даволанмаслик;
- д) профилактик, этик, эстетик, деонтологик, информатсион;
- е) деонтологик, эстетик, этик, ахлоқий, хулқий.

15. Тиббий ходим фаолиятидаги нохуш оқибатларнинг 3 та асосий турини кўрсатинг?

- а) ятрогения, врач хатоси, бахтсиз ходиса;
- б) жиноятлар, қилмишлар, ятрогения;
- с) жиноятлар, бахтсиз ҳодиса, ятрогения;
- д) врач хатоси, бахтсиз ҳодиса, қилмиш;
- е) врач хатоси, қонунбузарлик, ножўя хатти-ҳаракат.

16. Врач хатоси – бу...

- а) профилактика ва терапевтик чора - тадбирлар ўтказиш натижасида нохуш салбий ҳолатлар ривожланиши ва организм фаолиятининг бузилиши;
- б) касбий мажбуриятларни бажаришда врачнинг сидқидилдан янглишиши;
- с) соғлиқни сақлаш муассасаларида меҳнат, хизмат, интизом-тартибларини бузиш;
- д) даволаш муассасаси мол- мулкига зарар етказиш;
- е) санитар - эпидемияга қарши қоидаларни бузиш.

17. Тиббий ходимнинг хатоси бошқа тиббий ҳуқуқбузарликлардан нима билан фарқланади?

- а) касддан жинойий ҳаракатлар йўқлиги;
- б) врач совуққонлиги ва эътиборсизлиги йўқлиги;
- с) врач лоқайдлиги йўқлиги;
- д) жамият учун хавфсизлиги;
- е) ҳамма жавоблар тўғри.

18. Врач хатосининг объектив сабабларини кўрсатинг.

- а) шифохонада даволаш учун жиҳозлар йўқлиги;
- б) шифохонада диагностик текширувлар учун жиҳозлар йўқлиги;
- с) врачнинг тажрибасизлиги;
- д) касалликнинг атипик кечуви;
- е) тиббий ходимнинг ишга келмай қолиши.

19. Врач хатосининг субъектив сабабларини кўрсатинг.

- а) шифохонада даволаш учун жиҳозлар йўқлиги;
- б) шифохонада диагностик текширувлар учун жиҳозлар йўқлиги;
- с) врачнинг тажрибасизлиги;
- д) мазкур касалликнинг атипик кечуви;
- е) барча жавоб тўғри.

20. Беморда манипуляция (ангиография) ўтказиш натижасида тўсатдан, рефлектор равишда юраги тўхтаб қолди. Бу ҳолатни қандай баҳолайсиз?

- а) врач хатоси;
- б) касбий малакасизлик;
- с) врач лоқайдлиги;
- д) бахтсиз ходиса;
- е) тиббиёт ходими қилмиши.

МАВЗУ ЮЗАСИДАН НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

- ✓ Тиббиёт ходимларининг касбий ҳуқуқбузарликлари турларини кўрсатинг.
- ✓ Айб-хатонинг қандай турларини биласиз?
- ✓ Врач хатосининг қандай гуруҳларини биласиз?
- ✓ Тиббий ходим томонидан қачон диагностик ва техник хатоларга йўл қўйилади?
- ✓ Даволаш усулларини танлаш ва даволашдаги хатоликларни айтиб ўтинг.
- ✓ Тиббий ёрдамни ташкиллаштиришда қандай хатоликларга йўл қўйилади ва унга мисоллар келтиринг?
- ✓ Тиббий амалиётда юзага келадиган бахтсиз ходисалар деганда нимани тушунасиз,
- ✓ Тиббий ходимларининг қилмишлари турлари?
- ✓ Айб хато аниқлангандан кейин қандай жазо тури белгиланади ва у қанча вақт давомида қўлланилади?
- ✓ Тиббий амалиётда бахтсиз ҳодисаларда ўлим содир бўлса, бунда врач фаолияти қандай баҳоланади?

Талабалар мустақил ишини ташкил қилиш учун кўрсатмалар

- ❖ Ўқув гуруҳи ичида “Тиббий ходимлар фаолиятида касбий ҳуқуқбузарлик” мавзусида анжуман ўтказиш:
- ❖ Мавзуга оид альбом, макет, стенд, слайд, ўқув жадвалари, вазиятли масалалар ва тест саволлари тузиш:
- ❖ Ўқитувчи назорати остида “Бахтсиз ходиса”, “Ятрогения” , “Врач хатоси” мавзуларида мунозарали суҳбат ўтказиш:
- ❖ Мавзу бўйича янги педогогик технологиялардан фойдаланган ҳолда интерактив ўйинлар ўтказиш.

Амалий машғулотнинг ўқитиш технологияси

Вақти - __ соат

Талабалар сони: __ нафар

Ўқув машғулоти шакли	Билимларни чуқурлаштириш, кенгайтириш ва амалда бажариш бўйича амалий машғулот.
Ўқув машғулоти режаси	- Тиббий ходимнинг ножўя хатти- ҳаракатлари. - Тиббий ходимнинг ножўя хатти-ҳаракатлари турлари. - Фуқаролик айб хатолари. - Маъмурий айб хатолар. - Интизомий айб хатолар. - Жиноятлар ва уларнинг турлари.
Ўқув машғулотининг мақсади: Бу амалиёт машғулоти жараёнида саволлар ва муаммолар борасида суҳбат ўтказилади. Бу дарсда “ақлий ҳужум” усулини ҳам қўллаш мумкин ҳамда тест ечиш мумкин. Шунингдек, тиббий ходимнинг айб хатолари билан таништирилади.	
Педагогик вазифалар: - мавзу бўйича билимларни тизимлаштириш, мустаҳкамлаш. - дарслик билан ишлаш кўникмаларини ҳосил қилиш; - янги ахборотларни таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантириш	Ўқув фаолиятининг натижалари: Талаба: - тиббий ходимнинг ножўя хатти-ҳаракатлари турларини изоҳлайди; - фуқаролик айб хатолари; - маъмурий айб хатолар; - интизомий айб хатолар; - илмий билишнинг асосий усулларини санаб беради ва изоҳлайди; - бахтсиз ҳодисалар ҳолатларини изоҳлайди.
Ўқитиш услуби ва техникаси	Блиц-сўров, биргаликда ўқиймиз, “Айб хато” сўзига кластер, мунозара.
Ўқитиш воситалари	Маъруза матни, ўқув қўлланмаси, жадваллар, бўр, доска. Компьютер мультимедия дарсликлари, атласи.
Ўқитиш шакли	Билимларни чуқурлаштириш ва кенгайтириш, индивидуал ва гуруҳ, бўйича ўқитиш.
Ўқитиш шароитлари	Мавзуга мос жиҳозланган аудитория (СТЭ объектлари СТЭ ҳужжатлари ва ҳ.к.).

Амалий машғулотнинг технологик картаси (4-машғулот)

Фаолият мазмуни		
Босқичлар, вақти	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш қисм (15 мин)	1.1. Мавзуни, мақсад ва режадаги ўқув натижаларини эълон қилади, уларнинг аҳамиятини ва долзарблигини асослайди. Машғулот ҳамкорликда ишлаш технологиясини қўллаган ҳолда ўтишни маълум қилади. 1.2. Ақлий ҳужум усулидан фойдаланган ҳолда аудиториянинг тайёргарлик даражасини аниқлайди: «Тиббий ходимнинг айб хатолари» фанини ўзлаштириш учун зарур бўлган қандай асосий терминлар, атамаларни биласиз? Уларнинг мазмунларига изоҳ беринг.	1.1. Мавзуни ёзади ва саволларга жавоб беради.

2-босқич Асосий қисм (150 мин)	<p>2.1. Талабаларни 3 гуруҳга бўлади, ҳар бирига вазифа беради (2-илова). Қутилаётган ўқув натижаларини эслатади.</p> <p>2.2. Гуруҳда ишлаш қоидаси билан таништиради (1-илова). Баҳолаш мезонларини ҳам намойиш қилади.</p> <p>2.3. Вазифани бажаришда ўқув материаллари (маъруза матни, ўқув қўлланма) ларидан фойдаланиш мумкинлигини эслатади. Гуруҳларда иш бошлашни таклиф этади.</p> <p>2.4. Тайёргарликдан кейин амалий ишлар бошлангани эълон қилинади : “Тиббий ходим айб хатолари”</p> <p>2.5. Талабалар бахтсиз ҳодисаларни шарҳлайди, ҳужжатларга эътибор беради, аниқлик киритади.</p> <p>2.6. Талабаларга Б. Б. Б усули бўйича ифодаланган жадвални намойиш қилади ва устунларни тўлдиришни айтади. Тушунчаларга изоҳларни туғрилайди ва саволларга жавоб қайтаради. Гуруҳлар фаолиятига умумий балл беради.</p>	<p>2.1. Ўқув натижаларини тақдим қиладилар.</p> <p>2.2. Саволлар беради.</p> <p>2.3. Жавобларни тўлдиради.</p> <p>2.4. Жадвал устунларини тўлдиради ва муҳокамада иштирок этади.</p>
3-босқич Яқуний қисм	3.1. Машғулотни яқунлайди, талабаларни баҳолайди ва фаол иштирокчиларни рағбатлантиради.	3.1. Эшитадилар. 3.2 Топшириқни оладилар.

Ўқув топшириқлар

Гуруҳ билан ишлаш қоидалари

Гуруҳ аъзоларининг ҳар бири

- ўз шерикларининг фикрларини ҳурмат қилишлари лозим;
- берилган топшириқлар бўйича фаол, ҳамкорликда ва масъулият билан ишлашлари лозим;
- ўзларига ёрдамни керак бўлганда сўрашлари мумкин;
- ёрдам сўраганларга кўмак беришлари лозим;
- гуруҳни баҳолаш жараёнида иштирок этишлари лозим;
- “Биз бир кемадамиз, бирга чўкамиз ёки бирга қутиламиз” қоидасини яхши

билишлари лозим.

1. Саволга жавобни шакллантиринг:

- Тиббий ходимнинг айб-хатолари?
- Айб хато турлари.

2. Ушбу тушунчаларнинг мазмунини ёритинг:

Тиббий ходим айб-хатолари турлари, бахтсиз ҳодисалар, ятроген патологиялар ва ятрогения тушунчаларига изоҳ беринг.

Гуруҳлар учун топшириқлар

1- гуруҳ

Тиббий ёрдам айб-хатолари тушунчаларининг мазмунини ёритинг.
“Айб-хато ” сўзига кластер тузинг.

2- гуруҳ

Тиббий ходим хатоларини таҳлил қилинг.
“Бахтсиз ҳодисалар ” тушунчасига кластер тузинг.

3 гуруҳ

Тиббий амалиётда шифокорнинг хатолари ва бахтсиз ҳодисаларнинг тиббий ҳуқуқий тамойиллари.
“Тиббий ходим хатолари” тушунчасига кластер тузинг.

4- гуруҳ.

Ятроген паталогия- ятрогения.

“Диагностик хатолар” тушунчасига кластер тузинг.

Баҳолаш мезонлари ва кўрсаткичлари (балл)

Гуруҳ	1 топшириқ;	2 топшириқ;	3 топшириқ; (ҳар бир савол 0,2 балл)			Баллар йиғиндиси (3,0)
	(1,0)	(1,4)	1-савол	2-савол	3-савол	
1						
2						
3						

Б.Б.Б. усули асосида билимларни синаш учун таркатма материаллар

Тушунча	Биламан “+”, Билмайман “-”	Билдим “+”, Била олмадим“-”.
Бинар номенклатура:		
Тиббиёт ходимининг айб-хатолари		
Тиббиёт ходимининг айб-хатолари турлари		
Врач хатосининг субъектив сабаблари		
Врач хатосининг объектив сабаблари		
Бахтсиз ҳодисалар		
Ятроген паталогиялар		

“Инсерт усули”

Инсерт – самарали ўқиш ва фикрлаш учун белгилашнинг интерфаол тизими ҳисобланиб, мустақил ўқиб-ўрганишда ёрдам беради. Бунда маъруза мавзулари, китоб ва бошқа материаллар олдиндан талабага вазифа қилиб берилади. Уни ўқиб чиқиб, «V; +; –; ?» белгилари орқали ўз фикрини ифодалайди.

Матнни белгилаш тизими

“V” - мен билган нарсани тасдиқлайди.

“+” - янги маълумот.

“–” - мен билган нарсага зид.

“?” - мени ўйлантирди. Бу борада менга қўшимча маълумот зарур.

Инсерт жадвали

Тушунчалар	V	+	-	?
Ятроген патологиялар				
Ятрогения				
Бахтсиз ҳодисалар				
Тиббий ходим айб хатолари				
Диагностик хатолар				
Даволаш услубини танлаш ва ўтказишдаги хатолар				
Тиббий ёрдамни ташкиллаштиришдаги хатоликлар				

КЛАСТЕР

Кластер - (туғам, боғлам, ғунча маъноларини билдиради). Маълумот харитасини тузиш воситаси бўлиб, барча фикр конституциясини фокуслаш ва аниқлаш учун қандайдир асосий омил атрофида ғояларни йиғиш тушинилади. Ихтиёрий муаммо, мавзулар хусусида эркин, очиқ ўйлаш ва шахсий фикрларни бемалол баён этиш учун шароит яратади. Билимлар фаоллашишини таъминлайди, мавзу бўйича фикрлаш жараёнида янги асоциация тақдим этишга эркин ва очиқ кириб боришга ёрдам беради.

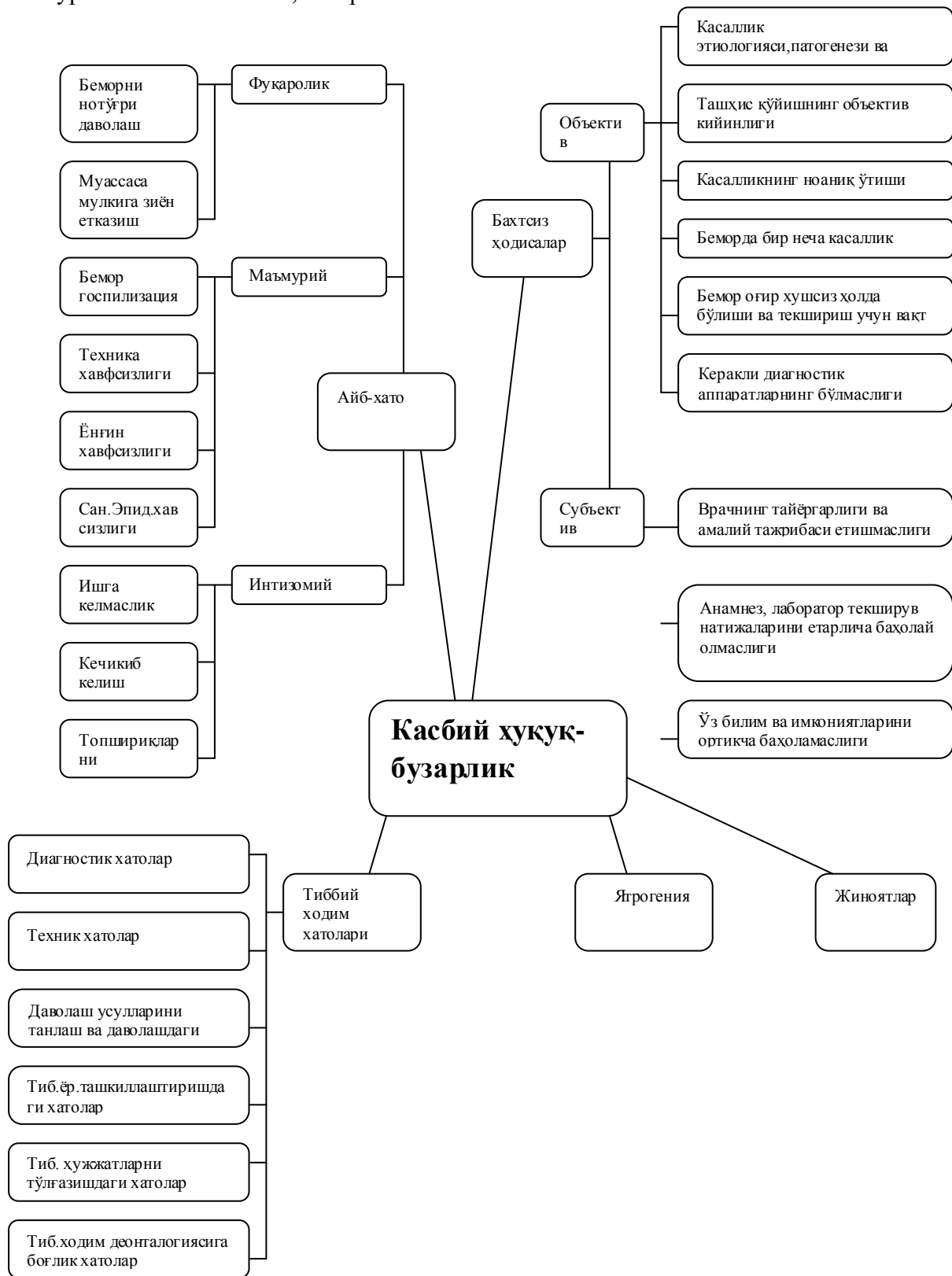
Калит сўзлар билан асоциация бўйича ён томонидан кичкина ҳажмдаги айланага “йўлдошлар” – ушбу мавзу билан алоқадор сўз ёки сўз бирикмаси ёзилади. Улар чизик билан “бош” сўзга боғланилади. Ушбу “йўлдошлар”да “кичик йўлдошлар” ҳам бўлиши мумкин ва **бошқалар**. Ёзув ажратилган вақт тугагунча ёки ғоя яқунлангунча давом эттирилади.

Кластерни тузиш қоидалари билан танишади. Синф доскаси ёки катта қоғоз варағи марказида калит сўзлар 1 - 2 сўздан иборат мавзу номланиши ёзилади.

Мулоҳазалар учун кластерлар алмаштирилади.

Кластерни тузиш қоидаси:

1. Ақлингизга келган барча ўйлаганларингизни ёзинг. Ғоя сифатини муҳокама қилманг, уларни оддий ҳолда ёзинг.
2. Орфография ва бошқа омилларга эътибор берманг.
3. Ажратилган вақт тугагунча ёзувни тўхтатманг. Агарда ақлингизга ғоялар келиши бирдан тўхтаса, у ҳолда қоғозга расм чизинг, қачонки янги ғоялар пайдо бўлмагунча.
4. Муайян тушунча доирасида имкон қадар кўпроқ янги ғояларни илгари суриш ҳамда мазкур ғоялар ўртасидаги ўзаро алоқадорлик боғлиқликни кўрсатишга ҳаракат қилинг. Ғоялар йиғиндисининг сифати, сони, улар ўртасидаги ўзаро алоқаларни

Адабиётлар

1. Ғиёсов З.А., Бекназаров Ш.Ю., Мирвалиев С.К.- Тиббий фаолиятнинг ҳуқуқий асослари.Т.2006й.
2. Искандаров А.И. Қўлдошев Д.Р. Врач фаолиятининг ҳуқуқий асослари, Тошкент, 2005, 145 бет

3. Попов В.Л., Попова Н.П. Правовые основы медицинской деятельности. Издательство «Деан», 1999, 256 с.
4. “Фуқаролар Соғлигини сақлаш тўғрисида”ги қонун, Тошкент, 1996 й.
5. Ўзбекистон Республикаси жинойят кодекси.

V-БЎЛИМ. МЕХНАТ ҚОНУНЧИЛИГИ ВА ТИББИЙ ХОДИМЛАР ФАОЛИЯТИ

Тиббий фаолиятда меҳнат қонунчилигининг ҳуқуқий асослари Ўзбекистон Республикаси Конституциясида (1992), “Фуқаролар Соғлигини Сақлаш тўғрисида”ги қонунда, Меҳнат кодексига, шунингдек алоҳида соҳаларга тааллуқли ССВ нинг буйруқлари, йўриқнома ва қоидаларида ўз аксини топган.

Конституциянинг 22 - моддасида Ўзбекистон Республикаси ўз ҳудудида ҳам унинг ташқарисида ҳам ўз фуқароларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш ва уларга ҳомийлик кўрсатишни кафолатлаши кўрсатилган бўлса, 37 – 38 - моддаларида ҳар бир шахс меҳнат қилиш, касб танлаш, адолатли меҳнат шароитларида ишлаш ва қонунда кўрсатилган тартибда ишсизликдан ҳимояланиш ҳуқуқига, жумладан, ёлланиб ишлаётган барча фуқаролар дам олиш ҳуқуқига эга эканликлари белгиланган. Шунингдек, иш вақти ва ҳақ тўланадиган меҳнат таътилининг муддати қонун билан белгиланиши ва ҳар ким қариганда, меҳнат лаёқатини йўқотганда, жумладан, боқувчисидан маҳрум бўлганда, ижтимоий таъминот олишлиги кафолатланган (39 - модда).

Ўзбекистон Республикаси фуқаролари соғлигини сақлаш борасида дахлсиз ҳуқуққа эгадирлар. Давлат ёши, жинси, ирқи, тили, динга муносабати, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий мавқеидан қатъий назар фуқароларнинг соғлигини сақланишини таъминлайди. Давлат фуқароларда касалликларнинг ҳар қандай шакллариининг борлигидан қатъий назар уларни камситишлардан ҳимоя қилинишини кафолатлайди. Ушбу ҳолатни бузган шахслар амалдаги қонунлар талабига кўра жавобгар бўладилар.

“Фуқаролар Соғлигини Сақлаш тўғрисида” ги қонун талабига асосан Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фуқаролар соғлигини сақлашнинг асосий **принциплари** қуйидагилардан иборат:

- соғлиқни сақлаш соҳасида инсон ҳуқуқларига риоя қилиниши;
- аҳолининг барча қатламлари тиббий ёрдамдан баҳраманд бўла олиши;
- профилактика чора – тадбирларининг устунлиги;
- соғлигини йўқотган тақдирда фуқароларнинг ижтимоий ҳимоя қилиниши;
- тиббиёт фанининг амалиёт билан бирлиги.

Ўзбекистон Республикасида тиббиёт ва фармацевтика фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқига олий ёки ўрта махсус тиббиёт ўқув юртини тамомлаганлик тўғрисида диплом олган шахслар эга бўладилар.

Тиббиёт ва фармацевтика маълумоти тўғрисидаги дипломни хорижий давлатларда олган шахсларнинг тиббиёт ёки фармацевтика фаолияти билан шуғулланишига Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланадиган тартибда йўл қўйилади.

Ўз касби бўйича уч йилдан кўп ишламаган тиббиёт ва фармацевтика ходимларининг тегишли фаолият билан шуғулланишига тегишли ўқув юртларида қайта тайёргарликдан ўтганларидан кейин ёки Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг аттестация комиссиялари ўтказадиган аттестация асосида йўл қўйилади.

Тиббиёт ёки фармацевтика соҳасида тугалланмаган олий маълумоти бўлган шахсларнинг тиббиёт соҳасида ўрта маълумоти бўлган ходимлар ишлайдиган лавозимларда тиббиёт ёки фармацевтика фаолияти билан шуғулланишига Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан белгиланадиган тартибда йўл қўйилади.

Олий ва ўрта махсус тиббиёт ўқув юртлари талабаларининг фуқароларга тиббий ёрдам кўрсатишда таълим дастурларига мувофиқ қатнашишига тиббиёт ходимлари назорати остида Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан белгиланадиган тартибда йўл қўйилади.

Ғайриқонуний равишда тиббиёт ва фармацевтика фаолияти билан шуғулланувчи шахслар қонунга мувофиқ жавобгар бўладилар.

Хусусий тиббиёт амалиёти билан олий ёки ўрта махсус тиббий маълумот тўғрисида диплом ва танланган фаолият тури билан шуғулланиш учун лицензия олган шахслар хусусий тиббиёт амалиёти, шу жумладан, табиблик (халқ табobati) билан шуғулланиш ҳуқуқига эга.

Тиббий ёрдам кўрсатиш сифатини профессионал тиббиёт уюшмалари ва маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, шунингдек рухсатнома (лицензия) берган орган назорат қилиб боради.

Хусусий тиббиёт амалиёти билан шуғулланиш хусусий тиббиёт амалиёти билан шуғулланишга рухсатнома берган органнинг ёки суднинг қарори билан тўхтатилиши мумкин.

Мехнат интизоми (МК 174 - модда).

Корхонада мехнат тартиби иш берувчи касаба уюшмаси кўмитаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органи билан келишиб тасдиқлайдиган ички мехнат тартиби қоидалари билан белгиланади.

Интизом тўғрисидаги устав ва низомлар (МК 175 - модда).

Халқ хўжалигининг баъзи тармоқларида ходимларнинг айрим тоифалари учун интизом тўғрисидаги устав ва низомлар амал қилади.

Ходимнинг бурчлари (МК 176 - модда).

Ходим ўз мехнат вазифаларини ҳалол, виждонан бажариши, мехнат интизомига риоя қилиши, иш берувчининг қонуний фармойишларини ўз вақтида ва аниқ бажариши, технология интизомига, мехнат муҳофазаси, техника хавфсизлиги ва ишлаб чиқариш санитарияси талабларига риоя қилиши, иш берувчининг мол-мулкани авайлаб асраши шарт.

Ходимнинг меҳнат вазифалари ички тартиб қоидаларида, интизом тўғрисидаги устав ва низомларда, корхонада қабул қилинадиган локал ҳужжатларда (жамоа шартномаларида, йўриқномалар ва ҳоказоларда), меҳнат шартномасида аниқ белгилаб қўйилади.

Иш берувчининг бурчлари (МК 177 - модда).

Иш берувчи ходимлар меҳнатини ташкил қилиши, қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатларда, меҳнат шартномасида назарда тутилган меҳнат шароитларини яратиб бериши, меҳнат ва ишлаб чиқариш интизомини таъминлаши, меҳнат муҳофазаси қоидаларига риоя этиши, ходимларнинг эҳтиёж ва талабларига эътибор билан қараши, уларнинг меҳнат ва турмуш шароитларини яхшилаб бориши, ушбу Кодексга мувофиқ жамоа шартномаларини тузиши шарт.

Иш берувчи ходимдан унинг меҳнат вазифалари доирасига кирмайдиган ишларни бажаришни, қонунга хилоф ёки ходим ва бошқа шахсларнинг ҳаёти ва соғлиги учун хавф туғдирувчи, уларнинг шаъни ва кадр-қимматини камситувчи ҳаракатлар қилишни талаб этишга ҳақли эмас.

Меҳнат коллективи, меҳнат жамоалари, жамоа шартномаси.

Меҳнат коллективи ва унинг Соғлиқни сақлаш муассасасини бошқарган ҳолда ҳам, давлат ҳам ишчи ходимлар манфаатини ҳимоя қилади. Юзага келган муаммоларни биргаликда бартараф қиладилар.

Меҳнат жамоалари ва уларнинг вазифаси.

Меҳнат жамоаси муассасаларида, корхоналарида, корхоналардаги меҳнаткашлар йиғиндиси бўлиб, биргаликда улар давлат корхоналари, муассасаларида, жамоа хўжаликларида ва шахсий фирмаларда иш фаолиятини юритишади.

Меҳнат жамоасининг таркиби муассасалар структурасига қараб цех жамоаси, бўлим жамоаси, бригадалар ва бошқа қисмлардан тузилган.

Касаба уюшмалари (МК 22 - модда).

Касаба уюшмаларининг ва улардаги сайлаб қўйиладиган органларнинг давлат ва хўжалик органлари, иш берувчилар билан ўзаро муносабатларидаги ҳуқуқлари қонун, уставлар, жамоа келишувлари ва шартномалари билан белгиланади.

Жамоа шартномаси (МК 29-модда).

Жамоа шартномаси — корхонада иш берувчи билан ходимлар ўртасидаги меҳнатга оид, ижтимоий-иқтисодий ва касбга оид муносабатларни тартибга солувчи норматив ҳужжатдир.

Жамоа келишуви — муайян касб, тармоқ, ҳудуд ходимлари учун меҳнат шартлари, иш билан таъминлаш ва ижтимоий кафолатлар белгилаш борасидаги мажбуриятларни ўз ичига олувчи норматив ҳужжатдир. Жамоа шартномалари ва келишувлари ходимлар билан иш берувчиларнинг меҳнатга оид муносабатларини шартнома асосида тартибга солишга ва

уларнинг ижтимоий-иқтисодий манфаатларини мувофиқлаштиришга ёрдам бериш мақсадида тузилади.

Жамоа шартномасини тузиш зарурлиги ҳақида қарор қабул қилиш (МК 35-модда).

Иш берувчи билан жамоа шартномасини тузиш зарурлиги ҳақида қарор қабул қилиш ҳуқуқига касаба уюшмаси ўз вакиллик органи орқали, ходимлар томонидан ваколат берилган бошқа вакиллик органи ёки бевосита меҳнат жамоасининг умумий йиғилишига (конференцияси) эга. Жамоа шартномалари корхоналарда, уларнинг юридик шахс ҳуқуқи берилган таркибий бўлинмаларида тузилади.

Жамоа шартномасининг тарафлари (МК 36 - модда).

Жамоа шартномаси, бир тарафдан, ходимлар томонидан касаба уюшмалари ёки ўзлари ваколат берган бошқа вакиллик органлари орқали, иккинчи тарафдан — бевосита иш берувчи ёки у ваколат берган вакиллар томонидан тузилади.

Жамоа шартномасининг мазмуни ва тузилиши (МК 37- модда).

Жамоа шартномасининг мазмуни ва тузилишини тарафлар белгилайди.

Жамоа шартномасига иш берувчи ва ходимларнинг қуйидаги масалалар бўйича ўзаро мажбуриятлари киритилиши мумкин:

- меҳнатга ҳақ тўлаш шакли, тизими ва миқдори, пул мукофотлари, нафақалар, компенсациялар, қўшимча тўловлар;
- нархларнинг ўзгариб бориши, инфляция даражаси, жамоа шартномаси билан белгиланган кўрсаткичларнинг бажарилишига қараб меҳнатга ҳақ тўлашни тартибга солиш механизми;
- ходимларни иш билан таъминлаш, қайта ўқитиш, ишдан бўшатиб олиш шартлари;
- иш вақти ва дам олиш вақти, меҳнат таътилларининг муддатлари;
- ходимларнинг, шу жумладан, аёллар ва ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларнинг меҳнат шароитлари ва меҳнат муҳофазасини яхшилаш, экология жиҳатидан хавфсизликни таъминлаш;
- корхонани ва идорага қарашли турар жойни хусусийлаштириш вақтида ходимларнинг манфаатларига риоя қилиш;
- ишни таълим билан қўшиб олиб боровчи ходимлар учун имтиёзлар;
- ихтиёрий ва мажбурий тарздаги тиббий ҳамда ижтимоий суғурта;
- иш берувчи томонидан ўз ходимларининг шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисоб варақларига қўшимча бадаллар киритиш миқдорлари ва муддатлари;
- жамоа шартномасининг бажарилишини текшириб бориш, тарафларнинг жавобгарлиги, ижтимоий шериклик, касаба уюшмалари, ходимларнинг бошқа вакиллик органларига фаолият кўрсатиш учун тегишли шароит яратиб бериш.

Жамоа шартномасида корхонанинг иқтисодий имкониятларини ҳисобга олган ҳолда бошқа шартлар, шу жумладан, қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатлар билан белгиланган нормалар ва қоидаларда кўрсатилганига қараганда имтиёзлироқ меҳнат шартлари ва ижтимоий-иқтисодий шартлар (қўшимча таътиллар, пенсияларга тайинланадиган устамалар, муддатдан илгари пенсияга чиқиш, транспорт ва хизмат сафари харажатлари учун компенсациялар, ходимларни ишлаб чиқаришда ҳамда уларнинг болаларини мактабда ва мактабгача тарбия муассасаларида текин ёки қисман ҳақ тўланадиган тарзда овқатлантириш, бошқа қўшимча имтиёз ва компенсациялар) ҳам киритилиши мумкин.

Башарти амалдаги қонунларда норматив тусдаги қоидалар жамоа шартномасида албатта мустақамлаб қўйилиши шарт деб бевосита кўрсатма берилган бўлса, бундай қоидалар жамоа шартномасига киритилади.

Жамоа шартномасини тузиш тартиби (МК 40 - модда).

Жамоа шартномаси, башарти уни умумий йиғилишда (конференцияда) иштирок этаётганларнинг эллик фоизидан кўпроғи ёқлаб овоз берган бўлса, маъқулланган ҳисобланади.

Агар жамоа шартномасининг лойиҳаси маъқулланмаса, тарафларнинг вакиллари уни умумий йиғилишда (конференцияда) билдирилган таклиф-истакларни эътиборга олган ҳолда ишлаб такомилга етказадилар ҳамда ўн беш кун ичида умумий йиғилиш (конференция) муҳокамасига қайта тақдим этадилар.

Умумий йиғилишда (конференцияда) маъқулланганидан кейин тарафларнинг вакиллари жамоа шартномасини уч кун ичида имзолайдилар.

Жамоа шартномасининг амал қилиш муддати (МК 41 – модда).

Жамоа шартномаси имзоланган вақтдан эътиборан ёки жамоа шартномасида кўрсатилган кундан бошлаб кучга киради ҳамда тарафлар белгилаган муддат давомида амал қилади.

Белгиланган муддат тугагач, жамоа шартномаси тарафлар янги шартнома тузгунча ёки амалдаги шартномани ўзгартиргунча, тўлдиргунча амалда бўлади.

Жамоа шартномасининг амал қилиш доираси (МК 42 - модда).

Жамоа шартномаси иш берувчига ва мазкур корхонанинг барча ходимларига, шу жумладан, жамоа шартномаси кучга кирганидан кейин ишга қабул қилинган шахсларга ҳам татбиқ этилади.

Жамоа шартномаси шартларини бажаришга жавобгарлар.

Жамоа шартномасининг матни ҳар бир ишчи ходимга мазмун моҳияти тушунтирилиб берилади. Бир ой давомида ҳар бир янги ишга олинаётган ишчини жамоа шартномаси билан маъмурият таништириб чиқиши лозим. Жамоа шартнома шартларини бажарилишини касаба уюшмалар назорат қилиб турадилар.

Муассаса раҳбарларининг маърузаларини касабга уюшмаси комитети эшитиб, кўриб чиқади ва юзага келган муаммоларни бартараф этишни маъмуриятдан сўрайди.

Агар ишчилар жамоа шартномасига кўрсатилган шартни бажара олмайган бўлса, бундай ҳолатда бу ишчиларга маъмурий жазо, жарима тайинланади, ҳатто ишдан бўшатилиши кўрилади.

Ўзбекистон Республикасида Соғлиқни сақлаш тизими структураси схемада илова қилинади (иловага қаралсин).

Меҳнат шартномаси тушунчаси ва тарафлари (МК 72 - модда).

Меҳнат шартномаси ходим билан иш берувчи ўртасида муайян мутахассислик, малака, лавозим бўйича ишни ички меҳнат тартибига бўйсунган ҳолда тарафлар келишуви, шунингдек меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатлар билан белгиланган шартлар асосида ҳақ эвазига бажариш ҳақидаги келишувдир.

Ходим ва иш берувчи меҳнат шартномасининг тарафлари бўлиб ҳисобланадилар.

Меҳнат шартномасини тузиш ҳақидаги келишувдан олдин қўшимча ҳолатлар (танловдан ўтиш, лавозимга сайланиш ва бошқалар) бўлиши мумкин.

Ходим ўриндошлик асосида ишлаш тўғрисида, башарти бу қонун ҳужжатлари билан тақиқланмаган бўлса, меҳнат шартномалари тузиши мумкин.

Меҳнат шартномасининг мазмуни (МК 73 - модда).

Меҳнат шартномасининг мазмуни тарафлар келишуви бўйича, шунингдек, меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатлар билан белгиланади.

Меҳнат шартномаси тарафларининг келишуви билан қуйидагилар белгиланади:

- иш жойи (корхона ёки унинг бўлинмаси);
- ходимнинг меҳнат вазифаси — мутахассислиги, малакаси, у ишлайдиган лавозим;
- ишнинг бошланиш куни;
- меҳнат шартномаси муайян муддатга тузилганда унинг амал қилиш муддати;
- меҳнат ҳақи миқдори ва меҳнатнинг бошқа шартлари.

Меҳнат шартномасини тузиш пайтида ходимларнинг қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатлар билан белгиланган меҳнат ҳуқуқлари ва кафолатлари даражаси пасайтирилиши мумкин эмас.

Меҳнат шартномасининг шакли (МК 74- модда).

- Меҳнат шартномаси ёзма шаклда тузилади.
- Меҳнат шартномасининг шакли Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан белгиланган тартибда тасдиқланадиган намунавий шартномани ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилади.

- Мехнат шартномаси бир хил кучга эга бўлган камида икки нусхада тузилади ва ҳар бир тарафга сақлаш учун топширилади.
- Мехнат шартномасида тарафларнинг манзиллари кўрсатилади.
- Мехнат шартномаси ходим ва ишга қабул қилиш ҳуқуқига эга бўлган мансабдор шахснинг имзолари билан мустаҳкамланиб, имзоланган муддати қайд этиб қўйилади.
- Мансабдор шахснинг имзоси, имзонинг ҳақиқий ва ваколатли эканлигини таъкидлаш тариқасида корхона муҳри билан тасдиқланади.

Мехнат шартномасининг муддати (МК 75 - модда).

Мехнат шартномалари:

- ❖ номуайян муддатга;
- ❖ беш йилдан ортиқ бўлмаган муайян муддатга;
- ❖ муайян ишни бажариш вақтига мўлжаллаб тузилиши мумкин.

Агар мехнат шартномасида унинг амал қилиш муддати кўрсатилмаган бўлса, мехнат шартномаси номуайян муддатга тузилган деб ҳисобланади.

Номуайян муддатга тузилган мехнат шартномаси ходимнинг розилигисиз муайян муддатга, шунингдек муайян ишни бажариш вақтига мўлжаллаб қайта тўзилиши мумкин эмас.

Мехнат шартномаси тузиш. Ишга қабул қилинадиган ёш (МК 77 - модда).

Ишга қабул қилиш ўн олти ёшдан йўлга қўйилади.

Ёшларни меҳнатга тайёрлаш учун умумтаълим мактаблари, ўрта махсус, касб-ҳунар ўқув юртларининг ўқувчиларини уларнинг соғлигига ҳамда маънавий ва ахлоқий камол топишига зиён етказмайдиган, таълим олиш жараёнини бузмайдиган энгил ишни ўқишдан бўш вақтида бажариши учун — улар ўн беш ёшга тўлганидан кейин ота-онасидан бирининг ёки ота-онасининг ўрнини босувчи шахслардан бирининг ёзма розилиги билан ишга қабул қилишга йўл қўйилади.

Ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларни ишга қабул қилиш ушбу Кодекснинг 241-моддасида назарда тутилган талабларга риоя этилган ҳолда амалга оширилади.

Ишга қабул қилиш вақтида талаб қилинадиган ҳужжатлар (МК 80 - модда).

Ишга қабул қилиш вақтида ишга кираётган шахс қуйидаги ҳужжатларни:

- паспорт ёки унинг ўрнини босадиган бошқа ҳужжатни, ўн олти ёшгача бўлган шахслар эса, — туғилганлик тўғрисидаги гувоҳнома ва турар жойидан маълумотномани;
- меҳнат дафтарчасини, биринчи мартаба ишга кираётган шахслар бундан мустасно. Ўриндошлик асосида ишга кираётган шахслар меҳнат дафтарчаси ўрнига асосий иш жойидан олган маълумотномани;
- ҳарбий хизматга мажбурлар ёки чақирилувчилар тегишлича ҳарбий билетни, ёки ҳарбий ҳисобда турганлик ҳақидаги гувоҳномани;
- қонун ҳужжатларига мувофиқ махсус маълумотга ёки махсус тайёргарликка эга шахсларгина бажариши мумкин бўлган ишларга

кираётганда олий ёки ўрта махсус, касб-хунар ўқув юртини тамомлаганлиги тўғрисидаги дипломни, ёхуд мазкур ишни бажариш ҳуқуқини берадиган гувоҳномани, ёки бошқа тегишли ҳужжатни тақдим этади.

Ишга қабул қилиш вақтида ишга кираётган шахсдан қонун ҳужжатларида кўрсатилмаган ҳужжатларни талаб қилиш тақиқланади.

Меҳнат дафтарчаси (МК 81 - модда).

Меҳнат дафтарчаси ходимнинг меҳнат стажини тасдиқловчи асосий ҳужжатдир.

Иш берувчи корхонада беш кундан ортиқ ишлаган барча ходимларга меҳнат дафтарчасини тутиши шарт, ўриндошлик асосида ишловчилар бундан мустасно.

Иш берувчи меҳнат дафтарчасига ишга қабул қилиш, бошқа доимий ишга ўтказиш ва меҳнат шартномасини бекор қилиш тўғрисидаги маълумотларни ёзиши шарт. Ходимнинг илтимосига кўра меҳнат дафтарчасига ўриндошлик асосида ишлаган ва вақтинча бошқа ишга ўтказилган даврлар ҳақидаги ёзувлар киритилади. Меҳнат шартномасини бекор қилиш асослари (сабаблари) меҳнат дафтарчасига ёзилмайди.

Дастлабки синов муддати (МК 85 - модда).

Дастлабки синов муддати уч ойдан ошиб кетиши мумкин эмас.

Вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик даври ва ходим узрли сабабларга кўра ишда бўлмаган бошқа даврлар дастлабки синов муддатига киритилмайди.

Дастлабки синов даврида ходимларга меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг татбиқ этилиши (МК 86 - модда).

Дастлабки синов даврида ходимларга меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ва корхонада ўрнатилган меҳнат шартлари тўлиқ татбиқ этилади.

Дастлабки синов даври меҳнат стажига киритилади.

Дастлабки синов натижаси (МК 87 - модда).

Дастлабки синов муддати тугагунга қадар ҳар бир тараф иккинчи тарафни уч кун олдин ёзма равишда огоҳлантириб, меҳнат шартномасини бекор қилишга ҳақлидир. Бундай ҳолда иш берувчи меҳнат шартномасини синов натижаси қониқарсиз бўлгандагина бекор қилиши мумкин.

Меҳнат шартномасини бекор қилиш тўғрисида ушбу модданинг биринчи қисмида назарда тутилган огоҳлантириш муддатини қисқартиришга фақат шартнома тарафларининг келишуви билан йўл қўйилади.

Ушбу модданинг биринчи қисмида назарда тутилган ёки меҳнат шартномаси тарафларининг келишуви билан белгилаб олинган огоҳлантириш муддати мобайнида ходим меҳнатга оид муносабатларни бекор қилиш тўғрисида берилган аризани қайтариб олишга ҳақлидир.

Агар дастлабки синов муддати тугагунга қадар тарафлардан бирортаси ҳам меҳнат шартномасини бекор қилишни талаб қилмаган

бўлса, шартноманинг амал қилиши давом этади ва бундан кейин уни бекор қилишга умумий асосларда йўл қўйилади.

Меҳнат шартномасини бекор қилиш асослари (МК 97 - модда).

Меҳнат шартномаси қуйидаги сабабларга кўра бекор қилиниши мумкин:

- а) тарафларнинг келишувига кўра. Ушбу асосга биноан меҳнат шартномасининг барча турлари исталган вақтда бекор қилиниши мумкин;
- б) тарафлардан бирининг ташаббуси билан;
- с) муддатнинг тугаши билан;
- д) тарафлар ихтиёрига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра;
- е) меҳнат шартномасида назарда тутилган асосларга кўра. Меҳнатга оид муносабатларни бекор қилиш тўғрисидаги меҳнат шартномасида, бу шартнома иш берувчи томонидан корхона раҳбари, унинг ўринбосарлари, бош бухгалтер билан, корхонада бош бухгалтер лавозими бўлмаган тақдирда эса, бош бухгалтер вазифасини амалга оширувчи ходим билан тузилганда, шунингдек қонунда йўл қўйиладиган бошқа ҳолларда ҳам назарда тутилиши мумкин.
- ж) янги муддатга сайланмаганлиги (танлов бўйича ўтмаганлиги) ёхуд сайланишда (танловда) қатнашишни рад этганлиги муносабати билан.

Меҳнат шартномасини ходимнинг ташаббуси билан бекор қилиш (МК 99-модда).

Ходим номуайян муддатга тузилган меҳнат шартномасини ҳам, муддати тугагунга қадар муддатли меҳнат шартномасини ҳам, икки ҳафта олдин иш берувчини ёзма равишда огоҳлантирилиб, бекор қилишга ҳақлидир. Огоҳлантириш муддати тугагандан сўнг ходим ишни тўхтатишга ҳақли, иш берувчи эса, ходимга меҳнат дафтарчасини бериши ва у билан ҳисоб-китоб қилиши шарт.

Ходим билан иш берувчи ўртасидаги келишувга биноан меҳнат шартномаси огоҳлантириш муддати тугамасдан олдин ҳам бекор қилиниши мумкин.

Ушбу модданинг биринчи қисмида назарда тутилган ёки тарафлар келишуви бўйича белгиланган огоҳлантириш муддати давомида ходим берган аризани қайтариб олишга ҳақлидир.

Агар огоҳлантириш муддати тугагандан кейин ходим билан меҳнат шартномаси бекор қилинмаган ва меҳнат муносабатлари давом этаётган бўлса, ходимнинг ташаббуси билан меҳнат шартномасини бекор қилиш ҳақидаги ариза ўз кучини йўқотади, бундай ҳолда меҳнат шартномасини шу аризага мувофиқ бекор қилишга эса йўл қўйилмайди.

Меҳнат шартномасини ходимнинг ташаббуси билан бекор қилиш ҳақидаги ариза у ўз ишини давом эттиришининг имкони йўқлиги (ўқув юртига қабул қилинганлиги, пенсияга чиққанлиги, сайлаб қўйиладиган лавозимга сайланганлиги ва бошқа ҳоллар) билан боғлиқ бўлса, иш берувчи меҳнат шартномасини ходим илтимос қилган муддатда бекор қилиши керак.

Муддатли меҳнат шартномаси ходимнинг ташаббуси билан муддатидан олдин бекор қилинганда, ушбу Кодекснинг 104-моддасида назарда тутилган тартибда ходимнинг “неустойка” тўлаши белгилаб кўйилиши мумкин.

Меҳнат шарномасини иш берувчининг ташаббуси билан бекор қилиш (МК 100-модда).

Номуайян муддатга тузилган меҳнат шартномасини ҳам, муддати тугагунга қадар муддатли меҳнат шартномасини ҳам иш берувчининг ташаббуси билан бекор қилиш асосли бўлиши шарт.

Қуйидаги сабаблардан бирининг мавжудлиги меҳнат шартномасини бекор қилишнинг асосли эканлигини билдиради:

1) технологиядаги ишлаб чиқариш ва меҳнатни ташкил этишдаги ўзгаришлар, ходимлар сони (штати) ёки иш хусусиятининг ўзгаришига олиб келган ишлар ҳажмининг қисқарганлиги, ёхуд корхонанинг тугатилганлиги;

2) ходимнинг малакаси етарли бўлмаганлиги ёки соғлиги ҳолатига кўра бажараётган ишига нолайик бўлиб қолиши;

3) ходимнинг ўз меҳнат вазифаларини мунтазам равишда бузганлиги. Аввал меҳнат вазифаларини бузганлиги учун ходим интизомий ёки моддий жавобгарликка тортилган, ёхуд унга нисбатан меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатларда назарда тутилган таъсир чоралари қўлланилган кундан эътиборан бир йил мобайнида ходим томонидан такроран интизомга хилоф ноҳўя ҳаракат содир қилиниши меҳнат вазифаларини мунтазам равишда бузиш ҳисобланади;

4) ходимнинг ўз меҳнат вазифаларини бир марта кўпол равишда бузганлиги;

ходим билан тузилган меҳнат шартномасини бекор қилишга олиб келиши мумкин бўлган меҳнат вазифаларини бир марта кўпол равишда бузишларнинг рўйхати:

- ички меҳнат тартиби қоидалари;
- корхона мулкдори билан корхона раҳбари ўртасида тузилган меҳнат шартномаси;

- айрим тоифадаги ходимларга нисбатан қўлланиладиган интизом ҳақидаги низом ва уставлар билан белгиланади. Ходимнинг ўз меҳнат вазифаларини бузиши кўпол тусга эгаллиги ёки эга эмаслиги ҳар бир муайян ҳолда содир қилинган ноҳўя ҳаракатнинг оғир-енгиллигига ҳамда бундай бузиш туфайли келиб чиққан ёки келиб чиқиши мумкин бўлган оқибатларга қараб ҳал этилади.

5) ўриндошлик асосида ишламайдиган бошқа ходимнинг ишга қабул қилиниши муносабати билан, шунингдек, меҳнат шартларига кўра ўриндошлик иши чекланиши сабабли ўриндошлар билан меҳнат шартномасининг бекор қилинганлиги;

6) корхона раҳбари, унинг ўринбосарлари, бош бухгалтер билан, корхонада бош бухгалтер лавозими бўлмаган тақдирда эса, бош бухгалтер вазифасини амалга оширувчи ходим билан тузилган меҳнат шартномаси мулкдорнинг алмашиши сабабли бекор қилинганлиги. Мазкур асос бўйича

меҳнат шартномасини корхона мулк қилиб олинган кундан бошлаб уч ой мобайнида бекор қилишга йўл қўяди. Ходимнинг вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик даври, меҳнат тўғрисидаги қонунлар ҳамда бошқа норматив ҳужжатларда назарда тутилган таътилларда бўлган вақти, узрли сабабларга кўра ишда бўлмаган бошқа даврлари бу муддатга киритилмайди.

Ходим вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик даврида ва меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатларда назарда тутилган таътилларда бўлган даврида меҳнат шартномасини иш берувчининг ташаббуси билан бекор қилишга йўл қўйилмайди, корхона бутунлай тугатилган ҳоллар бундан мустасно.

Меҳнат шартномасининг тарафлар ихтиёрига боғлиқ бўлмаган ҳолатлар бўйича бекор қилиниши (МК 106 - модда).

Меҳнат шартномаси куйидаги ҳолларда бекор қилинади:

- 1) ходим ҳарбий ёки муқобил хизматга чақирилган тақдирда;
- 2) шу ишни илгари бажариб келган ходим ишга тикланган тақдирда;
- 3) ходимни жазога маҳкум этган суднинг ҳукми қонуний кучга кирган тақдирда, башарти бунинг натижасида ходим аввалги ишини давом эттириш имкониятидан маҳрум этилган бўлса, шунингдек, ходим суднинг қарорига биноан ихтисослаштирилган даволаш-профилактика муассасасига йўлланган тақдирда;
- 4) ишга қабул қилиш юзасидан белгиланган қоидалар бузилганлиги муносабати билан, агар йўл қўйилган қоидабузарликни бартараф этишнинг имкони бўлмаса ва у ишни давом эттиришга тўсқинлик қилса;
- 5) ходимнинг вафоти муносабати билан;
- 6) қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда.

Иш вақти тушунчаси (МК 114- модда).

Ходим иш тартиби ёки графигига ёхуд меҳнат шартномаси шартларига мувофиқ ўз меҳнат вазифаларини бажариши лозим бўлган вақт иш вақти ҳисобланади.

Иш вақтининг нормал муддати (МК 115 - модда).

Ходим учун иш вақтининг нормал муддати ҳафтасига қирқ соатдан ортиқ бўлиши мумкин эмас.

Олти кунлик иш ҳафтасида ҳар кунги ишнинг муддати етти соатдан, беш кунлик иш ҳафтасида эса саккиз соатдан ортиб кетмаслиги лозим.

Корхонада иш вақтини жамлаб ҳисобга олиш жорий қилинган тақдирда, ушбу Кодекснинг 123-моддасида назарда тутилган қоидалари қўлланилади.

Иш вақтининг қисқартирилган муддати (МК 116 - модда).

Айрим тоифадаги ходимлар учун уларнинг ёши, соғлигининг ҳолати, меҳнатнинг шартлари, меҳнат вазифаларининг ўзига хос хусусиятлари ва ўзга ҳолатларни инобатга олиб, меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатлар, шунингдек, меҳнат шартномаси шартларига биноан

меҳнатга тўланадиган ҳақни камайтирмасдан, иш вақтининг қисқартирилган муддати белгиланади.

Иш вақтининг қисқартирилган муддати қуйидагилар учун белгиланади:

-ўн саккиз ёшга тўлмаган ходимлар (242-модда);

-I ва II гуруҳ ногирони бўлган ходимлар (220-модданинг учинчи қисми);

-ноқулай меҳнат шароитларидаги ишларда банд бўлган ходимлар (117-модда);

-алоҳида тусга эга бўлган ишлардаги ходимлар (118-модда);

-уч ёшга тўлмаган болалари бор, бюджет ҳисобидан молиявий жиҳатдан таъминланадиган муассасалар ва ташкилотларда ишлаётган аёллар (228-1-модда).

Ноқулай меҳнат шароитларидаги ишларда банд бўлган ходимлар учун иш вақтининг қисқартирилган муддати (МК 117 - модда).

Иш вақтининг ҳафтасига ўттиз олти соатдан ошмайдиган қисқартирилган муддати меҳнат жараёнида соғлигига физикавий, кимёвий, биологик ва ишлаб чиқаришнинг бошқа зарарли омиллари таъсир этадиган ходимлар учун белгиланади.

Корхонадаги бундай ишларнинг рўйхати ва уларни бажаришда иш вақтининг муайян муддати тармоқ (тариф) келишувларида, жамоа шартномаларида белгилаб қўйилади, агар улар тузилмаган бўлса, иш берувчи томонидан касабга уюшмаси қўмитаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органи билан келишиб, меҳнат шароитларига баҳо беришнинг Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги билан Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан тасдиқланадиган услубияти асосида белгиланади.

Меҳнат шароити ўта зарарли ва ўта оғир ишларда банд бўлган ходимлар учун иш вақтининг муддати чегараси Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати томонидан белгиланади.

Алоҳида тусга эга бўлган ишлардаги ходимлар учун иш вақтининг қисқартирилган муддати (МК 118 - модда).

Юқори даражадаги ҳис-ҳаяжон, ақлий зўриқиш, асаб танглиги билан боғлиқ, яъни алоҳида тусга эга бўлган ишлардаги айрим тоифадаги ходимлар учун (тиббиёт ходимлари, педагоглар ва бошқалар) иш вақтининг муддати ҳафтасига ўттиз олти соатдан ошмайдиган қилиб белгиланади. Бундай ходимлар рўйхати ва улар иш вақтининг аниқ муддати Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан белгиланади.

Тунги вақтдаги ишнинг муддати (МК 122 - модда).

Соат 22—00 дан то соат 6—00 гача бўлган вақт, тунги вақт деб ҳисобланади.

Агар ходим учун белгиланган кундалик иш (смена) муддатининг камида ярми тунги вақтга тўғри келса, тунги иш вақти муддати бир соатга, иш ҳафтаси муддати ҳам шунга мувофиқ равишда қисқартирилади.

Ишлаб чиқариш шароитларига кўра зарур бўлган ҳолларда, хусусан, ишлаб чиқариш узлуксиз бўлган жойларда, шунингдек, бир кун дам олинадиган олти кунлик иш ҳафтаси шароитида смена бўлиб ишланаётган жойларда тунги иш муддати кундузги иш муддатига тенглаштирилади.

Ходимларни тунги вақтдаги ишга жалб этиш ушбу Кодекснинг 220-моддаси бешинчи қисмида ва 228, 245-моддаларида белгиланган чеклашларга риоя этган ҳолда амалга оширилади.

Соғлиқни сақлашда кечки навбатчилик.

Соғлиқни сақлаш соҳасида навбатчилик деганда кечки (тунги) пайт, байрам ва дам олиш кунлари ишлаш вақти ҳақида гап боради.

Тунги навбатчилик ҳар бир тиббий ходим учун мажбурий, агар иш вақти 1 ойлик ичида бўлса, бундан қуйидаги ҳолатларда озод этилади:

- хомиладор бўлса;
- эмизувчи боласи бўлса ва бошқалар.

Ойлик иш вақтидан юқори бўлган ишчиларга навбатчилик тайинлаш улар билан келишилган ҳолатда олиб борилади. Навбатчилик учун бир ставка ва бир ярим ставка ишловчилар ҳам жалб этилиши мумкин. Навбатчилик учун стационарда ишловчи врачлар жалб этилиши мумкин.

Навбатчиликнинг максимал вақти 12 соатдан ошмаслиги лозим. Байрам ва дам олиш кунларида 12 соатдан ошиши мумкин.

Ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларнинг меҳнат ҳуқуқлари (МК 240-модда).

Ўн саккиз ёшга тўлмаган шахслар меҳнатга оид ҳуқуқий муносабатларда катта ёшдаги ходимлар билан тенг ҳуқуқда бўладилар, меҳнатни муҳофаза қилиш, иш вақти, таътиллار ва бошқа меҳнат шартлари соҳасида улар учун меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатларда белгиланган қўшимча имтиёزلардан фойдаланадилар.

Ўн саккиз ёшга тўлмаган шахслар меҳнатидан фойдаланиш тақиқланадиган ишлар (МК 241- модда).

Ўн саккиз ёшга тўлмаган шахслар меҳнатидан шу тоифа ходимларининг соғлиги, хавфсизлиги ёки ахлоқ-одобига зиён етказиши мумкин бўлган меҳнат шароити ноқулай ишларда, ер ости ишларида ва бошқа ишларда фойдаланиш тақиқланади.

Ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларнинг белгилаб қўйилган нормадан ортиқ оғир юк кўтаришлари ва ташишларига йўл қўйилмайди.

Ушбу модданинг биринчи қисмида кўрсатилган ишлар рўйхати ва ўн саккиз ёшга тўлмаган шахслар кўтаришлари ва ташишлари мумкин бўлган оғир юк нормаларининг чегарасини Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги ва Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги Ўзбекистон касаба уюшмалари

Федерацияси Кенгаши ва иш берувчиларнинг вакиллари маслаҳатини олган ҳолда белгилайди.

Ўн саккиз ёшга тўлмаган шахслар учун қисқартирилган иш вақтининг муддати (МК 242-модда).

Иш вақтининг муддати ўн олтидан ўн саккиз ёшгача бўлган ходимларга ҳафтасига ўттиз олти соатдан, ўн бешдан ўн олти ёшгача бўлган шахслар учун эса ҳафтасига йигирма тўрт соатдан ошмайдиган қилиб белгиланади.

Ўқишдан бўш вақтларида ишлаётган ўқувчиларнинг ўқув йили давомидаги иш вақти муддати ушбу модданинг биринчи қисмида тегишли ёшдаги шахслар учун назарда тутилган иш вақти энг кўп муддатининг ярмидан ортиб кетиши мумкин эмас.

Ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларга йиллик меҳнат таътили бериш (МК 244-модда).

Ўн саккиз ёшга тўлмаган ходимларга камида ўттиз календарь кундан иборат йиллик таътил берилади ва улар бу таътидан ёз вақтида ёки йилнинг ўзлари учун қулай бўлган бошқа вақтида фойдаланишлари мумкин.

Башарти таътил берилаётган йил ходим ўн саккиз ёшга тўлгунга қадар ва тўлгандан кейинги даврларни ўз ичига олса, таътилнинг муддати ўн саккиз ёшга тўлгунга қадар бўлган иш стажи учун - ўттиз календарь кун ҳисобидан, ўн саккиз ёшга тўлгандан кейинги иш стажи учун эса умумий тартибда ҳисоблаб чиқарилади.

Меҳнат шароитини ҳимоялаш учун жавобгарлик.

Меҳнат шароитининг қоидаларининг бузилиши, техника ҳавфсизлигига риоя қилмаслик ўз навбатида дисциплинар, административ, жиноий ва иқтисодий жавобгарликка тортилади.

Меҳнат ҳавфсизлиги қоидаларини бузганлиги учун ҳар бир ишчи ва хизматчи маъмурият ва касаба уюшмаси томонидан белгиланган дисциплинар (интизомий) жазога тортилади.

Маъмурий жавобгарлик - меҳнат ҳавфсизлиги қоидалари бўзилганлиги учун ишчилар, уларнинг бошқарувчиларига иқтисодий, яъни жарима солинади. Жарима тайинлашни инспекторлар ва давлат назоратчилари томонидан амалга оширилади.

Жарима қонунбузарлик аниқлангандан сўнг 1 ой ичида тўланиши шарт.

Жарима тўлашни бартараф этиш фақат туман (шаҳар) халқ суди томонидан унидирилиши мумкин.

Жиноий жавобгарликка тортиш ҳавфсизлик стандартларининг бузилиши туфайли ва меҳнат ҳавфсизлиги бузилганда, бунинг натижасида ноҳуш салбий оқибатларга олиб келиши мумкин бўлган ҳолатлар ва оғир тан жароҳати олган вақтда жорий қилинади.

Ишсизлик нафақасини тўлаш шартлари ва муддатлари (МК 65-модда).

Ишсизлик нафақаси ишсиз деб эътироф этилган шахсга у иш қидираётган шахс сифатида маҳаллий меҳнат органида рўйхатдан ўтган кундан эътиборан тайинланади. Қарамоғида унга киши бўлган, ўттиз беш ёшга тўлмаган ишсиз эркакка ишсизлик нафақаси у ҳақ тўланадиган жамоат ишларида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланадиган тартибда иштирок этган тақдирда тайинланади. Ишсиз шахснинг нафақа олиш ҳуқуқи у иш қидираётган шахс сифатида рўйхатдан ўтган пайтдан бошлаб кечи билан ўн биринчи кундан эътиборан кучга киради.

Ишсизлик нафақаси кўпи билан:

- ишдан ва иш ҳақидан (меҳнат даромадидан) маҳрум бўлган ёки узоқ (бир йилдан ортиқ) танаффусдан кейин меҳнат фаолиятини қайта бошлашга ҳаракат қилаётган шахсга ўн икки ойлик давр мобайнида йигирма олти календарь ҳафта;
- илгари ишламаган ва биринчи марта иш қидираётган шахсга эса ўн уч календарь ҳафта мобайнида тўланади.

Ишсиз шахс нафақа олиш даврида иш қидириши ва ҳар икки ҳафтада камида бир марта маҳаллий меҳнат органида йўқламадан ўтиши керак.

Ишсизлик нафақасининг миқдори қонун ҳужжатлари билан белгиланади.

Ишсизлик нафақаси тўлашни бекор қилиш, тўхтатиб қўйиш ва унинг миқдорини камайтириш (МК 66 - модда).

Қуйидаги ҳолларда ишсизлик нафақасини тўлаш бекор қилинади:

- ишсиз шахс ишга жойлашганда;
- ишсиз шахс таклиф қилинган мақбул келадиган ишни икки марта рад этган тақдирда;
- қарамоғида унга киши бўлган, ўттиз беш ёшга тўлмаган ишсиз эркак ҳақ тўланадиган жамоат ишларида иштирок этишни рад этган тақдирда;
- ишсиз шахс қонун ҳужжатларига мувофиқ пенсия таъминоти ҳуқуқини олган тақдирда;
- ишсиз шахс суднинг ҳукми билан қamoқ ёки озодликдан маҳрум этиш тариқасидаги жазога ҳукм қилинган бўлса;
- ишсиз шахс ишсизлик нафақасини олиб турган даврда маҳаллий меҳнат органини хабардор қилмай вақтинча ишга жойлашган бўлса;
- ишсизлик нафақасини алдов йўли билан олаётган бўлса;
- ишсиз шахс вафот этган тақдирда.

Қуйидаги ҳолларда ишсизлик нафақасини тўлаш тўхтатиб турилади:

- ишсиз шахс касбга ўрганиш, қайта тайёрлаш ёки малакасини оширишга юборилган бўлса, стипендия олиб касб ўрганиш, қайта тайёрлашдан ўтиш ёки малака ошириш даврида;

➤ ишсиз шахс ихтисослаштирилган даволаш-профилактика муассасасида даволаш курсини ўтаётган бўлса, бундай муассасада бўлган даврида;

➤ ишсиз шахс ҳақ тўланадиган жамоат ишларида иштирок этаётган бўлса, бундай ишларда иштирок этган даврида.

Ишсиз шахс узрсиз сабабларга кўра белгиланган муддатда маҳаллий меҳнат органига келмаган тақдирда, ишсизлик нафақасини тўлаш уч ойгача муддатга тўхтатиб қўйилиши ёки нафақанинг миқдори камайтирилиши мумкин.

Дам олиш вақти ва меҳнат таътили.

Дам олиш вақти – ходим меҳнат вазифаларини бажаришдан холи бўлган ва бундан у ўз ихтиёрига кўра фойдаланиши мумкин бўлган вақтдир.

Иш куни (смена) давомидаги танаффуслар (МК 127-модда).

Ходимга иш куни (смена) давомида дам олиш ва овқатланиш учун танаффус берилиши керак, бу танаффус иш вақтига киритилмайди.

Танаффус бериш вақти ва унинг аниқ муддати ички меҳнат тартиби қоидаларида, смена графикларида ёки ходим билан иш берувчи ўртасидаги келишувга биноан белгилаб қўйилади.

Ишлаб чиқариш шароитига кўра дам олиш ва овқатланиш учун танаффус бериш мумкин бўлмаган ишларда иш берувчи ходимга иш вақтида овқатланиб олиш имкониятини таъминлаши шарт. Бундай ишларнинг рўйхати, овқатланиш тартиби ва жойи ички меҳнат тартиби қоидаларида белгилаб қўйилади.

Меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатлар билан иш куни (смена) давомида бошқа танаффуслар ҳам белгилаб қўйилиши мумкин.

Кундалик дам олиш вақтининг муддати (МК 128-модда).

Ишнинг тугаши билан кейинги куни (сменада) иш бошланиши ўртасидаги кундалик дам олиш вақтининг муддати ўн икки соатдан кам бўлиши мумкин эмас.

Дам олиш кунлар (МК 129 - модда).

Барча ходимларга дам олиш кунлари (ҳар ҳафталик узлуксиз дам олиш) берилади.

Беш кунлик иш ҳафтасида ходимларга ҳафтада икки дам олиш куни, олти кунлик иш ҳафтасида эса, бир дам олиш куни берилади.

Умумий дам олиш куни якшанбадир.

Таътилар.

Йиллик меҳнат таътиллари (МК 133 - модда).

Барча ходимларга, шу жумладан ўриндошлик асосида ишлаётган ходимларга, дам олиш ва иш қобилятини тиклаш учун иш жойи

(лавозими) ва ўртача иш ҳақи сақланган ҳолда йиллик меҳнат таътиллари берилади.

Йиллик асосий таътил (МК 134-модда).

Ходимларга ўн беш иш кунидан кам бўлмаган муддат билан йиллик асосий таътил берилади.

Йиллик қўшимча таътилллар (МК 136-модда)

Қўшимча таътилллар:

- меҳнат шароити ноқулай ва ўзига хос бўлган ишларда банд бўлган ходимларга (137-модда);
- оғир ва ноқулай табиий-иқлим шароитларида иш бажараётган ходимларга (138-модда);
- меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатларда, меҳнат шартномасининг шартларида назарда тутилган бошқа ҳолларда берилади.

Йиллик асосий таътилни олиш ҳуқуқини берадиган иш стажини ҳисоблаб чиқариш (МК 142-модда).

Йиллик асосий таътилни олиш ҳуқуқини берувчи иш стажига қуйидагилар киради:

- иш йили давомида ҳақиқатда ишланган вақт;
- ходим ҳақиқатда ишламаган бўлса ҳам, лекин унинг иш жойи (лавозими) сақланган вақт, бундан болани парваришлаш учун қисман ҳақ тўланадиган таътил ва иш ҳақи сақланмаган ҳолда бериладиган муддати икки ҳафтадан кўп бўлган таътилллар мустасно;
- меҳнат шартномаси ғайриқонуний равишда бекор қилинганлиги ёки ходим ғайриқонуний равишда бошқа ишга ўтказилганлиги натижасида қилинган ҳақ тўланадиган мажбурий прогул вақти, башарти ходим кейинчалик аввалги ишига тикланган бўлса;
- тармоқ келишувлари, жамоа шартномалари ва корxonанинг ўзга локал ҳужжатлари, меҳнат шартномасининг шартларида назарда тутилган бошқа даврлар.

Жамоа шартномасида, корxonанинг бошқа локал ҳужжатида, меҳнат шартномасида хусусан иш ҳақи сақланмаган ҳолда бериладиган муддати икки ҳафтадан кўп бўлган таътил вақтини ҳам йиллик асосий таътилни олиш ҳуқуқини берадиган меҳнат стажига қўшиш назарда тутилиши мумкин.

Меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатларда йиллик қўшимча таътилларни олиш ҳуқуқини берадиган иш стажини ҳисоблаб чиқаришнинг алоҳида қоидалари назарда тутилиши мумкин.

Таътилларни бериш тартиби (МК 143 - модда).

Йиллик асосий таътил биринчи иш йили учун олти ой ишлангандан кейин берилади.

Иш йили меҳнат шартномасига биноан иш бошланган кундан эътиборан ҳисобланади.

Таътил қуйидаги ходимларга уларнинг хоҳиши бўйича олти ой ўтмасдан олдин берилади:

- аёлларга ҳомиладорлик ва туғиш таътили олдидан ёки ундан кейин;
- I ва II гуруҳ ногиронларига;
- ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларга;
- муддатли ҳарбий хизматдан резервга бўшатиш ва ишга жойлашган ҳарбий хизматчиларга;
- ўриндошлик асосида ишлаётганларга асосий иш жойидаги таътил билан бир вақтда, ўриндошлик асосида ишлаган вақтига мутаносиб равишда ҳақ тўлаган ҳолда;
- ишлаб чиқаришдан ажралмаган ҳолда умумий таълим мактабларида, олий ва ўрта махсус, касб-хунар ўқув юртлирида, кадрларнинг малакасини ошириш, уларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш институтлари ва курсларида ўқиётганларга, агар улар ўзларининг йиллик таътилларини имтиҳонлар, синовлар (зачётлар) топшириш, диплом, курс, лаборатория ва бошқа ўқув ишларини бажариш вақтига тўғрилаб олишни хоҳласалар;
- технологиядаги, ишлаб чиқариш ва меҳнатни ташкил этишдаги ўзгаришлар, ходимлар сони (штати) ёки ишлар хусусияти ўзгаришига олиб келган ишлар ҳажмининг қисқарганлиги ёхуд корхонанинг тугатилганлиги муносабати билан ишдан озод этилган ходимларга (100-модда иккинчи қисмининг 1-банди).

Мактаблар, олий ва ўрта махсус, касб-хунар ўқув юртлири, кадрларнинг малакасини ошириш, уларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш институтлари ва курсларининг муаллимлар таркибига биринчи иш йилида йиллик таътил уларнинг мазкур ўқув юртига ишга кирган вақтидан қатъи назар ҳақиқий ишлаган вақтига мутаносиб равишда ҳақ тўлаган ҳолда ёзги таътил даврида тўлиқ берилади.

Таътил ҳар йили, шу таътил берилаётган иш йили тугагунга қадар берилиши лозим.

Ишлаб чиқариш тусидаги сабабларга кўра жорий йилда таътилни тўлиқ бериш имкони бўлмаган алоҳида ҳолларда, ходимнинг розилиги билан таътилнинг ўн икки иш кунидан ортиқ бўлган қисми кейинги иш йилига кўчирилиши мумкин, шу йили ундан албатта фойдаланилмоғи лозим.

Ўн саккиз ёшга тўлмаган ходимларга йиллик таътилни, шунингдек, ушбу Кодекснинг 137-моддасида кўрсатилган йиллик кўшимча таътилларни бермаслик тақиқланади.

Йиллик асосий таътил иккинчи ва ундан кейинги иш йиллари учун таътиллар жадвалига мувофиқ иш йилининг исталган вақтида берилади.

Таътилларни бериш вақти ва навбати (МК 144-модда).

Йиллик таътилларни бериш навбати календарь йил бошлангунга қадар иш берувчи томонидан касаба уюшмаси кўмитаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органи билан келишиб тасдиқланадиган жадвалга мувофиқ белгиланади.

Таътил бериш вақти ҳақида ходим таътил бошланишидан камида ўн беш кун олдин хабардор қилиниши керак.

Қуйидаги ходимларга таътил уларнинг хоҳишига кўра ёзги ёки улар учун қулай бўлган бошқа вақтда берилиши керак:

- ўн тўрт ёшга тўлмаган битта ёки ундан ортиқ болани (ўн олти ёшга тўлмаган ногирон болани) тарбиялаётган ёлғиз ота, ёлғиз онага (бева эркаклар, бева аёллар, никоҳдан ажрашганлар, ёлғиз оналарга) ва муддатли ҳарбий хизматни ўтаётган ҳарбий хизматчиларнинг хотинларига;

- I ва II гуруҳ ногиронларига;
- 1941 - 1945 йиллардаги уруш қатнашчиларига ва имтиёзлари бўйича уларга тенглаштирилган шахсларга;
- ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларга;
- таълим муассасаларида ишлаб чиқаришдан ажралмаган ҳолда ўқиётганларга (250-модда);
- жамоа шартномаси, келишувида назарда тутилган бошқа ҳолларда.

Ишлаётган эркакларга йиллик таътил уларнинг хоҳишларига биноан хотинларининг ҳомиладорлик ва туғиш таътили даврида берилади.

Таътилдан фойдаланишнинг жадвалда белгиланган вақти ходим билан иш берувчининг келишувига биноан ўзгартирилиши мумкин.

ХОДИМГА ЕТКАЗИЛГАН ЗАРАР УЧУН ИШ БЕРУВЧИНING МОДДИЙ ЖАВОБГАРЛИГИ.

Ходимга тўланиши лозим бўлган зарар (МК 187-модда).

✓ Ўз меҳнат вазифаларини бажариши муносабати билан ёки меҳнат қилиш имкониятидан ғайриқонуний равишда маҳрум этилганлиги натижасида ходимга, боқувчиси иш билан боғлиқ ҳолда вафот этган тақдирда эса, — унинг оила аъзоларига (192-модданинг биринчи қисми) етказилган ҳар қандай зарарни (шу жумладан, маънавий зарарни) иш берувчи, башарти ушбу Кодексда бошқача ҳолат назарда тутилмаган бўлса, тўлиқ ҳажмда тўлайди.

✓ Маънавий зарар (жисмоний ёки руҳий азоблар) пул шаклида ёки бошқа моддий шаклда ҳамда иш берувчи ва ходим ўртасидаги келишувга мувофиқ равишда, ходим меҳнат вазифаларини бажариш билан боғлиқ ҳолда вафот этган тақдирда эса, иш берувчи ва вафот этган ходимнинг оила аъзолари ўртасидаги келишувга мувофиқ равишда белгиланган миқдорда қопланади. Маънавий зарарни қоплаш юзасидан низо келиб чиққан тақдирда, бу масала судда кўриб чиқилади.

Иш берувчининг ходим соғлигига етказилган зарарни тўлаш мажбурияти (МК 189-модда).

Ходимнинг соғлигига меҳнатда майиб бўлиши, касб касаллигига чалиниши ёки у ўз меҳнат вазифаларини бажариш билан боғлиқ ҳолда соғлигининг бошқача тарзда шикастланиши сабабли етказилган зарарни иш берувчи тўлиқ ҳажмда тўлаши шарт.

Ходимнинг иш берувчининг худудида ҳам, унинг ташқарисида ҳам меҳнатда майиб бўлиши, шунингдек иш берувчи томонидан ажратилган транспортда иш жойига келаётган ёки ишдан қайтаётган вақтда шикастланиши натижасида етказилган зарар учун иш берувчи моддий жавобгар бўлади.

Меҳнатда майиб бўлиш оқибатида ёки ўз меҳнат вазифаларини бажариши билан боғлиқ ҳолда соғлигининг бошқача тарзда шикастланиши сабабли ходимга етказилган зарарни иш берувчи, башарти зарар унинг айби билан келиб чиқмаганлигини исботлаб беролмаса, тўлаши шарт.

Ўз меҳнат вазифаларини бажараётган вақтида юқори хавф манбаи натижасида ходимнинг соғлигига етказилган зарарни иш берувчи, башарти зарар уни бартараф қилиш мумкин бўлмаган кучлар туфайли ёки жабрланувчи қасддан қилганлиги оқибатида келиб чиққанлигини исботлаб беролмаса, тўлаши шарт.

Ходимнинг соғлигига шикаст етганлиги муносабати билан тўланиши лозим бўлган зарар миқдори (МК 190-модда).

Тўланиши лозим бўлган зарар жабрланувчининг меҳнатда майиб бўлишига қадар олган ўртача ойлик иш ҳақига нисбатан фоиз ҳисобида, унинг касбга оид меҳнат қобилиятини йўқотганлик даражасига мувофиқ белгиланадиган ҳар ойлик тўловдан, соғлигига шикаст етиши билан боғлиқ кўшимча харажатларнинг компенсациясидан, шунингдек, белгиланган ҳолларда эса, бир йўла бериладиган нафақа тўлашдан иборатдир.

Касбга оид меҳнат қобилиятини йўқотганлик даражаси ва жабрланувчининг кўшимча ёрдам турларига муҳтожлиги тиббий-меҳнат экспертиза комиссияси (ТМЭК) томонидан аниқланади.

Зарар ўрнини қоплаш учун тўловларни тайинлашда жабрланувчи олаётган иш ҳақи, стипендия, пенсия ва бошқа даромадлар ҳисобга олинмайди. Бунда меҳнатда майиб бўлган жабрланувчилар ногиронларга зарарни қоплаш учун тўланадиган сумма қонун ҳужжатларида белгиланган энг кам иш ҳақи миқдорининг эллик фоизидан оз бўлиши мумкин эмас.

Давлат ижтимоий суғуртаси.

Давлат ижтимоий суғуртасининг барча ходимларга татбиқ этилиши (МК 282-модда).

Барча ходимлар давлат йўли билан ижтимоий суғурта қилинишлари лозим.

Давлат ижтимоий суғуртаси учун бадал тўлаш (МК 283-модда).

Давлат ижтимоий суғуртаси учун иш берувчилар, шунингдек, суғурта қилинган ходимларнинг ўзлари бадал тўлайдилар.

Иш берувчиларнинг давлат ижтимоий суғуртаси учун бадал тўламаганликлари суғурта қилинган ходимни давлат ижтимоий суғуртаси маблағлари ҳисобидан таъминланиш ҳуқуқидан маҳрум қилмайди.

Давлат ижтимоий суғуртаси ҳисобидан бериладиган таъминот турлари (МК 284-модда).

Суғурта қилинган ходимлар, тегишли ҳолларда эса, уларнинг оилалари ҳам давлат ижтимоий суғуртаси маблағлари ҳисобидан:

- ✓ вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақалари, аёллар эса, бундан ташқари, ҳомиладорлик ва туғиш нафақалари;
- ✓ бола туғилганда бериладиган нафақалар;
- ✓ давлат томонидан бериладиган ёшга доир, ногиронлик ва боқувчисини йўқотганлик пенсиялари;

✓ қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа тўловлар билан таъминланадилар.

Давлат ижтимоий суғуртаси маблағларидан санаторий-курортларда даволаниш, дам олиш, суғурта қилинган ходимларнинг шифобахш (пархез) таомлари учун ҳақ тўлаш, болаларнинг соғломлаштириш лагерларини таъминлаб туриш, давлат ижтимоий суғуртасига доир бошқа тадбирлар учун ҳам белгиланган тартибда фойдаланилади.

Интизомий жавобгарлик.

Ўзбекистон Республикаси юридик қонунларидан бири, бу интизомий жавобгарлик бўлиб ҳисобланади.

Интизомий жазони қўллашдан мақсад муассаса ичида иш унумдорлигини таъминлаш, иш мажбуриятини бажариш ва иш қоидаларини бузиш ҳолларини камайтиришга қаратилган.

Интизомий жазо фақат меҳнат интизоми бузилган ҳолларда қўлланилади.

Меҳнат интизомини бузиш бу ишчи зиммасига юклатилган вазифани ўз вақтида бажармасликдир. Ҳар бир тиббиёт ходими муассаса интизомини ёдда тутиши лозим, айниқса врач диагностика ва даво чора тадбирларини нотўғри олиб борилганида ёдда тутиши лозим. Врач интизомий қоидалар бузилган вақтда «врачлик хато»си келиб чиққани аниқланиши, ёки инкор этилиши лозим бўлади. Бу ҳаракати оқибатида у интизомий, жиноий жавобгарликка тортилиши, ёки айб бутунлай олиб ташланиши мумкин.

Врач хатоси врачларнинг жиддий ва актуал муаммоси бўлиб келмоқда. Врачлар хатоси (асосида) врачнинг тиббиёт соҳасини мукамал билмаслиги, малакасизлиги туфайли юзага келади. Шуларга асосланиб врачлар интизомий, жиноий жавобгарликка тортилиши ва вазифаларидан озод қилиниши мумкин. Тиббиёт амалиётида врачлик хатоси ёки касбий хатолар остида клиник ва анатомик ташхис орасидаги тўғри келмаслик эмас, балки даволаш вақтидаги йўл қўйилган хатолар ҳам юридик томондан кўриб чиқилади.

Врачлик хатоси деб врач томонидан ҳар бир ҳолатни кўриб чиқиб, айнан шу ҳолатда врач малакасини етишмаслиги, иккинчидан врач керакли тўлиқ текшириш имкониятига эга бўлмаслиги ва учинчидан врач ҳаракатида айби йўқлигини кўрсатиш лозим бўлади. Агар врач маълум ҳолатда хатоликка йўл қўйган бўлса ва бунинг натижасида салбий оқибатлар келиб чиқмаган бўлса, бу ҳолда врач жавобгарликдан озод этилади.

Врачлар нафақат иш вақтидаги хатолари, ишдан ташқари вақтидаги хатолари учун интизомий жазога тортилишлари мумкин. Масалан, врачлик сирини ошкор қилиш.

Шунинг учун муассаса бошлиғи врачга қуйидаги интизомий жазолардан бирини қўллаш ҳуқуқига эга: огоҳлантириш, хайфсан, паст ҳақли ишга 3 ой давомида ўтказиш ва шу вақт ичида иш маошини бермаслик, ҳамда 3 ойга ишдан четлаштириши мумкин.

Агар врач ишга сабабсиз кеч қолса ёки 3 соат иш вақтида ўз жойида бўлмаса, иш жойида маст ҳолатда бўлса, юқоридаги интизомий жазодан биттасини маъмурият томонидан тайинланади.

Агар оғир оқибатларга олиб келган ҳолат бўлса, бу ҳолда маъмурият қўшимча равишда ишчи ходимларга иқтисодий жазо - жарима солиши ҳам мумкин.

Интизомий жазолар (МК 181 - модда).

Ходимга меҳнат интизомини бузганлиги учун иш берувчи қуйидаги интизомий жазо чораларини қўллашга ҳақли:

1) хайфсан;

2) ўртача ойлик иш ҳақининг ўттиз фоизидан ортиқ бўлмаган миқдорда жарима. Ички меҳнат тартиби қоидаларида ходимга ўртача ойлик иш ҳақининг эллик фоизидан ортиқ бўлмаган миқдорда жарима солиш ҳоллари ҳам назарда тутилиши мумкин. Ходимнинг иш ҳақидан жарима ушлаб қолиш ушбу Кодекснинг 164-моддаси талабларига риоя қилинган ҳолда иш берувчи томонидан амалга оширилади;

3) меҳнат шартномасини бекор қилиш (100-модда иккинчи қисмининг 3 ва 4-бандлари).

Ушбу моддада назарда тutilмаган интизомий жазо чораларини қўлланиш тақиқланади.

Интизомий жазоларни қўллаш тартиби (МК 182- модда).

Интизомий жазолар ишга қабул қилиш ҳуқуқи берилган шахслар (органлар) томонидан қўлланилади (82-модда).

Интизомий жазо қўлланилишидан аввал ходимдан ёзма равишда тушунтириш хати талаб қилиниши лозим. Ходимнинг тушунтириш хати беришдан бош тортиши унинг илгари содир қилган ножўя хатти-ҳаракати учун жазо қўллашга тўсиқ бўла олмайди.

Интизомий жазони қўлланишда содир этилган ножўя хатти-ҳаракатнинг қай даражада оғир эканлиги, шу хатти-ҳаракат содир этилган вазият, ходимнинг олдинги иши ва хулқ-атвори ҳисобга олинади.

Ҳар бир ножўя хатти-ҳаракат учун фақат битта интизомий жазо қўлланиши мумкин.

Интизомий жазо бевосита ножўя хатти-ҳаракат аниқлангандан кейин, аммо бу хатти-ҳаракат аниқлангандан бошлаб, ходимнинг касал ёки таътилда бўлган вақтини ҳисобга олмасдан, узоғи билан бир ой ичида қўлланилади.

Ножўя хатти-ҳаракат содир этилган кундан бошлаб олти ой ўтганидан, молия-хўжалик фаолиятини тафтиш этиш ёки текшириш натижасида аниқланганда эса, содир этилган кундан бошлаб икки йил ўтганидан кейин жазони қўллаб бўлмайди. Жиноий иш бўйича иш юритилган давр бу муддатга кирмайди.

Интизомий жазо берилгани тўғрисидаги буйруқ (фармойиш) ёки қарор ходимга маълум қилиниб, тилхат олинади.

Интизомий жазонинг амал қилиш муддати (МК 183-модда).

Интизомий жазонинг амал қилиш муддати жазо қўлланилган кундан бошлаб бир йилдан ошиб кетиши мумкин эмас. Агар ходим шу муддат ичида яна интизомий жазога тортилмаса, у интизомий жазо олмаган деб ҳисобланади.

Интизомий жазони қўллаган иш берувчи ўз ташаббуси билан, ходимнинг илтимосига биноан, меҳнат жамоаси ёки ходимнинг бевосита раҳбари илтимосномасига кўра жазони бир йил ўтмасдан олдин ҳам олиб ташлашга ҳақли.

Ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларни ишга қабул қилишдаги кафолатлар (МК 239-модда).

Белгиланган минимал иш жойлари ҳисобидан иш жойларига ишга жойлаштириш тартибида маҳаллий меҳнат органи ва бошқа органлар томонидан юборилган, ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларни иш берувчи ишга қабул қилиши шарт.

Белгиланган минимал иш жойлари ҳисобидан ишга қабул қилишни рад этиш тақиқланади ва бундай рад этиш устидан судга шикоят қилиш мумкин.

Ўн саккиз ёшга тўлмаган барча шахслар дастлабки тиббий кўриқдан ўтгандан кейингина ишга қабул қилинадилар ва кейинчалик улар ўн саккиз ёшга тўлгунларига қадар ҳар йили мажбурий тарзда тиббий кўриқдан ўтказиб турилиши керак.

Якка меҳнат низоларининг тарафлари ва мазмуни (МК 259 - модда).

Якка меҳнат низолари — бу иш берувчи ва ходим ўртасида меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатларни, меҳнат шартномасида назарда тутилган меҳнат шартларини қўлланиш юзасидан келиб чиққан келишмовчиликлардир. Бундай ҳолларда низонинг ходим манфаатини ифода этувчи тарафи бўлиб ходимларнинг вакиллик органи иштирок этиши мумкин.

Якка меҳнат низоларини кўриб чиқувчи органлар (МК 260 - модда).

Якка меҳнат низолари:

- меҳнат низолари комиссиялари томонидан, ушбу Кодекснинг 269-моддасида кўрсатилган низолар бундан мустасно;
- туман (шаҳар) судлари томонидан кўриб чиқилади.

Ходим меҳнат низосини ҳал қилиш учун ўз хоҳишига кўра, меҳнат низолари комиссиясига ёки бевосита судга мурожаат этишга ҳақлидир.

Меҳнатнинг шартларини белгилаш масалаларига доир якка меҳнат низолари ушбу Кодекснинг 280-моддасига мувофиқ кўриб чиқилади.

Якка меҳнат низоларини кўриб чиқиш тартиби (МК 261 - модда).

Якка меҳнат низоларини кўриб чиқиш тартиби ушбу Кодекс билан тартибга солинади, меҳнат низоларига доир ишларни туман (шаҳар) судларида кўриб чиқиш тартиби эса, бундан ташқари Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик-процессуал кодекси билан ҳам белгиланади.

Меҳнат низолари комиссияларини тузиш (МК 262-модда).

Жамоа шартномасида, агар у тузилмаган бўлса, иш берувчи ва касаба уюшмаси қўмитаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органи ўртасидаги келишувда меҳнат низолари комиссияларини тузиш назарда тутилиши мумкин.

Меҳнат низолари комиссиялари иш берувчи ва касаба уюшмаси қўмитаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органи томонидан тенглик асосида тузилади.

Комиссияга касаба уюшмаси қўмитаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органидан ажратилган аъзолар тегишли органнинг қарори билан, иш берувчининг вакили эса, унинг буйруғи билан тасдиқланадилар.

Меҳнат низолари комиссияларининг сон таркиби ва ваколат муддати жамоа шартномасида, агар у тузилмаган бўлса, иш берувчи ва касаба уюшмаси қўмитаси ёки ходимлар бошқа вакиллик органининг келишувига биноан белгиланади.

Меҳнат низолари комиссиясининг ваколоти (МК 263 - модда)

Башарти ходим келишмовчиликни мустақил равишда ёки касаба уюшмаси қўмитаси ёхуд ходимларнинг бошқа вакиллик органи иштирокида иш берувчи билан бевосита олиб борган музокараларида ҳал эта олмаган бўлса, меҳнат низоси меҳнат низолари комиссиясида кўриб чиқилади.

Меҳнат низолари комиссияси якка меҳнат низоларини кўради, кўриб чиқишнинг ўзгача тартиби белгиланган меҳнат низолари (269, 276-моддалар) бундан мустасно.

Якка меҳнат низоларини комиссияда кўриб чиқиш тартиби (МК 264-модда)

Меҳнат низолари комиссияси меҳнат низосини ариза берилган кундан эътиборан ўн кун муддат ичида кўриб чиқиши шарт. Низо ариза берган ходимнинг иштирокида кўрилади. Ходимнинг иштирокисиз низони кўриб чиқишга унинг ёзма аризаси бўлган тақдирдагина йўл қўйилади. Башарти ходим узрсиз сабаб билан комиссия мажлисига келмаса, мазкур аризани кўриб чиқишни кун тартибидан олиб ташлаш хусусида қарор қабул қилиниши мумкин, бу эса ходимни такроран ариза билан мурожаат этиш ҳуқуқидан маҳрум қилмайди.

Ходим, касаба уюшмаси қўмитаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органи меҳнат низоси кўриб чиқилишида иштирок этиш учун адвокат таклиф қилиш ҳуқуқига эга.

Меҳнат низолари комиссияси мажлисга гувоҳларни чақиртириш, мутахассисларни таклиф қилиш, иш берувчидан зарур ҳисоб-китоблар ва ҳужжатлар тақдим этишини талаб қилиш ҳуқуқига эга.

Мажлисда комиссиянинг иш берувчи ва касаба уюшмаси қўмитаси ёки ходимлар бошқа вакиллик органи вакиллари билан иборат тенг миқдордаги аъзолари иштирок этишлари керак.

Меҳнат низолари комиссиясининг ҳар бир мажлисида раислик вазифасини иш берувчининг ва касаба уюшмаси кўмитасининг ёки ходимлар бошқа вакиллик органининг вакиллари навбатма-навбат бажарадилар. Бунда бир мажлиснинг ўзида раислик ва котиблик вазифасини бир тарафнинг вакиллари бажариши мумкин эмас.

Комиссиянинг ҳар бир мажлисида тарафлар томонидан кейинги мажлиснинг раиси ва котиби тайинланади, уларга мажлисни тайёрлаш ва чақириш вазифаси юклатилади.

Меҳнат низолари комиссиясининг мажлисида баённома юритилади.

Меҳнат низосининг кўришни сўраб судга мурожаат қилиш ҳуқуқи (МК 268 - модда).

Қуйидагилар меҳнат низосини кўриш ҳақидаги ариза билан судга мурожаат қилиш ҳуқуқига эгадирлар:

- 1) ходим, касаба уюшмаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органи;
- 2) меҳнатнинг ҳуқуқ бўйича инспектори;
- 3) иш берувчи, меҳнат низолари комиссиясининг қарорига рози бўлмаган тақдирда, шунингдек унга ходим томонидан етказилган зарарни қоплаш ҳақидаги низолар бўйича;
- 4) прокурор.

Меҳнат низосини ҳал қилишни сўраб мурожаат этиш муддатлари (МК 270-модда).

Судга ёки меҳнат низолари комиссиясига мурожаат этиш учун қуйидаги муддатлар белгиланади:

ишга тиклаш низолари бўйича — ходимга у билан меҳнат шартномаси бекор қилинганлиги ҳақидаги буйруқнинг нусхаси берилган кундан бошлаб бир ой;

ходим томонидан иш берувчига етказилган моддий зарарни тўлаш ҳақидаги низолар бўйича — зарар етказилганлиги иш берувчига маълум бўлган кундан бошлаб бир йил;

бошқа меҳнат низолари бўйича — ходим ўз ҳуқуқи бўзилганлигини билган ёки билиши лозим бўлган кундан бошлаб уч ой.

Ушбу моддада белгиланган муддатлар узрли сабабларга кўра ўтказиб юборилган тақдирда, бу муддатлар суд ёки меҳнат низолари комиссияси томонидан қайта тикланиши мумкин.

Ходимнинг соғлигига етказилган зарарни қоплашга доир низолар бўйича судга мурожаат қилиш учун муддат белгиланмайди.

Маъмурий жазони қўллаш (МК 36-модда).

Маъмурий жазони қўллаш муддати.

Фуқаролар эркинлиги ва ҳуқуқлари топталган маъмурий жавобгарлик.

40-модда. Ёлғон гувоҳлик бериш.

41- модда. Ҳақоратлаш.

42-модда. Давлат тили қонунчилигининг бузилиши.

43-модда. Фуқаролар мурожаат қонунчилигининг бузилиш ҳолатлари.

46-модда. Фуқарога маънавий ва иқтисодий зарар етказувчи маълумотларни ошкор қилиш.

49-модда. Меҳнат қонунчилигининг бузилиши.

51-модда. Меҳнатга маъмурий мажбурлаш.

Аҳоли Соғлиғини сақлаш қонунчилигининг бузилишида маъмурий жавобгарлик.

52-модда. Енгил тан жароҳати етказиш.

53-модда. Санитария қонунларнинг бузилиши.

54-модда. Эпидемия билан курашиш қоидаларини бузилиш ҳолатлари.

55-модда. Радиоактив хавфсизлик қоидалари инструкцияси ва бошқа талабаларнинг бузилиши.

56-модда. Гиёҳванд моддаларни ёки психотроп моддаларни тайёрлаш, сотиб олиш, сақлаш ва ўтказиш.

Иловалар.

Маъмурий қонунбузарликлар маълумотлари.

10 –модда. Маъмурий қонунбузарлик ҳақида тушунча.

11- модда. Қасддан маъмурий қонунбузарлик

12-модда. Эҳтиётсизлик туфайли маъмурий қонунбузарлик.

13-модда. Маъмурий жавобгарликка етган ёш.

15-модда. Мансабдор шахсларни маъмурий жавобгарликка тортиш.

21-модда. Маъмурий жавобгарликдан озод қилиш.

Маъмурий жазолар.

22-модда. Маъмурий жазодан мақсад.

23-модда. Маъмурий жазо турлари.

24-модда. Асосий ва қўшимча маъмурий жазолар.

25-модда. Жарима.

27-модда. Конфискация.

28-модда. Махсус ҳуқуқлардан маҳрум этиш.

29-модда. Маъмурий ҳибс.

МАВЗУ ЮЗАСИДАН ТЕСТ САВОЛЛАРИ

1. Жамоа шартномаси нима?

а) корхонада иш берувчи билан ходимлар ўртасидаги меҳнатга оид ижтимоий-иқтисодий ва касабга оид муносабатларини тартибга солувчи норматив ҳужжатдир;

б) меҳнат коллективи ва унинг соғлиқни сақлаш муассасасини бошқарган уюшмадир;

с) жамоа билан корхона раҳбарини муаммосига айтилади;

д) жамоа шартномаси иш берувчи ва мазкур корхонанинг барча ходимларининг ўртасидаги тузилган ҳужжатдир;

е) ходимларни иш билан таъминлаш, қайта ўқитиш, ишдан бўшатиш ўртасидаги ҳужжат.

2. Жамоа келишуви нима?

- а) муайян касб, ҳуқуқ ходимлари учун меҳнат шартларида иш билан таъминлаш ва ижтимоий кафолатлар белгилаш борасидаги мажбуриятларни ўз ичига олувчи норматив ҳужжатдир;
- б) жамоа, иш берувчи ва мазкур корхонанинг барча ходимларининг ўртасидаги келишувидир;
- с) юридик шахс келишуви билан жамоа шартномалари уртасидаги келишув;
- д) юзага келадиган муаммоларни бартараф қилиш;
- е) ихтиёрий ва мажбурий сугурта.

3. Меҳнат шартномаси маъносини кўрсатинг?

- а) меҳнат шартномаси, ходим билан иш берувчи уртасида муайян мутахассислик, малака, лавозим бўйича ишни ички меҳнат тартибида бўйсунган ҳолда тарафлар келишуви, шунингдек, меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатлар билан белгиланган шартлар асосида ҳақ эвазига бажариш ҳақидаги келишувдир;
- б) меҳнат шартномаси, ходим билан иш берувчини муайян мутахассислик бўйича келишувидир,
- с) меҳнат шартномаси, ходимнинг ташаббуси билан корхона раҳбари ўртасидаги ёзма келишувидир;
- д) юридик шахс келишуви билан жамоа шартномалари уртасидаги келишув;
- е) меҳнат шартномаси ёзма шаклида тузилади, бир хил кучга эга бўлган камида икки нусхада тузилади ва ҳар бир тарафга сақлаш учун топширилади.

4. Меҳнат шартномасининг мазмуни нима?

- а) иш жойи, ходимнинг вазифаси, малакаси, у ишлайдиган лавозим, ишнинг бошланиши куни, меҳнат шартномасини амал қилиш муддати, меҳнат ҳақи миқдори;
- б) иш жойи, уйининг манзили, меҳнат вазифаси, меҳнат таътили, дам олиш вақти;
- с) иш жойи, лавозими, меҳнат дафтари, меҳнат таътили, дам олиш, иш вақти;
- д) иш вақти тарифлари, дам олиш, иш жойи;
- е) иш жойи, лавозими, вазифаси, уй манзили.

5. Меҳнат шартномаси шакли деганда нимани тушунасиз?

- а) меҳнат шартномаси ёзма шаклида тузилади, бир хил кучга эга бўлган камида икки нусхада тузилади ва ҳар бир тарафга сақлаш учун топширилади;
- б) меҳнат шартномаси ёзма шаклда тузилади ва 5 нусхада тузилади;
- с) меҳнат шартномаси ёзма шаклида тузилади ва 3 нусхада тузилади;
- д) меҳнат шартномаси оғзаки шаклида, 3 нусхада тузилади;
- е) меҳнат шартномасини тузиш шарт эмас.

6. Ходимнинг бурчларини кўрсатинг?

- а) вазифасини ҳалол бажариши, хайфсан олмаслик, жарима олмаслик;
- б) вазифасини виждонан бажариш, интизомга риоя қилиш, қонуний фармойишларни ўз вақтида бажариш, ҳафвсизликка риоя қилиш, иш жойида мол-мулкни асраб авайлаш;

- с) иш берувчи мол-мулкини асраб авайлаш, ҳалол ишлаш;
- д) вазифасини виждонан бажариш, дам олиш;
- е) қонуний фармойишларни ўз вақтида бажариш, ҳафвсизликка риоя қилиш.

7. Қўшимча ишнинг учта турини кўрсатинг?

- а) ўриндошлик, ўринбосарлик, икки вазифани биргаликда олиб бориш;
- б) ўриндош, ўриндошлик, ўринбосарлик;
- с) ўриндош, ўринбосар, қўшимча;
- д) ўриндош, посбон, асосий;
- е) қўшимча, асосий, уриндош.

8. Меҳнат шартномаси кимлар томонидан тузилади?

- а) иш берувчи, ходим;
- б) иш берувчи, ходим, шартнома;
- с) иш берувчи, ўргатувчи, ходим;
- д) иш берувчи, шартнома;
- е) иш берувчи, корхона эгаси.

9. Меҳнат интизоми нима билан тавсифланади?

- а) Корхонада ички меҳнат тартиби қоидалари билан;
- б) иш берувчи ва ходим шартномаси билан;
- с) иш берувчининг иш ўргатиши билан;
- д) ходим ўз меҳнати вазифаларини ҳалол бажариши;
- е) ходимнинг ишга кеч келиши.

10. Ходимнинг бурчлари.

- а) ўз меҳнати вазифаларини ҳалол, виждонан бажариши, ишдан эрта кетиши;
- б) ўз меҳнати вазифаларини ҳалол, виждонан бажариши, меҳнат интизоми, технология интизоми, меҳнат муҳофазасига риоя қилиши;
- с) меҳнат интизомига риоя қилиши, бемор муолажаларини кечиктириб бажариши;
- д) ўз меҳнати вазифаларини ҳалол, виждонан бажариши, бемор муолажаларини кечиктириб бажариши;
- е) ўз меҳнати вазифаларини ҳалол, виждонан бажариши, меҳнат муҳофазасига риоя қилмаслиги.

11. Иш берувчининг бурчларини кўрсатинг.

- а) иш берувчи, ҳеч қандай мажбуриятга эга эмас;
- б) иш берувчи ходимга маош тўлаши;
- с) меҳнат шароитларини яратиб бериши, иш ҳақининг вақтида берилмаслиги;
- д) меҳнат шароитларини яратиб бериши, меҳнат ва ишлаб чиқариш интизомини таъминлаши, меҳнат муҳофазаси қоидаларига риоя этиши;
- е) меҳнат шароитларини ходим ташкил этишини талаб қилиши.

12. Меҳнат шартномасини тарафлар ихтиёрига боғлиқ бўлмаган қандай ҳолатларда бекор қилиниши мумкин?

- а) ходим ҳарбий ёки муқобил хизматга чақирилган тақдирда;
- б) ишнинг қоидаларини бузганда;
- с) бир кун ишга сабабсиз келмаса;
- д) асбоб - ускуналарни бузганда;

е) ўғирлик қилганда.

13. Мехнат шартномасини иш берувчининг ташаббуси билан бекор қилиш қандай ҳолатларда кузатилади?

а) ходим ҳарбий хизматга чақирилганда;

б) ходим вафот этса;

с) ходимнинг малакаси етарли бўлмаганлиги ёки соғлиги ҳолатига кўра бажараётган ишига нолойиқ бўлиб қолиши;

д) шу ишни илгари бажариб келган ходим ишга тикланганда;

е) ходим жазога тортилиб, суднинг ҳукми ўз кучига кирганда.

14. Мехнат шартномасини бекор қилиш учун асослар бўла оладиган ҳолатларни санаб ўтинг?

а) тарафларнинг бирини ташаббуси билан;

б) тарафларнинг ихтиёрига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра;

с) тарафларнинг ихтиёрига қарши ҳолатларга кўра;

д) мехнат шартномасида назарда тутилган ҳолатга кўра;

е) тарафларнинг бирини ташаббуси билан, муддатини тугаши билан; тарафларнинг ихтиёрига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра, мехнат шартномасида назарда тутилган ҳолатга кўра.

15. Интизомий жазонинг турларини белгиланг?

а) хайфсан, огоҳлантириш, қаттиқ огоҳлантириш, жарима иш ҳақидан 20% гача, лавозимни пасайтириш, ишдан бўшатиш;

б) хайфсан, огоҳлантириш, қаттиқ огоҳлантириш, жарима иш ҳақидан 40% гача, лавозимни пасайтириш;

с) хайфсан, огоҳлантириш, қаттиқ огоҳлантириш, жарима иш ҳақидан 50% гача, лавозимни пасайтириш;

д) юқоридагиларнинг барчаси нотўғри;

е) хайфсан, огоҳлантириш, қаттиқ огоҳлантириш, жарима иш ҳақидан 40% гача, лавозимни пасайтириш, хайфсан, огоҳлантириш, қаттиқ огоҳлантириш, жарима иш ҳақидан 50% гача, лавозимни пасайтириш.

16. Ишга қабул қилишда дастлабки синов белгилашдан мақсад нима?

а) ходим шартномада келишилган ишни давом эттириши мақсадга мувофиқлиги ҳақида бир фиркга келиши учун;

б) ходимнинг топширилаётган ишга лаёқатини текшириб кўриш учун;

с) ходимнинг саломатлик ҳолатини текшириб кўриш учун;

д) ходимнинг виждонан ишлашини текшириш мақсадида;

е) ходим шартномада келишилган ишни давом эттириши мақсадга мувофиқлиги ҳақида бир фиркга келиши учун, ходимнинг саломатлик ҳолатини текшириб кўриш учун.

17. Дастлабки синов ҳамма вақт ҳам белгиланиши мумкинми, унинг максимал муддати қанча?

а) йўқ, 3 ой;

б) ҳа, 4 ой;

с) йўқ, 5 ой;

д) йўқ, 3- 5 ой;

е) ҳа, 7 ой.

18. Белгиланган иш муддати, вақти қанча?

а) ҳафтасига 40 соатдан ошмаслик;

- б) беш кунлик иш ҳафтасида кунига 8 соат;
- с) олти кунлик иш ҳафтасида кунига 7 соат;
- д) ҳафтасига 45 соатдан ошмаслик;
- е) ҳафтасига 40 соатдан ошмаслик, беш кунлик иш ҳафтасида кунига 8 соат, олти кунлик иш ҳафтасида кунига 7 соат.

19. Интизомий жазоларнинг турларидан бир нечтасини бир вақтда қўллаш мумкинми?

- а) мумкин;
- б) мумкин эмас;
- с) мумкин, фақат жарима ва хайфсан;
- д) мумкин, огоҳлантириш, лавозимини пасайтириш;
- е) мумкин, фақат огоҳлантириш.

20. Маъмурий ҳибсга олиш қачон қўлланилади?

- а) 14 ёшга тўлмаган шахсларга;
- б) ҳомиладор аёлларга;
- с) 1 гуруҳ ногиронларига;
- д) 18 ёшга етмаганларга;
- е) ҳарбийларга.

МАВЗУ ЮЗАСИДАН ВАЗИЯТЛИ МАСАЛАЛАР

1-масала. Фуқаро Л.И. шахар шифохонаси хирургия бўлимида ҳамшира лавозимида ишлайди. Иш давомида тунги навбатчилик вақтида ўз вазифасини лозим даражада бажармаганлиги, яъни муолажалар вақтида қўйилган хато ва камчиликлари учун беморлар томонидан шикоятлар тушганлиги туфайли бўлим бошлиғи томонидан бир марта хайфсан берилди. Кейинги бир ой ичида ушбу ҳолат яна такрорланди.

Савол:

-Фуқарога меҳнат кодексининг қайси моддасига асосланиб жазо тайинланди?

-Қандай жазо турлари қўлланилади?

2-масала. Фуқаро Х.А. 2-гуруҳ ногирони туман марказий шифохонасининг хирургия бўлимида ҳамшира лавозимида ишлайди. Йил давомида ҳеч қандай таътилларсиз намунали равишда иш фаолиятини олиб борган. Бўлим бошлиғи ҳузурига ўз хоҳиши билан май ойига таътил олиш мақсадида мурожаат қилди. Лекин бўлим бошлиғи бу мурожаатни рад этди.

Савол : Ушбу ҳолат юзасидан фуқаро кимга мурожаат қилиши керак?

Фуқарони ҳимоялаш меҳнат кодексининг қайси бандида келтирилган?

3-Масала. Фуқаро Ш.Б. Болалар поликлиникасида ҳамшира лавозимида фаолият кўрсатиб келган. 13 январ куни бахтсиз ҳодиса туфайли зинадан йиқилиб чап оёқ болдир суягининг синиш ҳолати кузатилди

Савол:

-Фуқаро меҳнат кодекси бўйича қандай ҳуқуққа эга?

4-масала. Фуқаро М.Э. 15 йил давомида шаҳар шифохонаси реанимация бўлимида ҳамшира лавозимида ишлаб келмоқда. Фуқаро А. 20 май куни катта ҳамширанинг хонасига сўроқсиз кирган ва тақиқланган дорилар шкафини очган.

Савол:

-Ушбу ҳолатга меҳнат кодексининг қайси бандига биноан жазо берилади?

5-масала. Фуқаро Ф.З. шаҳар шифохонаси терапия бўлимида катта ҳамшира лавозимида 5 йилдан бери ишлаб келмоқда. Фуқаро Ф.З. доридармонларни беморларга тақсимлашда ўз манфаатини кўзлаб ҳужжатларни нотўғри тўлдирилганлиги бўлим бошлиғи томонидан аниқланди.

Савол:

- Фуқарога нисбатан бўлим бошлиғи томонидан қонунга биноан қандай жазо тури қўлланилиши шарт?

6-масала. Фуқаро А.А. ҳамшира лавозимида 30 йилдан бери фаолият кўрсатиб келмоқда “шифо” хусусий фирмаси мудирини ўз фирмасига ишга таклиф қилди. Ва улар ўртасида шартнома имзоланди. Шартнома муддати тугагач, фирма мудирини келишилган иш ҳаққи миқдорини камайтирилган миқдорда тўлади.

Савол:

-Бу ҳолатда фуқаро қайси орган вакилларига мурожаат қилиши керак?

Меҳнат кодексига биноан фуқаронинг ҳуқуқлари

7- масала. Фуқаро Т.М. 14 ёшда оилавий шароити қониқарсизлиги сабабли шаҳар шифохонаси бош врачини ҳузурига кардиология бўлимида санитарлик лавозимида бўш иш ўрни борлиги учун иш сўраб мурожаат қилди. Шаҳар шифохонаси бош врачини фуқарога уни меҳнат қилишга ёши етмаслигини айтиб илтимосини рад этди.

Савол:

- Фуқаро меҳнат кодекси бўйича қандай ҳуқуқларга эга.

8-масала. Фуқаро О.И. 30 йилдан бери шаҳар шифохонасини неврология бўлимида ҳамшира лавозимида иш юритиб келмоқда. Сўнгги ойлар давомида ишга кечикиб келиши ва иш вақтида ўз ўрнида бўлмаслиги туфайли бўлим ходимлари томонидан бўлим бошлиғига шикоят хати тушган.

Савол:

- Бу ҳолатда ҳамширага нисбатан қандай жазо тури қўлланилади?

9- масала. Фуқаро Н.Н. 6 йилдан бери болалар поликлиникасида ҳамшира сифатида фаолият кўрсатиб келмоқда, тўсатдан 30 март куни кеч соат 16 да ишдан қайтаётиб автоҳалокатга учраб бош миясидан жароҳат олди,

текширувлар натижасида беморда руҳий бузилишлар аниқланди. Руҳий касалликлар шифохонасига даволаш мақсадида ётқизилди.

Савол:

- Фуқаро меҳнат кодексига асосан қандай ҳуқуқларга эга?

10-масала. Фуқаро А.Б. 10 йилдан бери туман марказий шифохонасининг биохимик таҳлилхонасида лаборант ҳамшира лавозимида ишлайди. Сўнги 6 ой давомида бронхиал астма диагнози асосида даволаниб келмоқда касаллик шу ердаги химик моддаларга нисбатан аллергия сабабли юзага келганлиги врачлар комиссияси томонидан тасдиқланган.

Савол:

-Бу ҳолатда фуқаронинг меҳнат кодексига биноан қандай ҳуқуқлари белгиланган?

МАВЗУ ЮЗАСИДАН НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ.

- ✓ Меҳнатга вақтинча лаёқатсизлик экспертизасининг вазифаси.
- ✓ Тиббий – меҳнат экспертизасининг вазифаси.
- ✓ Ишга қабул қилишда талаб қилинадиган ҳужжатларни айтиб беринг.
- ✓ Меҳнат шартномаси қачон бекор қилинади?
- ✓ Иш берувчининг ходим соғлигига етказилган зарарни тўлаш мажбуриятларини кўрсатинг.
- ✓ Тиббий фаолиятда интизомий жавобгарлик деганда нимани тушунаси?
- ✓ Яқка меҳнат низоларини кўриб чиқувчи органлар ва уни ўтказиш тартиби.
- ✓ Иш вақти тушунчаси, иш вақтининг нормал ва қисқартирилган муддатини айтиб беринг.
- ✓ Соғлиқни сақлашда кечки навбатчилик қандай ташкиллаштирилади?
- ✓ Дам олиш вақти, иш куни давомидаги танаффуслар, кундалик дам олиш вақтининг муддати, дам олиш кунларини айтиб беринг.
- ✓ Йилнинг меҳнат таътиллари, йилнинг асосий таътили, таътилларни бериш тартибини айтиб беринг.
- ✓ Маъмурий жазолар ва уларни бериш тартиби, маъмурий жазолар билан шуғулланувчи органлар.
- ✓ Иш вақтининг қисқартирилган муддатлари нечанчи моддаларда келтирилган.
- ✓ Ишсизлик нафақаси қандай шахсларга берилади?
- ✓ Кундалик дам олиш вақтининг муддатини нечанчи моддада келтирилган ва унинг қисқача мазмуни?
- ✓ Врачлар нафақат иш вақтидаги ҳатоликлари, балки ишдан ташқаридаги ҳатоликлари учун ҳам жазоланадими?
- ✓ Агар оғир оқибатларга олиб келадиган сабаб бўлса, қандай тартибда жазоланади?
- ✓ Ишсизлик нафақасини тўлаш шартлари.
- ✓ Маъмурий жазо турлари.
- ✓ Жамоа шартномасини амал қилиш муддати.

- ✓ Врач хатоликка йўл қўйганда қандай ҳолларда жавобгарликдан озод қилинади.

Талабалар мустақил ишини ташкил қилиш учун кўрсатмалар

- ❖ Ўқув гуруҳи ичида “Меҳнат қонунчилиги” мавзусида анжуманлар ўтказиш;
- ❖ Мавзуга оид альбом, макет, стенд, слайд, ўқув жадвалари ва тест саволлари тузиш.
- ❖ Ўқитувчи назорати остида “иш берувчи ва олувчининг бурчлари” мавзусида мунозарали суҳбат ўтказиш.
- ❖ Мавзу бўйича янги педогогик технологиялардан фойдаланган ҳолда интерактив ўйинлар ўтказиш.

Амалий машғулотнинг ўқитиш технологияси

Вақти - соат	Талабалар сони: нафар
Ўқув машғулоти шакли	Билимларни чуқурлаштириш, кенгайтириш ва амалда бажариш бўйича амалий машғулот.
Ўқув машғулоти режаси	- меҳнат шартномаси тушунчаси. - иш вақти ва соатлари тушунчаси. - маъмурий жавобгарлик тушунчаси - интизомий жавобгарлик тушунчаси - фуқаролик жавобгарлиги тушунчаси. - меҳнат интизоми.
Ўқув машғулотининг мақсади: Бу амалиёт машғулоти жараёнида саволлар ва муаммолар борасида суҳбат ўтказилади. Бу дарсда “ақлий ҳужум” усулини қўлланилади, ҳамда тест ечилади. Шунингдек, меҳнат қонунчилиги, меҳнат шартномаси, ишга қабул қилиш ва шартномани бекор қилиш шартлари билан таништирилади.	
Педагогик вазифалар: - мавзу бўйича билимларни тизимлаштириш, мустаҳкамлаш. - дарслик билан ишлаш кўникмаларини ҳосил қилиш; - янги ахборотларни таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантириш	Ўқув фаолиятининг натижалари: Талаба: - Меҳнат шартномаси тушунчасига изоҳ беради; - Иш вақти ва соатлари тушунчасига таъриф беради; - Маъмурий жавобгарликка таъриф беради ва мисол келтиради; - Интизомий жавобгарлик тушунчасига мисол келтиради; - Фуқаролик жавобгарлиги тушунчасига таъриф беради ва мисол келтиради; - Меҳнат интизоми талабларига изоҳ беради.
Ўқитиш услуби ва техникаси	<i>Баҳс мунозара, “ Меҳнат интизоми ” сўзига кластер.</i>
Ўқитиш воситалари	<i>Маъруза матни, ўқув қўлланмаси, жадваллар, бўр, доска. Компьютер мультимедия, дарсликлар, атлас.</i>
Ўқитиш шакли	<i>Билимларни чуқурлаштириш ва кенгайтириш, индивидуал ва гуруҳ, бўйича ўқитиш.</i>
Ўқитиш шaroитлари	<i>Мавзуга мос жиҳозланган аудитория (СТЭ объектлари СТЭ хужжатлари ва ҳ.к.).</i>

Амалий машғулотнинг технологик картаси (5-машғулот)

Фаолият мазмуни		
Босқичлар, вақти	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (15 мин)	1.1. Мавзуни, мақсад ва режадаги ўқув натижаларини эълон қилади, уларнинг аҳамиятини ва долзарблигини асослайди. Машғулот ҳамкорликда ишлаш технологиясини қўллаган ҳолда ўтишни маълум қилади. 1.2. “Ақлий ҳужум” усулидан фойдаланган ҳолда аудиториянинг тайёргарлик даражасини аниқлайди: «Тиббий ходимлар меҳнат фаолиятининг қонунчилиги» мавзусини ўзлаштириш учун зарур бўлган қандай асосий терминлар, атамаларни биласиз? Уларнинг мазмунларига изоҳ беринг?	1.1. Мавзуни ёзади ва саволларга жавоб беради.
2-босқич Асосий қисм (150 мин)	2.1. Талабаларни 2-3 гуруҳга бўулади, ҳар бирига вазифа беради (2-илова). Кутилаётган ўқув натижаларини эслатади. 2.2. Гуруҳда ишлаш қоидаси билан таништиради (1-илова). Баҳолаш мезонларини ҳам намоиш қилади. 2.3. Вазифани бажаришда ўқув материаллари (маъруза матни, ўқув қўлланма) ларидан фойдаланиш мумкинлигини эслатади. Гуруҳларда иш бошлашни таклиф этади. 2.4. Тайёргарликдан кейин амалий ишлар бошлангани эълон қилинади. 2.5. Талабалар тиббий ходимлар меҳнат фаолиятининг қонунчилик асосларини шарҳлайди, турларига эътибор беради ва аниқлик киритади. 2.6. Талабаларга “Инсерт” усули бўйича фойдаланган жадвални намоиш қилади ва устунларни тўлдиришни айтади. Тушунчаларга изоҳларни тўғрилайди ва саволларга жавоб қайтаради. Гуруҳлар фаолиятига умумий балл беради.	2.1. Ўқув натижаларини тақдим қиладилар. 2.2. Саволлар беради. 2.3. Жавобларни тўлдиради. 2.4. Жадвал устунларини тўлдиради ва муҳокамада иштирок этади.
3-босқич Яқуний қисм (15 мин)	3.1. Машғулотни яқунлайди, талабаларни баҳолайди ва фаол иштирокчиларни рағбатлантиради. 3.2. Мустақил иш сифатида “ Тиббий ходимлар меҳнат фаолиятининг қонунчилик асосларининг масалалари ҳозирги замон тиббиёти нигоҳида ” мавзусида “доклад” ёзиш	3.1. Эшитадилар. 3.2. Топшириқни оладилар.

Ўқув топшириқлар

Гуруҳ билан ишлаш қоидалари

Гуруҳ аъзоларининг ҳар бири:

- ўз шерикларининг фикрларини ҳурмат қилишлари лозим;
- берилган топшириқлар бўйича фаол, ҳамкорликда ва масъулият билан ишлашлари лозим;
- ўзларига ёрдам керак бўлганда сўрашлари мумкин;
- ёрдам сўраганларга кўмак беришлари лозим;
- гуруҳни баҳолаш жараёнида иштирок этишлари лозим;
- “Биз бир кемадамыз, бирга чўкамиз ёки бирга қутуламыз” қоидасини яхши билишлари лозим.

1. Саволга жавобни шакллантиринг:

- Ишга қабул қилишда қандай ҳужжатлар талаб қилинади.
- Қисқартирилган иш вақти кимларга қўлланилади.

2. Ушбу тушунчаларнинг мазмунини ёритинг: Тиббий ходимлар, меҳнат фаолиятининг қонунчилик асослари тушунчаларига изоҳ беринг.

Гуруҳлар учун топшириқлар

1- гуруҳ

Иш берувчининг бурчи ва вазифалари мазмунини ёритинг ва мисоллар келтиринг

“Меҳнат интизоми ” сўзига кластер тузинг.

2- гуруҳ

Иш вақти, иш соатлари ҳақида тушунча беринг ва мисоллар келтиринг.

“Меҳнат шартномалари ” га кластер тузинг.

3- гуруҳ

Меҳнат таътиллари тузлари ва мазмунини ёритинг ҳамда мисоллар келтиринг

“Меҳнат шартномасини бекор қилиш” тушунчасига кластер тузинг.

4- гуруҳ

Интизомий жазо тушунчаси ва уни қўллаш тартибини ёритинг ҳамда мисоллар келтиринг

“Маъмурий жазо ” тушунчасига кластер тузинг.

Баҳолаш мезонлари ва кўрсаткичлари (балл)

Гуруҳ	1 топшириқ;	2 топшириқ;	3 топшириқ; (ҳар бир савол 0,2 балл)			Баллар йиғиндиси (3,0)
	(1,0)	(1,4)	1-савол	2-савол	3-савол	
1						
2						
3						

Б.Б.Б. усули асосида билимларни синаш учун тарқатма материаллар

Тушунча	Биламан “+”, Билмайман “_”	Билдим “+”, Била олмадим“-”.
Бинар номенклатура:		
Меҳнат жамоалари ва уларнинг вазифаси		
Жамоа шартномаси		
Меҳнат коллективи, меҳнат жамолари, жамоа шартномаси		
Меҳнат шартномаси муддати		
Меҳнат шартномаси шакли		
Меҳнат шартномаси мазмуни		
Меҳнат шартномаси тушунчаси ва тарафлари		
Меҳнат шартномаси тузиш		

“Инсерт усули”

Инсерт – самарали ўқиш ва фикрлаш учун белгилашнинг интерфаол тизими ҳисобланиб, мустақил ўқиб-ўрганишда ёрдам беради. Бунда маъруза мавзулари, китоб ва бошқа материаллар олдиндан талабага вазифа қилиб берилади. Уни ўқиб чиқиб, «V; +; –; ?» белгилари орқали ўз фикрини ифодалайди.

Матни белгилаш тизими

“v” - мен билган нарсани тасдиқлайди.

“+” - янги маълумот.

“-” - мен билган нарсага зид.

“?” - мени ўйлантирди. Бу борада менга қўшимча маълумот зарур.

Инсерт жадвали

Тушунчалар	V	+	-	?
Меҳнат жамоалари ва уларнинг вазифаси				
Жамоа шартномаси				
Меҳнат коллективи, Меҳнат жамолари,				
Меҳнат шартномаси муддати				
Меҳнат шартномаси шакли				
Меҳнат шартномаси мазмуни				
Меҳнат шартномаси тушунчаси ва				
Меҳнат шартномаси тузиш				
Меҳнат жамоалари ва уларнинг вазифаси				
Жамоа шартномаси				
Меҳнат коллективи, Меҳнат жамолари, жамоа шартномаси				

КЛАСТЕР

Кластер - (туғам, боғлам, ғунча маъноларини билдиради). Маълумот харитасини тузиш воситаси бўлиб, барча фикр конституциясини фокуслаш ва аниқлаш учун қандайдир асосий омил атрофида ғояларни йиғиш тушинилади. Ихтиёрий муаммо, мавзулар хусусида эркин, очиқ ўйлаш ва шахсий фикрларни бемалол баён этиш учун шароит яратади. Билимлар фаоллашишини таъминлайди, мавзу бўйича фикрлаш жараёнида янги асоциация тақдим этишга эркин ва очиқ кириб боришга ёрдам беради.

Калит сўзлар билан асоциация бўйича ён томонидан кичкина ҳажмдаги айланага “йўлдошлар” – ушбу мавзу билан алоқадор сўз ёки сўз бирикмаси ёзилади. Улар чизик билан “бош” сўзга боғланилади. Ушбу “йўлдошлар”да “кичик йўлдошлар” ҳам бўлиши мумкин ва **бошқалар**. Ёзув ажратилган вақт тугагунча ёки ғоя якунлангунча давом эттирилади.

Кластерни тузиш қоидалари билан танишади. Синф доскаси ёки катта қоғоз варағи марказида калит сўзлар 1 - 2 сўздан иборат мавзу номланиши ёзилади.

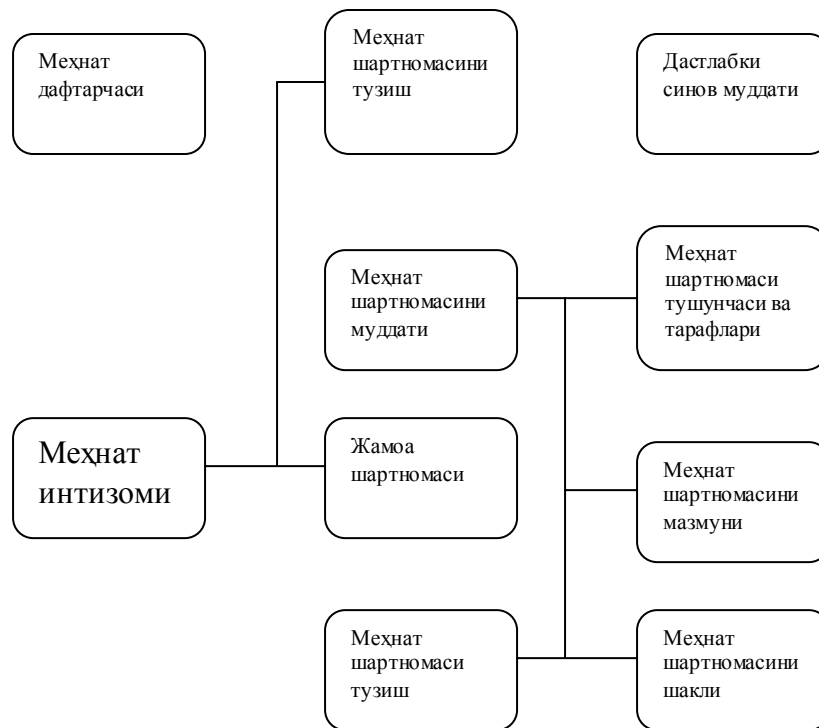
Мулоҳазалар учун кластерлар алмаштирилади.

Кластерни тузиш қоидаси:

11. Ақлингизга келган барча ўйлаганларингизни ёзинг.
12. Ғоя сифатини муҳокама қилманг, уларни оддий ҳолда ёзинг.
13. Орфография ва бошқа омилларга эътибор берманг.
14. Ажратилган вақт тугагунча ёзувни тўхтатманг. Агарда ақлингизга ғоялар келиши бирдан тўхтаса, у ҳолда қоғозга расм чизинг, қачонки янги ғоялар пайдо бўлмагунча.
15. Муайян тушунча доирасида имкон қадар кўпроқ янги ғояларни илгари суриш ҳамда мазкур ғоялар ўртасидаги ўзаро алоқадорлик боғлиқликни кўрсатишга ҳаракат қилинг.
16. Ғоялар йиғиндисининг сифати, сони, улар ўртасидаги ўзаро алоқаларни кўрсатишни чекламанг, чегараламанг.

1 - мисол

Адабиётлар

1. Гиёсов З.А., Бекназаров Ш.Ю., Миралиев С.К. - Тиббий фаолиятнинг ҳуқуқий асослари. Т. 2006 й.
2. Меҳнат Кодекси, Тошкент, «Адолат», 1999, 254 бет.
3. Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси қонуни, 1996 й.
4. Давлат ва ҳуқуқ асослари, Тошкент, 1993 й.
5. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. 1992 й.
6. Ўзбекистон Республика. Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси. Тошкент, «Адолат», 1995 й., 304 бет.

VI БЎЛИМ. ТИББИЙ ЁРДАМ КЎРСАТИШДАГИ НУҚСОНЛАР

Тиббий ёрдам кўрсатишдаги нуқсонлари (ТЁН) тушунчаси, таснифи, нуқсонлар моҳияти, келиб чиқиш сабаблари

Тиббий ёрдам кўрсатишдаги нуқсонлари (ТЁН) термини билан ифодаланувчи тиббий ходимларнинг нотўғри ҳаракати, замонавий тиббиёт илмлари ва амалиёти, тиббий ходимларнинг малакасини ошириш, тиббий ёрдам кўрсатишнинг тиббий - ҳуқуқий қоида ва нормативлари нуқтаи назарида кўриб чиқилади.

Тиббий ёрдам нуқсонлари (ТЁН) – бу тиббий ходимлар ўз касбий мажбуриятларини талаб даражасида тўлиқ ёки қисман *бажармаслик билан боғлиқ нотўғри диагностика, беморни нотўғри даволаш, профилактик чора-тадбирларни нотўғри ўтказиш натижасидаги ноҳуш салбий оқибатнинг кузатилиши демакдир.*

Тиббий ходимнинг нотўғри ҳаракатларидан (ёки ҳаракатсизлигидан), у ёки бу салбий оқибатлар келиб чиқиши мумкин.

Қуйидагилар ноҳуш салбий оқибатлар деб ҳисобланади:

- ўлимнинг ривожланиши;
- ҳаёт учун хавфли ҳолатнинг ривожланиши;
- умумий меҳнат қобилиятининг нисбатан турғун йўқолиши (камида 1\3 қисми);
- касбий меҳнат қобилиятининг тўлиқ йўқолиши;
- ҳомиладорликнинг узилиши;
- руҳий бузилиши;
- гиёҳвандликнинг ривожланиши;
- ВИЧ инфекция ёки бошқа оғир юқумли касалликлар билан зарарланиш;
- ногиронликнинг ривожланиши;
- соғлиқнинг узок вақт бузилиши (4 ойдан ортиқ) кабилар тушунилади.

ТЁН босқичлари:

ТЁН тиббий ёрдам кўрсатишнинг *госпитализация* олди ва *госпитализация* этапларида бўлган нуқсонларга бўлинади.

Тиббий ёрдамнинг госпитализация олди даврида диагностиканинг 1- этапи ва у ёки бу касалликлари, шикастлари (травмалари) мавжуд беморларнинг амбулатор даволаши ўтказилади. Тиббий ёрдам кўрсатишнинг бу этапи, стационар типда ёрдам кўрсатишга мўлжалланмаган тез тиббий ёрдам, травма пунктлари, лазаретлар, поликлиникалар ва бошқа тиббий муассасалар томонидан (ҚВП, ФАП, ҚУШ) амалга оширилади.

Тиббий ёрдам госпитализация даврининг 1- звеноси бу туман ва шаҳар шифохоналари, тиббий-санитар қисмлар, алоҳида ведомственли? тиббий муассасалар ва бошқа даволаш-профилактик муассасалардир. Госпитализация даври беморнинг қабул бўлимига олиб келинганлигидан бошланади ва айнан шу бўлимда беморни стационарга ётқизиш ёки ётқизмаслик масаласи ҳал қилинади.

Тиббий ёрдам кўрсатишнинг госпитализация олди ва госпитализация этапларида ТЁНнинг қуйидаги 4 та тури учрайди: *диагностик, даволаш, профилактик ва ташкилий нуқсонлар.*

Диагностик нуқсонлар – беморга тиббий ёрдам кўрсатишнинг ҳар хил этапларида патологияни (шикастни) нотўғри ёки ўз вақтида аниқлай олмаслик демакдир. Шунингдек, оғир йўлдош ёки асоратли патологиянинг ривожланиши билан кечувчи асосий патологияни нотўғри (ёки кечикиб) аниқлаш ҳам диагностик нуқсонларга киради.

Даволаш нуқсонлари – беморда мавжуд патологиянинг чуқурлашиб кечиши ёки бошқа нохуш-салбий оқибатга олиб келувчи ҳолатларда зарур бўлган тиббий ёрдам кўрсатишни нотўғри ёки нотўлиқ ҳажмда бажарилиши тушунилади.

Профилактик нуқсонлар - бу тиббий ёрдам кўрсатиш жараёнида санитария нормативлари, қоидалари ва гигиеник нормативларига амал қилмаслик ҳолатида юқумли касалликларга қарши иммуно-профилактикани ташкиллаштириш ва ўтказиш қоида нормативларни бузишдир.

Ташкилий нуқсонлар – бу Соғлиқни сақлаш вазирлигининг (ССВ) буйруқларида тасдиқланган ва бошқа норматив ҳужжатларнинг инструкцияларига, тиббий ёрдам кўрсатишнинг норма ва тартибларини, тиббий муассасалардаги қоидаларни бузиш тушунилади.

Ташкилий нуқсонларга қуйидагилар киради:

- аҳолига малакали тиббий ёрдам кўрсатиш даражаси пастлиги, тиббий муассасаларнинг тайёр эмаслиги, яъни виждонсизлик, тартибсизлик, малакали бошқарадиган лавозимли шахсларнинг этишмаслиги, даволаш-диагностик жараёнини тўғри ташкиллаштиришни билмаслик кабилардир;

- тиббий куч ва воситаларни нораціонал тақсимланиши;

- тиббий фаолиятни юритувчи ҳужжатлардаги норматив ҳолатларни била туриб бузиш.

ТЁН нинг сабаблари. Уларни шартли равишда қуйидаги 4 та асосий блокка бўлиш мумкин:

1. **Субъектив сабаблар** (тиббий ходимларнинг касбий ва лавозимли самарасининг этишмовчилиги ҳамда уларнинг нотўғри ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги):

- беморга нисбатан лоқайд бўлиш;

- тиббий ходим малакасининг этишмовчилиги;

- нотўлиқ текшириш.

2. **Ташкилий нуқсонлар:**

- ташкиллаштиришда даволаш - диагностик жараёнларининг этишмовчилиги;

- асосий диагностик воситаларнинг йўқлиги;

- даволашга ёндашувчанликнинг йўқлиги.

3. **Объектив сабаблар** (тиббий ходимларга, қолаверса, тиббий муассасага боғлиқ бўлмаган ҳолатлар):

- беморнинг шифокорга кеч мурожаат этиш;

- касаллик (шикастланиш) нинг атипик кечиши;

- тиббий ёрдам кўрсатишдан объектив қийинчиликлар.

4. **Бошқа сабаблар.**

Беморга нисбатан эътиборсизлик (лоқайдлик) фақатгина ижобий сабабларининг йўқлиги ҳолатида ТЁНнинг малакали сабаби бўлиб ҳисобланиши мумкин. Диагностика ва даволашнинг мавжуд бўлган имкониятларидан фойдаланмасдан туриб, бемордан тўлиқ анамнез йиғишни, унинг юзаки кўригини ўтказиш бу эътиборсизлик мезонидир. ТЁНнинг сабаби бўлган беморга нисбатан эътиборсизлик бўлиш фақатгина у, ҳақиқатдан ҳам, тиббий ходимлар (шифокор, фельдшер, ҳамшира) томонидан содир этилган бўлса, мустақил омил сифатида кўриб чиқилади. Бу ҳолатда мутахассиснинг малакаси, қобилияти эътиборга олинмайди.

Беморнинг шифохонага тушгунга қадар ва шифохонада бўлган даврида кузатилган даволаш ва диагностика жараёнлари ноҳуш салбий оқибатларига сабаб бўлувчи омиллар қуйидагилар бўлиши мумкин:

- 1) бемор (ҳомиладор аёл) ни ўз вақтида диспансер ҳисобига олмаслик,
- 2) беморларни, хомиладорлик патологияси бўлган туғувчи аёлни, хавф гуруҳидаги болаларни уй шароитида патронаж ва кўздан кечириш тадбирларининг бажарилмаганлиги;
- 3) беморга нисбатан эътиборсизлик (лоқайд муносабатда бўлиш);
- 4) тиббий ходимларнинг малакасизлиги;
- 5) врачнинг беморни текшириш ва даволаш жараёнида ўз имкониятларига ортиқча (юқори) баҳо бериши;
- 6) касаллик анамнезини юзаки ўрганиш;
- 7) бемор аҳволининг оғирлигини тўғри баҳолай олмаслик;
- 8) алкоголь ёки наркотик мастликка гумон қилинаётган беморнинг зарурий текширувлардан ўтишдан бош тортиши ёки текширувларнинг тўлиқ бажарилмаганлиги;
- 9) элементлар диагностик тадбирларнинг ва асосий лаборатор хамда инструментал текширув усуллариининг бажарилмаганлиги;
- 10) диагностик текширув тадбирларининг талаб даражасида бажарилмаганлиги;
- 11) бажарилган текширувлар натижаларининг нотўғри баҳоланиши;
- 12) мазкур тиббий муассасада зарурий диагностик воситаларнинг йўқлиги;
- 13) консультатив (маслаҳат) ёрдамидан ўз вақтида фойдаланмаслик;
- 14) беморнинг тиббий ёрдамидан кечикиб мурожаат қилганлиги;
- 15) беморнинг аҳволи оғирлиги сабабли текширувларни амалга ошириш борасида қийинчиликлар (муаммолар) пайдо бўлиши;
- 16) касалликнинг тез кечуви сабабли зарурий текширувларни бажариш учун вақт етишмаганлиги;
- 17) беморни операцияга тўлиқ тайёрламаслик;
- 18) касалликнинг тиббий амалиётда камдан-кам ҳолларда учраши;
- 19) ушбу беморда мазкур касалликнинг белгисиз ва атипик кечуви;
- 20) беморни текшириш ва даволаш тадбирларини амалга оширишга рози бўлмаганлиги;
- 21) бемор организмнинг ўзига хос анатомо-физиологик ҳолати;
- 22) беморнинг динамик тарзда кузатувда бўлмаганлиги;

- 23) зарурий даво воситаларининг йўқлиги;
- 24) тиббий ходимлар томонидан белгиланган даво муолажаларининг бажарилмай қолганлиги;
- 25) аҳволи оғир бўлган бемор зарурий парваришда бўлмаганлиги;
- 26) ушбу беморда даволанишнинг самарасизлиги;
- 27) бемор томонидан шифохона ва даволаниш тартиб - қоидаларининг бузилиши;
- 28) тиббий ҳужжатларни юритишда йўл қўйилган хатолар;
- 29) беморни асоссиз ҳолда бир бўлимдан иккинчи бўлимга ўтказиш;
- 30) беморга стационар вақтидан аввал жавоб бериш. (В.В. Томилин, Ю.И.Соседко 2000 й.)

ТЁН билан боғлиқ суд-тиббий экспертиза масалалари вазифалари

ТЁН нинг сабаб-оқибатини аниқлаш учун суд-тиббий экспертиза жараёнида қуйидаги масалалар ҳал қилиниши лозим:

- пациент (бемор) да касалликнинг (шикастнинг) диагнозини аниқлаш;
- кўрсатилган тиббий ёрдамни баҳолаш (шифокорнинг нотўғри ҳаракатларини аниқлаш ва бошқалар);
- шифокор ҳаракати (ёки ҳаракатсизлиги) ва ривожланган оқибат ўртасида сабаб-оқибат кўринишидаги боғлиқликнинг мавжудлиги (ёки йўқлиги) ни аниқлаш.

Бу масалаларни ҳал қилиш учун шифокор ҳаракатини баҳоловчи модифицирланган алгоритм тақдим қилинган (В.В.Колкутин, 2005й).

Шифокор ҳаракатини, айнан шифокор ҳаракатими ёки йўқлигини баҳолаш алгоритми босқичлари қуйидагилар:

I-этап. Текширилаётган ҳолатда патологик жараённинг мазмунини, шифокор ҳаракатини баҳолаш учун нималар асос бўлганлигини аниқлаш, тиббий ёрдамга мурожаат қилингунга қадар ва мурожаат қилгандан кейин, патологик жараённинг этиологияси ва патогенизини қамровчи тавсифи, унинг ривожланиш муддати, ривожланиш механизми, унинг ривожланиш темпи (ривожланмайдиган, тезкор ривожланадиган, яшинсимон), клиник кечишининг оғирлиги (оғир, ўрта оғир, енгил, латент) ва учраш оралиғи назарда тутилади.

II-этап. Шифокорнинг кутилаётган (идеал) ҳаракатлар билан боғлиқ қуйидаги позициялар бўйича реал содир этган ҳаракатларини тузиб чиқиш: боғлиқлик, тасдиқланиш ва тўлиқлик.

Боғлиқлик позицияси билан кечувчи шифокорнинг ҳаракатини баҳолаш шароитлари, асосан тиббий ёрдам ва далилий (фактли) шароитлар фарқланади.

«Формал» шароитлар қонунлар, буйруқлар ва кўрсатмалар асосида белгиланади «далилий» шароитлар эса шифокор ихтиёридаги имкониятлар - конкрет ҳолатда танланган вариантдаги тиббий ёрдам кўрсатиш учун зарур бўладиган куч ва воситалар ҳисобланади.

Далилий шароитларни аниқлаш учун комиссия қуйидагиларни намойён қилиши керак:

- тиббий ходимнинг маълумоти ва касбий тайёргарлик даражалари, шуғулланаётган касбий тиббий фаолият талабларига мос келадиган йўқми (у тиббий фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқига эгами ва бошқалар);

- тиббий ходим ўзининг ҳаракатлари (ёки ҳаракатсизлиги) жараёнида зарарли оқибатларнинг келиб чиқишини пайқаганими, сезганими ёки йўқми;

- конкрет тиббий ҳолатни ҳисобга олган ҳолда зарарли оқибатларнинг мавжудлиги ёки йўқлиги, касбий тиббий маълумотнинг ҳамда тиббий ходимларнинг индивидуал (ўзига хос) сифатларини.

- малакали ва амалий қобилиятларнинг мавжудлигини аниқлаш;

- зарарли оқибатларнинг келиб чиқишини олдини олишга мос равишда тиббий ёрдам тури ўтказилганми, ушбу масъул шахснинг меҳнат муносабатлари билан тиббий муассаса ўртасидаги боғлиқликнинг мавжудлиги, (қонунга белгиланган тартибда масъул шахснинг хусусий тиббий амалиёт билан шуғулланиши ҳақидаги фактлар (далиллар);

-тиббий ёрдам кўрсатиш йўлида ҳар хил вақт оралиғида белгиланган тиббий муассасада диагностика ва даволаш учун зарур бўлган воситаларнинг мавжудлиги ва бошқалар.

Тасдиқловчи позицияси билан кечувчи шифокорнинг ҳаракатини баҳолаш ҳаракатни бажаришга асос бўлган текширишларни англатади, улар қуйидагилардир: беморнинг шикоятлари, патологик жараённинг аниқланган белгилари ҳақидаги қонунчиликларни билиш ҳамда режалаштирилган ёки кўрсатилган тиббий ёрдам турини бемор соғлиғига таъсир қиладиган оқибатлар.

Агар шифокорнинг ҳаракати жараёнида ҳар бир айтиб ўтилган асослар содир этилган бўлса, унда унинг ҳаракати тасдиқланади (кўрсатмаларга асосан ҳаракатлар). Агар уларнинг бирортаси содир этилмаган бўлса, унинг ҳаракатлари нотўғри деб баҳоланади (кўрсатмаларсиз бажарилган ҳаракатлар).

Тезкорлик (ўз вақтида) позицияси билан кечувчи шифокорнинг ҳаракатини баҳолаш, тезкорлик (ўз вақтида) ва кечиктириш (вақтдан ўтказиш) тартибда ўтказилади. Тезкорлик ҳаракатларини шошилиш, зудлик билан ва режали кўринишларга бўлиш мумкин.

III-этап. Шифокорнинг нотўғри ҳаракати ва ривожланган оқибат ўртасидаги сабаб - оқибат боғлиқлиги мавжудлиги ва ҳаракатларини аниқлаш ҳамда патологик жараённинг белгилари ва шифокорнинг ҳаракатларини тўзиб чиқиш.

Патологик жараёнга тааллуқли бўлмаган шифокорнинг ҳаракатлари қуйидагилардир:

1. Патологик жараён ўзи мустақил ривожланган вақтда (касаллик, травма-шикаст) қандайдир ўзаро таъсирнинг йўқлиги ҳамда шифокорнинг ҳаракатлари, уларнинг кечишига ҳеч қандай салбий таъсир қилмаслиги, ақсинча, патологик жараённинг ривожланиш темпини секинлаштириш билан ҳарактерланади. Агар шифокорнинг ҳаракатлари ўзи ривожланган асосий патологик жараёнга тааллуқли бўлмаса, ҳамда бошқа бир янги касаллик ривожланишига, соғлигининг ёмонлашувига олиб келмаса, унда ривожланган оқибат билан шифокор ҳаракатлари ўртасидаги боғлиқлик

мавжуд бўлмайди. Асосий патологик жараённинг оғир кечишидан ривожланган салбий оқибатда ва бемор ҳаётини сақлашда, ҳаттоки тўғри шароитларда ўтказилган тиббий ёрдам муолажалари ҳам ёрдам бермаган ҳолатлар инобатга олинади (ривожланаётган оқибатни аниқлай олмайдиган ҳолатлар).

2. Шифокор ҳаракатларига юкланмаган (таалукли бўлмаган) ҳолатлар янги патологик жараённинг ривожланишига олиб келади, балки улар мавжуд бўлган патологик жараённинг кечишини чуқурлаштиради ёки тезлаштиради, яъни тиббий ёрдамнинг йўқлиги (ўз вақтида тиббий ёрдамни кўрсатмаслик) натижасида – беморнинг ўлимига сабаб бўлиши билан характерланади. Бундай кўринишдаги шифокорнинг ҳаракатлари сабаб-оқибат кўринишидаги боғлиқлик мавжудлиги билан тасдиқланади.

МАВЗУ БЎЙИЧА ТЕСТ САВОЛАРИ

1. Тиббий ёрдам нуқсонлари деб нимага айтилади?

- а) бу тиббий ходимнинг ўз касбий фаолияти билан боғлиқ ишларни талаб даражада бажармаслиги натижасида нотўғри ташхис қўйиш ва даволаш оқибатидаги нохуш салбий ҳолатнинг кузатилиши демакдир;
- б) бу тиббий ходимнинг нотўғри ташхис қўйиш ва даволаш оқибатидаги нохуш салбий оқибатидир;
- с) бу тиббий ходимнинг нотўғри ташхис қўйиш ва даволаш оқибатидаги ножўя ҳатти – ҳаракатидир;
- д) бу тиббий ходимнинг нотўғри ташхис қўйиш, даволаш оқибатидаги билиб-билмай қилган ҳаракатидир;
- е) бу тиббий ходимнинг тўғри ташхис қўйиш ва даволаш оқибатидаги ножўя ҳатти – ҳаракатидир.

2. Тиббий ёрдам нуқсонларининг объектив сабабини келтиринг?

- а) врач билан боғлиқ сабаб;
- б) врачнинг даволаш иши билан боғлиқ сабаб;
- с) врачнинг тажрибасизлиги;
- д) врач, тиббий ходим ва тиббий муассаса билан боғлиқ бўлмаган сабаблар;
- е) нотўғри ташхис билан боғлиқ сабаб.

3. Тиббий ёрдам нуқсонларининг субъектив сабабларига нималар киради?

- а) врачнинг профессионал қобилиятсизлиги;
- б) бемор аҳволига эътибор бермаслик;
- с) врач билан боғлиқ бўлмаган сабаблар;
- д) бош врач билан боғлиқ бўлган сабаблар;
- е) врачнинг профессионал қобилиятсизлиги, анамнезнинг етарлича таҳлил қилинмаслиги, малакасизлик, беэътиборлик.

4. Беморнинг тиббий ёрдамга кеч мурожаат қилиши тиббий ёрдам нуқсонларининг келиб чиқиш сабабига кўра қайси турига киради?

- а) субъектив;
- б) объектив;
- с) субъектив ва объектив;
- д) ташкилий;

е) диагностик.

5. Касалликнинг симптомсиз ёки атипик кечуви тиббий нуқсонларининг келиб чиқиш сабабига кўра қайси турига киради?

- а) субъектив ва объектив;
- б) субъектив;
- с) объектив;
- д) ташкилий;
- е) профилактик.

6. Муолажани синамасиз бажариш оқибатида келиб чиққан салбий оқибат?

- а) субъектив ва объектив;
- б) субъектив;
- с) объектив;
- д) ташкилий;
- е) профилактик.

7. Шифохона диагностик асбоб-ускуна ва жиҳозларидан фойдаланишни билмаслик тиббий ёрдам нуқсонининг қайси турига киради?

- а) субъектив ва объектив сабаб бўлиб ҳисобланади;
- б) субъектив сабаб бўлиб ҳисобланади;
- с) объектив сабаб бўлиб ҳисобланади;
- д) ташкилий сабаб бўлиб ҳисобланади;
- е) профилактик сабаб бўлиб ҳисобланади.

8. Тиббий ёрдам нуқсонларининг келиб чиқиш сабабига кўра турларини айтинг?

- а) субъектив, объектив ва ташкилий;
- б) ташкилий, реабилитацион;
- с) диагностик, ташкилий;
- д) даволаш, субъектив;
- е) объектив ва ташкилий;

9. Врач ҳаракатсизлиги тиббий нуқсоннинг келиб чиқиш сабабига кўра қайси турига киради?

- а) субъектив;
- б) объектив;
- с) субъектив ва объектив;
- д) субъектив, ташкилий;
- е) объектив, ташкилий.

10. Тиббий ёрдам нуқсонлари босқичи бўйича турларини кўрсатинг?

- а) госпитал олди босқичи;
- б) ҚВП босқичи;
- с) туман марказий шифохонаси босқичи;
- д) госпитал босқичи;
- е) госпитал олди босқичи, госпитал босқичи.

11. Тиббий ёрдам нуқсонлари моҳиятига кўра қуйдагиларга бўлинади:

- а) даволаш, диагностик, профилактик;
- б) касалга етарли эътибор бермасли;
- с) диагностик, профилактик;

д) керакли жиҳозларнинг етишмаслиги;

е) субъектив, объектив;

12. Тиббий ёрдам нуқсонларининг госпитал олди босқичига қайси тиббий муассаса кирмайди?

а) амбулатория;

б) поликлиника;

с) травм пункт;

д) ҚВП (СВП);

е) Тез тиббий ёрдамкўрсатиш маркази.

13. Тиббий ёрдам нуқсонлари госпитал босқичига қайси тиббий муассасалар киради?

а) ҚВП;

б) лазарет;

с) тиббий санитария қисмлари;

д) туман ва шаҳар марказий шифоҳоналари;

е) поликлиника.

14. Тиббий ёрдам нуқсонлари билан боғлиқ нохуш салбий оқибатларга қайси пункт кирмайди?

а) беморнинг ўлими;

в) беморда ҳаёт учун хавfli ҳолат ривожланиши;

с) бемор умумий меҳнат қобилиятининг кўп миқдорда турғун йўқолиши;

д) ҳомиланинг тушиши;

е) беморнинг даволашдан воз кечиши;

15. Тиббиёт ходимининг диагностик ва даволаш муолажасини сифатсиз олиб бориши тиббий ёрдам нуқсонининг келиб чиқиш сабабига кўра қайси турига киради?

а) объектив;

б) субъектив;

с) ташкилий;

д) даволаш;

е) диагностик.

16. Ёш тиббий ходим бемор қулоғини юваман деб, қулоқ пардасини шикастлади. Бу тиббий ёрдам нуқсонининг келиб чиқиш сабаби ва босқичини кўрсатинг?

а) объектив ва госпитал босқичи;

б) субъектив ва госпитал олди босқичи;

с) субъектив ва госпитал босқичи;

д) субъектив ва даволаш босқичи;

е) объектив ва диагностик босқичи.

17. Тиббий муассасада диагностик ва даволаш жиҳозлари етишмаслиги тиббий ёрдам нуқсонининг қайси сабабига киради?

а) объектив ва госпитал сабабларга;

б) субъектив ва госпитал олди босқичи;

с) объектив ва госпитал олди сабабларга;

д) субъектив ва даволаш босқичи;

е) ташкилий сабабларга.

18. Тиббий ёрдам нуқсонларининг кўриниши ёки йўналиши бўйича турларини кўрсатинг?

- а) ташкилий, диагностик;
- б) диагностик, профилактик;
- с) даволаш, профилактик;
- д) ташкилий, диагностик, даволаш, профилактик;
- е) ташкилий, профилактик.

19. Тиббий ёрдам нуқсони билан боғлиқ суд тиббий экспертиза турини кўрсатинг?

- а) бирламчи;
- б) комиссия;
- с) комплекс;
- д) кўшимча;
- е) қайта.

20. Тиббий ёрдам нуқсони билан боғлиқ суд тиббий экспертиза қаерда ўтказилади?

- а) шифохонада;
- б) суд залида;
- с) СТЭ муассасаларида;
- д) СТЭ муассасаларидан ташқарида;
- е) поликлиникада.

МАВЗУ ЮЗАСИДАН НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

- ✓ Тиббий ёрдам нуқсони тушунчаси, моҳиятини айтиб беринг.
- ✓ Тиббий ёрдам нуқсони таснифи, сабабларини айтиб беринг.
- ✓ Тиббий ёрдам нуқсони билан боғлиқ нохуш салбий оқибатларни кўрсатинг.
 - ✓ Нохуш салбий оқибатларнинг ҳуқуқий баҳоланишини айтинг
 - ✓ Ташкилий нуқсонларнинг турларини санаб беринг.
 - ✓ Тиббий ёрдам нуқсонининг сабабларига нималар киради?
 - ✓ Тиббий ёрдам нуқсони билан боғлиқ суд-тиббий экспертиза масалалари вазифаларига нималар киради?
 - ✓ Шифокор ҳаракатини, айнан шифокор ҳаракатими ёки йўқлигини баҳолаш алгоритми босқичларини кўрсатинг?
 - ✓ Далилий шароитларни аниқлаш учун комиссия нималарни намоён қилиши керак?
 - ✓ Патологик жараёнга тааллуқли бўлмаган шифокорнинг ҳаракатларига нималар киради.
 - ✓ ТЁН билан боғлиқ суд-тиббий экспертизада кимлар қатнашади?
 - ✓ Тиббий куч ва воситаларни нораціонал тақсимланиши тиббий фаолият юритувчи ҳужжатлардаги норматив ҳолатларни била туриб бузиш ТЁН қайси турига киради?
 - ✓ Ҳозирги вақтда ТЁН лари ошиб бормоқда, бу ҳақда сизнинг фикрингиз?
 - ✓ Шифокор ҳаракатини айнан шифокор ҳаракати ёки йўқлигини баҳолаш алгоритми босқичлари.
 - ✓ Тезкорлик ҳаракатларининг турлари.

- ✓ ТЁН нинг профилактик нуқсонлари .
- ✓ ТЁН нинг бошқа сабабларига изоҳ.
- ✓ ТЁН билан боғлиқ бўлган суд- тиббий экспертиза жараёни қандай масалаларни ҳал қилади?

Талабалар мустақил ишини ташкил қилиш учун кўрсатмалар

- ❖ Ўқув гуруҳи ичида “Тиббий ёрдам нуқсони” мавзусида анжуманлар ўтказиш.
- ❖ Мавзуга оид альбом, макет, стенд, слайд, ўқув жадвалари ва тест саволлари тузиш.
- ❖ Ўқитувчи назорати остида “Тиббий ёрдам нуқсонининг сабаблари” мавзусида мунозарали суҳбат ўтказиш.
- ❖ Мавзу бўйича янги педогогик технологиялардан фойдаланган ҳолда интерактив ўйинлар ўтказиш.

Амалий машғулотнинг ўқитиш технологияси

Вақти - __ соат	Талабалар сони: __ нафар
Ўқув машғулоти шакли	Билимларни чуқурлаштириш, кенгайтириш ва амалда бажариш бўйича амалий машғулот.
Ўқув машғулоти режаси	<ul style="list-style-type: none"> - Тиббий ёрдам кўрсатиш нуқсонлари тушунчаси. - Нохуш салбий оқибатлар. - Тиббий ёрдам кўрсатиш нуқсонлари этаплари. - Тиббий ёрдам кўрсатиш нуқсонлари турлари. - Тиббий ёрдам кўрсатиш нуқсонлари сабаблари. - ТЁКН билан боғлиқ СТЭ масалалари, вази фалари.
Ўқув машғулотининг мақсади: Бу амалиёт машғулоти жараёнида мавзуга оид саволлар ва муаммолар устида суҳбат ўтказилади. Бу дарсда “иссиқ картошка” усули қўлланилади, ҳамда тест ечилади. Шунингдек, тиббий этиканинг асосий тамойиллари билан таништирилади.	
Педагогик вазифалар: - мавзу бўйича билимларни тизимлаштириш, мустахкамлаш. - дарслик билан ишлаш кўникмаларини ҳосил қилиш; - янги ахборотларни таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантириш	Ўқув фаолиятининг натижалари; Талаба: <ul style="list-style-type: none"> - Тиббий ёрдам кўрсатиш нуқсонлари тушунчасини изоҳлайди; - Нохуш салбий оқибатларни санаб беради; - Тиббий ёрдам кўрсатиш нуқсонлари этапларига таъриф беради; - Тиббий ёрдам кўрсатиш нуқсонлари турларини айтиб беради; - Тиббий ёрдам кўрсатиш нуқсонлари сабабларини айтиб беради; - ТЁКН билан боғлиқ СТЭ масалалари, вази фалари, ўтказиш тартиби ва босқичларини гапириб беради. - Диагностик ва даволаш нуқсонларига мисоллар келтиради.
Ўқитиш услуби ва техникаси	Блиц-сўров, биргаликда ўқий.миз, “ТЁКН” сўзига кластер, мунозара.
Ўқитиш воситалари	Маъруза матни, ўқув қўлланмаси, жадваллар, бўр, доска. Компьютер, мультимедия дарсликлари атласи.
Ўқитиш шакли	Билимларни чуқурлаштириш ва кенгайтириш, индивидуал ва гуруҳ, бўйича ўқитиш.
Ўқитиш шароитлари	Мавзуга мос жиҳозланган аудитория (СТЭ объектлари, СТЭ ҳужжатлари ва ҳ.к.).

Амалий машғулотнинг технологик картаси (6-машғулот)

Фаолият мазмуни		
Босқичлар, вақти	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (15 мин)	1.1. Мавзуни, мақсад ва режадаги ўқув натижаларини эълон қилади, уларнинг аҳамиятини ва долзарблигини асослайди. Машғулот ҳамкорликда ишлаш технологиясини қўллаган ҳолда ўтишни маълум қилади. 1.2. “Иссиқ картошка” усулидан фойдаланган ҳолда аудиториянинг тайёргарлик даражасини аниқлайди: ТЁКН билан боғлиқ қандай асосий терминлар, атамаларни биласиз? Уларнинг турларига изоҳ беринг. ТЁКН сабаблари ва босқичларини айтинг.	1.1. Мавзуни ёзади ва саволларга жавоб беради.
2-босқич Асосий қисм (150 мин)	2.1. Талабаларни 3-4 гуруҳларга бўлади, ҳар бирига вазифа беради. Кутилаётган ўқув натижаларини эслатади. 2.2. Гуруҳда ишлаш қоидаси билан таништиради (1-илова). Баҳолаш мезонларини ҳам намойиш қилади. 2.3. Вазифани бажаришда ўқув материаллари (маъруза матни, ўқув қўлланма) ларидан фойдаланиш мумкинлигини эслатади. Гуруҳларда иш бошлашни таклиф этади. 2.4. Тайёргарликдан кейин амалий ишлар бошлангани эълон қилинади (ТЁКН билан бағлиқ масалалар) 2.5. Талабалар ТЁКН турлари ва сабабларини санаб беради, хулосаларга эътибор беради, аниқлик киритади. 2.6. Талабаларга Б.Б.Б. усули бўйича ифодаланган жадвални намойиш қилади ва суякларнинг ўрнини тўлдиришни айтади. Тушунчаларга изоҳларни тўғрилайди ва саволларга жавоб қайтаради. Гуруҳлар фаолиятига умумий балл беради.	2.1. Ўқув натижаларини тақдим қиладилар. 2.2. Саволлар беради. 2.3. Жавобларни тўлдиради. 2.4. Жадвал устунларини тўлдиради ва муҳокамада иштирок этади.
3-босқич Яқуний қисм (15 мин)	3.1. Машғулотни яқунлайди, талабаларни баҳолайди ва фаол иштирокчиларни рағбатлантиради. 3.2. Мустақил иш сифатида “ ТЁКН ” мавзусида “ Балиқ скелети ” диаграммасини тузишни топширади.	3.1. Эшитадилар. 3.2. Топширикни оладилар.

Ўқув топшириқлар

1- илова.

Гуруҳ билан ишлаш қоидалари

Гуруҳ аъзоларининг ҳар бири:

- ўз шерикларининг фикрларини ҳурмат қилишлари лозим;
- берилган топшириқлар бўйича фаол, ҳамкорликда ва масъулият билан ишлашлари лозим;
- ўзларига ёрдам керак бўлганда сўрашлари мумкин;
- ёрдам сўраганларга қўмак беришлари лозим;
- гуруҳни баҳолаш жараёнида иштирок этишлари лозим;
- “Биз бир кемадамиз, бирга чўкамиз ёки бирга кутиламиз” қоидасини яхши билишлари лозим.

1.Саволга жавобни шакллантиринг.

- Нохуш салбий оқибатларга мисоллар келтиринг?
 - ТЁКНнинг госпитал олди босқичига кирувчи муассасаларни айтинг.
 - ТЁКН билан боғлиқ СТЭ саволларни келтиринг.
2. Ушбу тушунчаларнинг мазмунини ёритинг.

-диагностик, даволаш, профилактик, ташкилий нуқсонлар; субъектив, объектив, ташкилий сабаблар, ши фокор ҳаракати, ши фокор ҳаракатсизлиги.

2- илова

Гуруҳлар учун топшириқлар

1-гуруҳ

ТЁКН тушунчаси ва сабаблари мазмунини ёритинг.
“Салбий нохуш ҳолатлар” терминига кластер тузинг.

2-гуруҳ

ТЁКН этапларини айтинг
“ТЁКН сабаблари” сўзига кластер тузинг.

3-гуруҳ

ТЁКН билан боғлиқ СТЭ ўтказиш тартиби ва босқичларини кўрсатинг.
“Диагностик нуқсон” тушунчасига кластер тузинг.

4-гуруҳ.

ТЁКН билан боғлиқ СТЭ вазифалари ва саволларини келтиринг
“Даволаш нуқсони” тушунчасига кластер тузинг

Баҳолаш мезонлари ва кўрсаткичлари (балл)

Гуруҳ	1 топшириқ;	2 топшириқ;	3 топшириқ; (ҳар бир савол 0,2 балл)			Баллар йиғиндиси (3,0)
	(1,0)	(1,4)	1-савол	2-савол	3-савол	
1						
2						
3						

Б.Б.Б. усули асосида билимларни синаш учун тарқатма материаллар

Тушунча	Биламан “+”, Билмайман “-”	Билдим “+”, Била олмадим“-”.
Бинар номенклатура:		
ТЁКН тушунчаси		
ТЁКН сабаблари		
ТЁКН босқичлари		
Нохуш салбий оқибатлар		
Госпитал олди босқичи нуқсонлари		
Госпитал босқичи нуқсонлари		
Субъектив сабаблар		
Объектив сабаблар		
Ташкилий сабаблар		
Диагностик нуқсон		
Даволаш нуқсон		
Профилактик нуқсон		
Учрайдиган белгилар		
Ўлим юзага келиши		
Ҳаёт учун хавфли ҳолатнинг ривожланиши		
Умумий меҳнат қобилиятининг нисбатан турғун		

Йўқолиши		
Касбий меҳнат қобилиятининг тўлиқ йўқолиши		
Ҳомиладорликнинг узилиши		
Рухий бузилиши		
Гиёҳвандликнинг ривожланиши		
ВИЧ инфекция ёки оғир юқумли касалликлар билан зарарланиш		
Ногиронликнинг ривожланиши		
Соғлиқнинг узок вақт бузилиши		

3-илова.

“Инсерт усули”

Инсерт – самарали ўқиш ва фикрлаш учун белгилашнинг интерфаол тизими ҳисобланиб, мустақил ўқиб-ўрганишда ёрдам беради. Бунда маъруза мавзулари, китоб ва бошқа материаллар олдиндан талабага вазифа қилиб берилади. Уни ўқиб чиқиб, «V; +; –; ?» белгилари орқали ўз фикрини ифодалайди.

Матнни белгилаш тизими

“V” - мен билган нарсани тасдиқлайди.

“+” - янги маълумот.

“-” - мен билган нарсага зид.

“?” - мени ўйлантирди. Бу борада менга қўшимча маълумот зарур.

Инсерт жадвали

Тушунчалар	V	+	-	?
ТЁКН тушунчаси				
ТЁКН сабаблари				
ТЁКН босқичлари				
Нохуш салбий оқибатлар				
Госпитал олди босқичи нуқсонлари				
Госпитал босқичи нуқсонлари				
Субъектив сабаблар				
Объектив сабаблар				
Ташкилий сабаблар				
Диагностик нуқсон				
Даволаш нуқсон				
Профилактик нуқсон				

КЛАСТЕР

Кластер - (туғам, боғлам, ғунча маъноларини билдиради). Маълумот харитасини тузиш воситаси булиб, барча фикр конституциясини фокуслаш ва аниқлаш учун қандайдир асосий омил атрофида ғояларни йиғиш тушинилади. Ихтиёрий муаммо, мавзулар хусусида эркин, очиқ ўйлаш ва шахсий фикрларни бемалол баён этиш учун шароит яратади. Билимлар фаоллашишини таъминлайди, мавзу бўйича фикрлаш жараёнида янги асоциация тақдим этишга эркин ва очиқ кириб боришга ёрдам беради.

Калит сўзлар билан асоциация бўйича ён томонидан кичкина ҳажмдаги айланага “йўлдошлар” – ушбу мавзу билан алоқадор сўз ёки сўз бирикмаси ёзилади. Улар чизик билан “бош” сўзга боғланилади. Ушбу “йўлдошлар”да “кичик йўлдошлар” ҳам бўлиши мумкин ва **бошқалар**. Ёзув ажратилган вақт тугагунча ёки ғоя яқунлангунча давом этирилади.

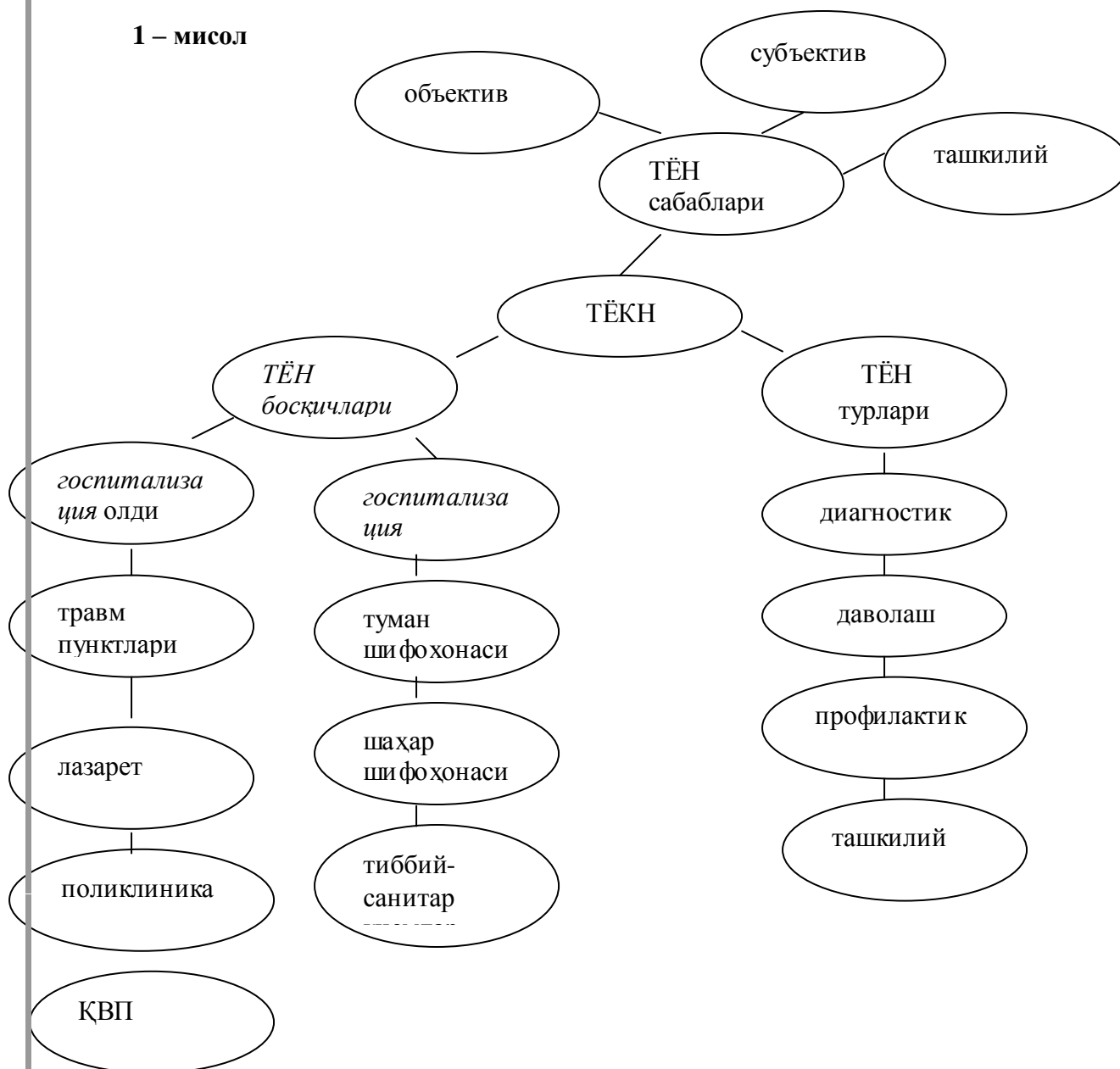
Кластерни тузиш қоидалари билан танишади. Синф доскаси ёки катта қоғоз варағи марказида калит сўзлар 1 - 2 сўздан иборат мавзу номланиши ёзилади.

Мулоҳазалар учун кластерлар алмаштирилади.

Кластерни тузиш қоидаси:

1. Ақлингизга келган барча ўйлаганларингизни ёзинг. Ғоя сифатини муҳокама қилманг, уларни оддий ҳолда ёзинг.
2. Орфография ва бошқа омилларга эътибор берманг.
3. Ажратилган вақт тугагунча ёзувни тўхтатманг. Агарда ақлингизга ғоялар келиши бирдан тўхтаса, у ҳолда қоғозга расм чизинг, қачонки янги ғоялар пайдо бўлмагунча.
4. Муайян тушунча доирасида имкон қадар кўпроқ янги ғояларни илгари суриш ҳамда мазкур ғоялар ўртасидаги ўзаро алоқадорлик боғлиқликни кўрсатишга ҳаракат қилинг. Ғоялар йиғиндисининг сифати, сони, улар ўртасидаги ўзаро алоқаларни кўрсатишни чекламанг, чегараламанг.

1 – мисол

Адабиётлар:

1. Ғиёсов З.А., Бекназаров Ш.Ю., Миралиев С.К.- Тиббий фаолиятнинг ҳуқуқий асослари. Т. 2006 й.

2. Искандаров А.И. Қўлдошев Д.Р. Врач фаолиятининг ҳуқуқий асослари, Тошкент, 2005й., 145 бет
3. Попов В.Л., Попова Н.П. Правовые основы медицинской деятельности. Издательство «Деан», 1999г., 256 с.
4. Ғиёсов З.А., Исламов Ш.Э. Гражданская ответственность медицинских работников. Медицинский журнал Узбекистана, Тошкент, 2005й., №3, с. 2-5
5. Томилин В.В., Соседко Ю.И. Обоснование основных понятий дефектов оказания медицинской помощи. Судебно-медицинская экспертиза, Медицина, №6, 2000г.

ҲҲ БЎЛИМ. ҒУҚАРОЛАР СОҒЛИГИ ВА ҲАЁТИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАРИ УЧУН ТИББИЙ ХОДИМЛАРНИНГ ЖИНОИЙ ЖАВОБГАРЛИГИ.

Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликлари суд тиббий экспертизаси

Жиноят – жамият ва давлат қурилиши негизида хавф солувчи ҳуқуқбузарлик бўлиб, жамиятга катта зарар етказиш, ғуқароларга зарар етказишдир.

Содир этилган ҳуқуқбузарликни жиноят деб эътироф этиш учун 2 та асос бўлиши лозим:

1. Исбот – далил, унинг ўзи 2 хил бўлади:
 - а) субъектив далил – жабрланувчи, гувоҳлар кўрсатмаси.
 - б) объектив далил – касаллик тарихи, анализ натижалари ва бошқа ашёвий далиллар.
2. Ҳаракат ёки ҳаракатсизлик.
 - а) қасддан;
 - б) бепарволик туфайли.

Тиббиёт ходимлари фаолияти билан боғлиқ жиноятларни ЎЗР ЖК талаблари асосида қуйидагича гуруҳларга бўлиб ўрганиш мумкин:

1. *Ҳаётга ва соғлиққа қарши жиноятлар*
 - тиббий ходимларнинг фаол эвтаназияда қатнашиши ҳуқуқий жиҳатдан қасддан одам ўлдириш деб баҳоланади (97-модда);
 - қасддан ёки эҳтиётсизлик сабабли оғир, ўртача оғирликда ва енгил тан жароҳати етказиш (104-105-модда), масалан ятроген шикаст етазиш;
 - таносил ёки ОИГС касаллигини тарқатиш (113-модда);
 - жиноий равишда ҳомила тушириш (114-модда);
 - аёлни ўз ҳомиласини сунъий равишда тушуришга мажбурлаш (115-модда);
 - касб юзасидан ўз вазифаларини лозим даражада бажара олмаслик (116-модда);
 - хавф остида қолдириш (117-модда).
2. *Оилага, ёшларга, ахлоққа қарши жиноятлар:*

- болани алмаштириб қўйиш (124-модда);
- фарзандликка олиш сирини ошкор қилиш (125-модда);
- инсон аъзо ва тўқималарини ажратиб олиш (133-модда);

3. Иқтисодийёт асослари ва экология соҳасидаги жиноятлар

- фаолият билан лицензиясиз шуғулланиш (190-модда);
- экология хавфсизлигига оид нормалар ва талабаларни бузиш (193-модда);

- атроф, табиий муҳитнинг ифлосланганлиги тўғрисида маълумотларни қасддан яшириш ёки бузиб кўрсатиш (194-модда);

- атроф табиий муҳитнинг ифлосланиши оқибатларини бартараф қилиш чораларини кўрмаслик (195-модда);

- атроф табиий муҳитни ифлослантириш (196-модда);

- ўсимликлар касалликлари ёки зараркунандалар билан курашиш талабларини бузиш (199-модда).

4. Ҳокимият, бошқарув ва жамоа бирлашмалари орган фаолияти таркибига қарши жиноятлар

- ҳокимият ёки мансаб фаолиятини суъистемол қилиш (205-модда);

- ҳокимият ёки мансаб доирасидан четга чиқиш (206-модда);

- мансабга совуққонлик билан қараш (207-модда);

- ҳокимият хавфсизлиги (208-модда);

- мансаб сохтакорлиги (209-модда);

- пора олиш, пора бериш, пора олиш-беришда воситачилик қилиш (210, 211, 212-модда);

- ёлғон гувоҳлик бериш суриштирув ёки дастлабки тергов маълумотларини ошкор қилиш, жиноят процессуал юридик катнашишлари ўз зиммасидаги вазифани бажаришдан бўйин товлаш (238, 239, 240-модда).

5. Жамоат ҳавфсизлиги ва жамоат тартибига қарши жиноятлар:

- кучли таъсир қилувчи ёки заҳарли моддани қонунга ҳилоф равишда эгаллаш (251-модда);

- радиоактив материални қонунга ҳилоф равишда эгаллаш (252-модда);

- радиоактив материаллардан фойдаланиш қонунларини бузиш ва қонунга ҳилоф равишда фойдаланиш (253, 254-модда);

- тадқиқот фаолиятини амалга оширишда ҳавфсизлик қоидаларини бузиш (256-модда);

- гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга ҳилоф равишда эгаллаш (271-модда);

- гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга ҳилоф равишда ўтказиш (272-модда);

- гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ўтказиш мақсадини кўзлаб қонунга ҳилоф равишда тайёрлаш, эгаллаш, сақлаш ва бошқа ҳаракатлар, гиёҳванд воситалар ёки психотроп моддаларни исътемол қилишга жалб қилиш (273, 274-модда).

Тиббиёт ходимлари фаолияти билан боғлиқ касбий ҳуқуқбузарликларга оид иш материаллари суд – тиббий экспертиза ўтказиш тартиби

Даволаш ва диагностика жараёнида кузатилган нохуш салбий оқибатлари билан боғлиқ иш материалларига оид суд тиббий экспертиза жараёни «Такрорий комиссия ва комплекс суд тиббий экспертизаларнинг бажарилиш қоидаларига» асосан комиссия тартибда бажарилади (ЖПКнинг 177-моддаси).

Судга оид тиббий экспертиза бюросида камида уч экспертдан иборат суд тиббий экспертлар комиссияси тузилади.

Суриштирув, тергов ва суд ходимлари суд тиббий экспертлар комиссиясини ўз қарашларига кўра белгилаш ва комиссия таркибига муайян мутахассисларни киритиш ҳуқуқига эга. Агар экспертиза тайинлаш тўғрисидаги қарорда (ажримда) экспертлар комиссияси таркиби кўрсатилмаган бўлса, у ҳолда комиссия таркиби судга оид тиббий экспертиза бюросининг бошлиғи ёки етакчи эксперт томонидан белгиланади.

Судга оид тиббий экспертиза бюросининг бошлиғи ёки бюронинг қайта комиссия экспертлар бўлими мудири етакчи эксперт бўлиши мумкин ва ушбу шахс экспертлар комиссияси иши юзасидан жавобгар ҳисобланади.

Бюро бўйича буйруқ асосида энг малакали суд тиббий экспертларидан бири экспертлар комиссиянинг котиби этиб тайинланади. Шунингдек, комиссия таркибига юқори илмий-амалий иш фаолиятига эга бўлган махсус тиббиёт соҳаси мутахассислари ҳам комиссия таркибига киритилади.

Иш натижасидан манфаатдор бўлган шахслар тиббий экспертлар комиссияси таркибига киритилмайди. Экспертлар комиссиясининг ҳар бир аъзоси шахсан иш материаллари билан танишиб чиқишлари лозим.

Иш материалларининг таркиби билан танишиш экспертиза тайинлаш тўғрисидаги қарор (ажрим) ни ўрганишдан бошланади. Қарорда иш тафсилотининг негизи баён этилади ва экспертиза ўтказилиши мақсади кўрсатилади, шунингдек экспертиза ечимига қўйилган саволлар ва текширилувчи объектлар рўйхати келтирилади.

Экспертлар иш материаллари билан танишиб чиқишиб, текшириладиган ҳодиса тўғрисида муайян тушунчага эга бўлгач, тиббий ҳужжатларни (фақат асл нусхасини), мурда текширув баённомаси ёки экспертиза хулосалари (далолатномалари), клинико-анатомик конференциялар, ҳодиса жойини кўздан кечириш баённомалари, тиббий ходимларнинг кўрсатмалари ва бошқа ҳужжатларни синчиклаб ўрганишлари лозим.

Баъзи ҳолларда экспертизага иш материалларидан ташқари бошқа объектлар ҳам тақдим этилади ва уларнинг ўрганилиши (тахлили) текширувнинг иккинчи босқичини ташкил қилади. Бу босқичда жабрланувчи (айбланувчи) ларни гувоҳлантириш, бирламчи ёки такроран мурда экспертизаси (текшируви), ички аъзолар қирқимлари, ашёвий далиллар текшируви бажарилиши мумкин. Ушбу ҳолат бўйича экспертлар

комиссияси томонидан бажариладиган ишлар ҳар бир турдаги объект учун умумий қабул қилинган қоидалар асосида амалга оширилади.

Қўшимча текширувлардан олинган маълумотлар хулоса тузишда инобатга олинади, баъзи ҳолларда улар хулоса тузишда ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлади.

Экспертлар комиссияси экспертиза тайинланган шахснинг олдида касбий ҳуқуқбузарлик бўйича жиноий жавобгарликка тортилаётган тиббий ходимларнинг шахсан изоҳлаб беришлари учун уларни комиссияга чақириш ҳақида талаб қўйиш ҳуқуқига эга. Етакчи эксперт ҳамда комиссия аъзолари, шунингдек комиссия котиби эксперт хулосаси объективлиги ва тўлақонлиги борасида барабар жавобгар ҳисобланади.

Иш материалларини муҳокама қилиш жараёнида экспертлар комиссияси айбланаётган тиббий ходим фаолияти билан боғлиқ шароитни инобатга олишлари лозим, чунки нохуш ҳолат талабларга жавоб бермайдиган меҳнат шароити билан боғлиқ бўлиши мумкин (масалан, диагностик асбоб анжомларнинг йўқлиги). Бундан ташқари, нохуш-салбий ҳолат касалликнинг атипик кечуви, беморнинг врачга кечикиб мурожаат қилганлиги, беморда айрим дори воситаларга нисбатан аллергик реакция ривожланиши билан боғлиқ бўлиши мумкин.

Суд тиббий экспертлар комиссияси иш материалларини ўрганиш асосида нохуш салбий оқибатнинг юзага келиш сабаби ва шароитини ҳисобга олиб фақатгина тиббий биологик тавсифли саволлар юзасидан жавоб бериш ҳуқуқига эга. Даволаш диагностика ва профилактика жараёнлари билан боғлиқ нохуш – салбий оқибатларни ҳуқуқий жиҳатдан гуруҳларга ажратиш суд тергов органлари вазифасига киради.

Қуйида экспертлар комиссияси томонидан ечими талаб қилинадиган саволларнинг тахминий рўйхати келтирилди:

1. Амбулаторияда ёки шифохонада ташхис ўз вақтида ва тўғри қўйилганми, агар тўғри ёки ўз вақтида қўйилмаган бўлса, ушбу ҳолат қандай оқибатларга олиб келган?

2. Шифохонада беморга текширувлар тўлиқ ҳажмда бажарилганми?

3. Бемор шифохонага ўз вақтида ётқизилганми?

4. Беморга бажарилган даволаш тадбирлари аниқланган ташхисга мос келадими?

5. Асоратларга қарши кураш жараёнида барча тадбирлар қўлланганми?

6. Агар тиббий ёрдам етарли кўламда кўрсатилмаган бўлса, бу ҳолат қандай оқибатларга олиб келган ва яна қандай тадбирлар бажарилиши лозим эди?

7. Асорат юзага келишини олдини олиш имкони бўлганми, асоратни даволаш учун беморга етарли ҳажмда ёрдам кўрсатилганми?

8. Беморга шифохонадан ўз вақтида жавоб берилганми?

9. Беморга бажарилган даво чораларини қўллашга қарши кўрсатмалар бўлганми ва ушбу даво чоралари бемор аҳволининг оғирлашуви ва ўлимга олиб келганми?

10. Даволаш ва диагностика жараёнининг қайси босқичида хатоларга йўл қўйилган?

11. Касаллик оқибатида касалликнинг оғирлиги ва кечиш хусусиятлари асосийми ёки даволаш жараёнида йўл қўйилган хатолар асосий ҳисобланадими?

12. Операцияга кўрсатма бўлганми?

13. Операциядан кейинги даврда бемор тиббий ходимлар томонидан доимий кузатувда бўлганми?

14. Операция жараёнида ва операциядан кейинги даврда қандай хато-камчиликларга йўл қўйилган?

15. Беморга реанимацион тадбирлар тўғри бажарилганми?

16. Фуқаронинг баданида қандай тан жароҳатлари мавжуд бўлган, уларнинг етказилиш механизм қандай ва ушбу тан жароҳатлари унинг ўлимига сабаб бўлганми?

17. Марҳумнинг ўлимига нима сабаб бўлган?

Комиссион суд тиббий экспертиза хулосаси

Фуқаролик ва жиноят ишлари материалларига оид экспертиза жараёнида «Комиссион экспертиза хулосаси» расмийлаштирилади. Ушбу ҳужжат суд-тиббий ҳужжатларга қўйилган фикрларнинг тўлиқлигини, объективлиги, жамоатчилик учун тушунарли тарзда баён қилиниши каби асосий талабларни инобатга олган ҳолда тузилади.

Суд – тиббий экспертлар комиссиясининг хулосаси қуйидаги 3 қисмдан иборат. «Кириш қисми» дан сўнг «текширув қисми» расмийлаштирилиб, у хулосасининг асосий қисми ҳисобланади. Хулосасининг кириш қисмида қуйидагилар қайд этилади:

- экспертиза бажарилаётган кун, ой ва йил;

-комиссиясининг номи ва етакчи эксперт ҳамда комиссия аъзоларининг, шу жумладан, маърузачининг лавозими, илмий даражаси, илмий унвони, фамилияси ва исми – шарифи кўрсатилган ҳолда комиссия таркиби;

-экспертиза ўтказилаётган жой;

-экспертиза ўтказиш учун асос-тергов органлари қарорининг санаси, уни чиқарган шахснинг фамилияси, исми-шарифи, лавозими, суд ажримининг санаси ва унинг номи;

-экспертиза юритилаётган иш, масалан, фуқаро - (фамилияси, исми ва шарифи ва ёши тўлиқ ёзилади) нинг ўлими тўғрисида иш материаллари бўйича ёки врач (фамилияси, исми ва шарифи, мутахассислиги ва ёшини кўрсатиш лозим) ни айблаш тўғрисидаги иш материаллари;

-экспертизанинг мақсади ва экспертиза ечимига қўйилган саволлар рўйхати (қарор ёки ажримдаги баёни бўйича);

-экспертизага тақдим қилинган ҳужжатлар рўйхати. Масалан, марҳум А.нинг ўлими воқеаси бўйича 120 варақда бир жилдли, жиноий иш, тиббий ҳужжатлар (беморнинг тиббий баённомалари, амбулатория тиббий баёнлари, тиббий маълумотларнинг рақамлари кўрсатилган ҳолда).

«Текширув қисми» иш моҳиятининг қисқача баёнидан иборат бўлиб, унда экспертиза ўтказиш учун аҳамиятга эга бўлган маълумотлар ифода этилади, яъни ушбу қисм экспертлар комиссияси мулоҳаза юритиши, хулосани асослаш учун зарур бўлган маълумотларни ўзида мужассамлаштириши лозим.

«Текширув қисми» да қатъиян далилий асосга эга бўлган материаллар лавҳалар тарзида қайд қилинади, айрим қисмлар шахсий фикр-мулоҳазаларни кўрсатмаган ҳолат иш бўйича маърузачининг сўзлари билан баён қилинади.

«Текширув қисми» да қуйидагилар қайд қилиниши лозим: ишнинг кўзгатилишига сабаб (жабрланувчи, айбланувчи ёки унинг қариндошларининг шикоят варақалари) мурдани топилган жойда (ходиса жойида) кўздан кечириш баённомасидан кўчирмалар, айбланувчининг сўроқ қилиш баённомаси, билдириш ва тушунтириш хатларидан, тергов органларининг у ёки бу қароридан, суд ҳукмлари ажримдан олинган маълумотлар, мурда экспертизасининг хулосалари ёки мурдани патологоанатомик текширув баённомаси, уларнинг рақами ва текшириш ўтказиш санаси, мурдани текширган врачнинг фамилияси, исми-шарифи, лавозимини кўрсатган ҳолда мурда экспертизаси хулосаси ёки патологоанатомик текшириш баённомасидан кўчирмалар, суд-тиббий экспертиза хулосасининг тўхтамлари ёки эпикриз билан патологоанатомик диагноз, беморнинг касалхонага тушган ёки мурожаат қилган кундаги ҳолати, шикоятлари ва мавжуд бўлган жароҳатлари, объектив текшириш натижалари, кундаликлар, текширишлар натижаларидан консультациялардан кўчирма келтирган ҳолда ўтказилган операциялар, анализ натижалари, ўтказилаётган даво муолажаларни албатта келтирган ҳолда тиббий ҳужжатлар (рақами ёки даволаш муассасини кўрсатган ҳолда тиббий баён ёки амбулатор беморнинг индивидуал картасидан тегишли маълумотлар: кўшимча текширишлар (гистологик, суд-кимёвий ва бошқалар) маълумотлари, клиник-анатомик ва клиник конференциялар баённомаларидан кўчирмалар, мутахассислиги, иш стажы кўрсатилган ҳолда жавобгарликка тортилаётган ходимга тавсияномалар ва ҳоказолар.

Тақдим қилинган ҳужжатлардаги маълумотлар текширув қисмида қайд этилиши лозим.

«Тўхтам» қисми қўйидаги жумла билан бошланиши лозим: «Иш материалларини ўрганиб чиқиб, қўйилган саволларга мувофиқ, суд-тиббий экспертлар комиссияси қуйидаги тўхтамга келинди.....». Шундан сўнг қўйилган саволларга жавоблар кўринишида тўхтамлар матни баён қилинади. Экспертлар комиссиясининг тўхтамлари мутлақо объектив ва илмий асосланган бўлиши лозим.

Фақат тахминга асосланган, шунингдек, ўзида зиддиятли фикрларни мужассамлаштирувчи, чала, мавҳум тўхтамлар тузиш ман этилади. Тўхтамлар иш материалларидан келиб чиқиши ва уларнинг ҳар бир банди «Текширув қисми» да ўз ҳисоботини топиши лозим.

Экспертзалар комиссияси тўхтамлари тергов ва суд учун аҳамиятга эга бўлган, аммо қарор ва ажримда ечими талаб қилинмаган ҳолларни ҳам қамраб олиши лозим.

Тўхтамдаги жавоб бандлари қўйилган саволлар кетма-кетлигига мувофиқ тузилади, ўхшаш ҳамда бир хил тавсифга эга бўлган саволларга жавоблар умумлаштирилиши мумкин.

Комиссия аъзоларидан бирон бир шахс тўхтам ёки унинг маълум бир жавоб банди юзасидан эътирози бўлса, унинг фикри хулосага киритилиши лозим.

Иш материалларига оид экспертиза хулосаси 3 нусхада расмийлаштирилади. Хулосанинг биринчи нусхаси ва иш материаллари илова хати билан экспертизани тайинлаган муассасага юборилади. Иккинчи нусха мазкур судга оид тиббий экспертиза бюросида қолдирилади, учинчи нусха эса экспертиза бош бюросига тақриз учун тақдим қилинади.

МАВЗУГА ДОИР ТЕСТ САВОЛЛАРИ

1. Жиноятни тавсифловчи белгиларини кўрсатинг:

- а) айбнинг мавжудлиги, жамият учун хавфлилиги;
- б) хатонинг мавжудлиги, айбнинг борлиги;
- с) қилмиш, ҳуқуқбузарлик;
- д) ножўя ҳатти - ҳаракат, айбнинг мавжудлиги;
- е) хатонинг мавжудлиги, айбнинг борлиги, қилмиш, ҳуқуқбузарлик.

2. Оилага, ахлоққа қарши жиноят турларига қайси жиноятлар киради?

- а) болани алмаштириб қўйиш, фарзандликка олиш сирини ошкор қилиши; инсонни тўқима ва аъзоларини ажратиб олиш;
- б) фаолият билан лицензиясиз шуғулланиш, фарзандликка олиш сирини ошкор қилиш;
- с) атроф, табиат муҳитини ифлослантириш, болани алмаштириб қўйиш, фарзандликка олиш сирини ошкор қилиш;
- д) ҳокимият хавфсизлиги, мансаб сохтакорлиги;
- е) пора олиш, пора бериш, пора олиш- беришда воситачилик қилиш.

3. Комиссион суд-тиббий експетизанинг хулоса қисми баёнининг мазмуни:

- а) тузилган комиссия таҳлил натижалари, хулоса саволларига жавоб келтирилади;
- б) тақдим қилинган ҳужжатлар ўзгартирилмасдан кўчирилади;
- с) қарор билан бирга тақдим қилинган ҳужжатлар рўйхати келтирилади
- д) ечими лозим бўлган саволлар рўйхати
- е) доимий яшаш жойи ва вафот этган жойи

4. Комиссион суд-тиббий экспертизаси хулосасини асосий таркибий қисмлари

- а) кириш, тавсифий, хулоса;
- б) саволлар, тавсифий, хулоса;
- с) кириш, саволлар, хулоса;
- д) кириш, хулоса;
- е) кириш, хулоса, саволлар.

5. Жамоат ҳавфсизлиги ва тартибига қарши жиноятлар

- а) гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллаш ва ўтказиш;

- б) кучли таъсир қилувчи заҳарли моддани ёки заҳарли моддани қонунга ҳилоф равишда эгаллаш;
- с) радиоактив материалларни қонунга ҳилоф равишда эгаллаш ва фойдаланиш;
- д) тадқиқот фаолиятини амалга оширишда хавфсизлик қонунининг бузилиши.
- е) юқоридаги барча жавоблар тўғри

6. Эҳтиётсизлик орқасидан етказилган жиноят қандай ҳолатларда ижтимоий хавфли ҳаракат деб айтилади?

- а) бепарволик натижасида етказилган бўлса;
- б) ўз - ўзига ишониш орқасида етказилган бўлса;
- с) эҳтиётсизлик орқасидан;
- д) бепарволик натижасида етказилган бўлса, ўз - ўзига ишониш орқасида етказилган бўлса;
- е) ҳаракатсизлик натижасидан.

7. Тиббий ходимлар томонидан қасддан ёки эҳтиётсизликдан қандай турдаги тан жароҳатлари етказилиши мумкин?

- а) оғир тан жароҳатлар;
- б) енгил тан жароҳатлар;
- с) ўртача оғирликдаги жароҳатлар;
- д) соғлигини бузилишига сабаб бўлган енгил тан жароҳатлар;
- е) юқоридагиларнинг барчаси тўғри.

8. Соғлиққа қарши жиноятларнинг турини кўрсатинг?

- а) қасддан оғир, ўрта, енгил тан жароҳати етказиш;
- б) эҳтиётсизлик орқасидан ўрта ёки оғир даражадаги тан жароҳати етказиш;
- с) қасддан ва эҳтиётсизлик орқасидан ўрта ёки оғир даражадаги тан жароҳати етказиш;
- д) қасддан оғир, ўрта тан жароҳати етказиш;
- е) эҳтиётсизликдан ўрта, оғир тан жароҳати етказиш.

9. Тиббий ходимларнинг хўжалик фаолиятида қандай жиноят кузатилиши мумкин?

- 1) савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларини бузиш (189-м);
 - 2) фаолият билан лицензиясиз шуғулланиш (190 м);
 - 3) зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш, (138-м);
 - 4) товламачилик йўли билан ҳақ беришни талаб қилиш (214-м).
- а) 2,4
 - б) 1,3
 - с) 1,2
 - д) 1,4
 - е) 3,4

10. Бошқарув тартибига қарши жиноятларни 4 турини кўрсатинг?

- 1) ҳокимият ва мансаб ваколатини суистеъмол қилиш (205-м);
- 2) мансабга совуққонлик билан қараш (207м);
- 3) ёлғон гувоҳ бериш (238-м);

4)жиноят кодексини юритиш қатнашчиларининг ўз зиммасидаги вазифани бажаришдан бўйин товлаш (240-м);

5)пора олиш (210-м);

6)товламачилик йўли билан ҳақ беришни талаб қилиш (214-м).

а) 1,2,5,6

б) 2,3,4,5

с) 1,2,3,4

д) 3,4,5,6

е) 2,3,4,6

11. Тиббий ходимлар фаолиятида кузатилиши мумкин бўлган жамоат хавфсизлигига қарши жиноятларни турини кўрсатинг.

1) радиактив материаллардан фойдаланиш қоидаларини бузиш ;

2) тадқиқот фаолиятини амалга оширишда хавфсизлик қоидаларини бузиш (256-мод.) ;

3) ҳокимият ёки мансаб ваколатини суистеъмол қилиш (205м);

4) мансабга совуққонлик билан қараш (207-м);

5) меҳнатни муҳофаза қилиш қоидаларини бузиш (257-м).

а) 1,2,5

б) 2,3,4

с) 1,3,5

д) 2,4,5

е) 1,2,3

12. Экспертиза тайинланишига нима асос бўлади?

1) қарор; а) 1,2,4

2) йўлланма; б) 2,3

3) соғлиқни сақлаш органларининг топшириқлари; с) 1,2

4) ажрими. д) 3,4

е) 1,4

13. Комиссион экспертиза тайинланиш учун асос бўладиган учта ҳолат:

1) ўлим сабаблари номаълум бўлган ҳолларда;

2) ёшни аниқлаш экспертизаси;

3) шахсни соғломлик ҳолатини аниқлаш;

4) тан жароҳатларини оғирлигини аниқлаш;

5) тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарлик;

б) қон гуруҳини аниқлаш.

а) 1,3,5

б)2,4,6

с) 1,3,6

д)2,4,5

е) 2,3,4

14.Эксперт хулосаси қуйидаги бўлимлардан иборат:

1) кириш; б) хулоса қисми.

2) саволлар қисми; а) 1,3,6

3) текширув; б)2,4

4) қўшимча текширув бўлимлари; с) 3,5

5) тўхтам; д)2,6

е) 1,5,6

15. Комиссион экспертиза хулосасини кириш қисмида нималар қайд қилинади?

1) суд-тиббий текширувларнинг натижалари;	а) 3,4,5,6
б) 1,2,3
2) касаллик тарихидан маълумотлар;	с) 5,6,7
3) қарор ёки ажримда белгиланган иш ҳолати;	д) 1,2,3,4
е) 3,4,5,6
4) экспертиза олдига қўйилган саволлар;	
5) экспертиза ўтказган ташкилот;	
6) экспертиза ўтказиш учун асос;	
7) тиббий мутахассислар маслаҳатлари.	

16. Комиссион экспертизага тақдим этиладиган (2) ҳужжат турини кўрсатинг:

1) тиббий ҳужжатлар маълумотлари;	а) 1,2
2) жиноий иш материаллари;	б) 3,4
3) экспертизадан ўтувчига тавсифнома;	с) 4,5
д) 1,3
4) шифокорнинг меҳнат дафтарчаси;	е) 2,4
5) шифокор дипломи.	

17. Экспертиза хулосаси ким томонидан ҳуқуқий баҳоланади?

- а) соғлиқни сақлаш вазирлиги;
- б) суд, прокуратура ходимлари;
- с) суд-тиббий экспертиза ўтказган шахс;
- д) суд-тиббий экспертиза бюроси;
- е) шифокорлар.

18. Ҳокимият бошқаруви ва жамоат бирлашмалари орган фаолияти таркибига қарши жиноятлар:

- а) ҳокимият ёки мансаб фаолиятини суистеъмол қилиш;
- б) мансабга совуққонлик билан қараш;
- с) ҳокимият хавфсизлиги;
- д) мансаб сохтакорлиги;
- е) юқоридаги барча жавоблар тўғри.

19. Тиббий муассасага шошилиш равишида олиб келинган беморга тиббий ёрдам кечиктирилиб кўрсатилган, бу ҳолат ҳуқуқий жиҳатдан қандай баҳоланади?

- а) ўз вазифасини лозим даражада бажармаслик;
- в) ҳаётини хавф остида қолдириш;
- с) мансабга совуққонлик билан қараш;
- д) мансаб сохтакорлиги;
- е) мансаб ваколатидан четга чиқиш.

20. Тиббий фаолиятдаги мансаб сохтакорлигига нималар киради?

- а) касб билан шуғулланиш учун диплом сотиб олиш;
- б) сохта лицензия тайёрлаш;

- с) сохта тиббий хужжатлар тузиш;
- д) сохта дори дармон тайёрлаш;
- е) диплом сотиш.

МАВЗУ ЮЗАСИДАН НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

- ✓ Тиббий ходимлар фаолияти билан боғлиқ нохуш салбий оқибатларга нималар киради?
- ✓ Айб-хато тушунчаси ва турларини айтиб беринг.
- ✓ Жиноят тушунчаси деганда нимани тушунасиз ва унинг турларини кўрсатинг.
- ✓ Тиббий ходимлар фаолияти билан боғлиқ нохуш салбий оқибатлар содир бўлганда қўлланиладиган жазоларнинг турларини айтиб беринг.
- ✓ Тиббий ходимлар фаолияти билан боғлиқ қандай жиноят турларини биласиз.
- ✓ Ҳаётга ва соғлиққа қарши жиноятлар турларини кўрсатинг.
- ✓ Оилага, ёшларга ва ахлоққа қарши жиноятлар турларини кўрсатинг.
- ✓ Ҳокимият, бошқарув ва бошқарув органлари тартибига қарши қандай жиноятлар турларини биласиз.
- ✓ Нохуш салбий ҳолатлар юз берганда қандай тартибда суд тиббий экспертиза тайинланади.
- ✓ Комиссион СТЭ ва унинг бажарилиш тартиби қандай амалга оширилади.

Талабалар мустақил ишини ташкил қилиш учун кўрсатмалар

- ❖ Ўқув гуруҳи ичида “Тиббий ходимлар фаолиятида учрайдиган жиноятлар” мавзусида анжуман ўтказиш.
- ❖ Мавзуга оид альбом, макет, стенд, слайд, ўқув жадвалари ва тест саволлари тузиш.
- ❖ Ўқитувчи назорати остида “Комиссион суд тиббий экспертиза ўтказиш” мавзусида мунозарали суҳбат ўтказиш.
- ❖ Мавзу бўйича янги педогогик технологиялардан фойдаланган ҳолда интерактив ўйинлар ўтказиш.

Амалий машғулотнинг ўқитиш технологияси

Вақти - __ соат	Талабалар сони: __ нафар
Ўқув машғулоти шакли	Билимларни чуқурлаштириш, кенгайтириш ва амалда бажариш бўйича амалий машғулот.
Ўқув машғулоти режаси	<ul style="list-style-type: none"> - “Тиббий ходимларнинг жиноятлари” тушунчаси. - Ҳаётга ва соғлиққа қарши жиноятлар. - Оилага, ёшларга, ахлоққа қарши жиноятлар. - Иқтисодиёт асослари ва экология соҳасидаги жиноятлар. - Ҳокимият, бошқарув ва жамоа бирлашмалари орган фаолияти таркибига қарши жиноятлар. - Жамоат ҳавфсизлиги ва жамоат тартибига қарши жиноятлар.

Ўқув машғулотининг мақсади: Бу амалиёт машғулоти жараёнида саволлар ва муаммолар борасида суҳбат ўтказилади. Бу дарсда “ақлий ҳужум” усули қўлланилади ҳамда тест ечилади. Шунингдек, тиббий ходимлар фаолиятида учрайдиган жиноятлар билан таништирилади.	
Педагогик вазифалар: - мавзу бўйича билимларни тизимлаштириш, мустаҳкамлаш. - дарслик билан ишлаш кўникмаларини ҳосил қилиш; - янги ахборотларни таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантириш	Ўқув фаолиятининг натижалари: Талаба: - тиббий ходимларнинг жиноятлари тушунчасига изоҳ беради; - ҳаётга ва соғлиққа қарши жиноятларга мисоллар келтиради; - оилага, ёшларга, ахлоққа қарши жиноятларни тушунтириб беради; - иқтисодиёт асослари ва экология соҳасидаги жиноятларга мисоллар келтиради; - ҳокимият, бошқарув ва жамоа бирлашмалари орган фаолияти таркибига қарши жиноятлар; - жамоат ҳавфсизлиги ва жамоат тартибига қарши жиноятлар; - комиссиян СТЭ мазмуни, ўтказиш тартиби; - комиссиян СТЭ ўтказганда эксперт олдига қўйиладиган саволлар.
Ўқитиш услуби ва техникаси	<i>Баҳс мунозара, “ Соғлиққа қарши жиноятлар ” жумласига кластер,.</i>
Ўқитиш воситалари	<i>Маъруза матни, ўқув қўлланмаси, жадваллар, бўр, доска. Компьютер мультимедия дарсликлари, атласи.</i>
Ўқитиш шакли	<i>Билимларни чуқурлаштириш ва кенгайтириш, индивидуал ва гуруҳ, бўйича ўқитиш.</i>
Ўқитиш шароитлари	<i>Мавзуга мос жиҳозланган аудитория (СТЭ объектлари СТЭ ҳужжатлари ва ҳ.к.).</i>

Амалий машғулотнинг технологик картаси (7-машғулот)

Босқичлар, вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (15 мин)	<p>1.1. Мавзунинг мақсад ва режадаги ўқув натижаларини эълон қилади, уларнинг аҳамиятини ва долзарблигини асослайди. Машғулот ҳамкорликда ишлаш технологиясини қўллаган ҳолда ўтишни маълум қилади.</p> <p>1.2. Ақлий ҳужум усулидан фойдаланган ҳолда аудиториянинг тайёргарлик даражасини аниқлайди: «Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликлари» мавзусини ўзлаштириш учун зарур бўлган асосий терминлар, атамаларни биласиз? Уларнинг мазмунларига изоҳ беринг?</p>	1.1. Мавзунинг ёзади ва саволларга жавоб беради.

2-босқич Асосий қисм (150 мин)	2.1. Талабаларни 2-3 гуруҳга бўлади, ҳар бирига вазифа беради (2-илова). Кутилаётган ўқув натижаларини эслатади. 2.2. Гуруҳда ишлаш қондаси билан таништиради (1-илова). Баҳолаш мезонларини ҳам намойиш қилади. 2.3. Вазифани бажаришда ўқув материаллари (маъруза матни, ўқув қўлланма)ларидан фойдаланиш мумкинлигини эслатади. Гуруҳларда иш бошлашни таклиф этади. 2.4. Тайёргарликдан кейин амалий ишлар бошлангани эълон қилинади. 2.5. Талабалар тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликлари тамойилларини шарҳлайди, турларига эътибор беради ва аниқлик киритади. 2.6. Талабаларга инсерт усули бўйича ифодаланган жадвални намойиш қилади ва устунларни тўлдиришни айтади. Тушунчаларга изоҳларни тўғрилайди ва саволларга жавоб қайтаради. Гуруҳлар фаолиятига умумий балл беради.	2.1. Ўқув натижаларини тақдим қиладилар. 2.2. Саволлар беради. 2.3. Жавобларни тўлдиради. 2.4. Жадвал устунларини тўлдиради ва муҳокамада иштирок этади.
3-босқич Якуний қисм (15 мин)	3.1. Масъулотни яқунлайди, талабаларни баҳолайди ва фаол иштирокчиларни рағбатлантиради. 3.2. Мустақил иш сифатида “Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликлари масалалари ҳозирги замон тиббиёти нигоҳида” мавзусида “доклад” ёзишни топширади.	3.1. Эшитадилар. 3.2. Топширикни оладилар.

Ўқув топшириқлар Гуруҳ билан ишлаш қондалари

Гуруҳ аъзоларининг ҳар бири:

- ўз шерикларининг фикрларини ҳурмат қилишлари лозим;
- берилган топшириқлар бўйича фаол, ҳамкорликда ва масъулият билан ишлашлари лозим;
- ўзларига ёрдам керак бўлганда сўрашлари мумкин;
- ёрдам сўраганларга қўмак беришлари лозим;
- гуруҳни баҳолаш жараёнида иштирок этишлари лозим;
- “Биз бир кемадамиз, бирга чўкамиз ёки бирга қутиламиз” қондасини яхши билишлари лозим.

1. Саволга жавобни шакллантиринг:

- Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликлари турлари,
- Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликлари ҳолатида СТЭ масалалари ва ўтказиш тартиби.

2. Ушбу тушунчаларнинг мазмунини ёритинг:

Тиббий ходим, касбий ҳуқуқбузарлик, қилмиш, жиноят, лавозимли жиноятлар, касбий жиноятлар, комиссия СТЭ тушунчаларига изоҳ беринг.

Гуруҳлар учун топшириқлар

1- гуруҳ

Ҳаётга ва соғлиққа қарши жиноятлар тушунчаларининг мазмунини ёритинг ва мисоллар келтиринг.

“Комиссион СТЭ” сўзига кластер тузинг.

2- гуруҳ

Оилага, ёшларга, ахлоққа қарши жиноятларни тушунтириб беринг ва мисоллар келтиринг.

“Ҳокимият бошқарувида қарши жиноятлар” тушунчасига кластер тузинг.

3-гуруҳ

Иқтисодиёт асослари ва экология соҳасидаги жиноятларнинг мазмунини ёритинг ва мисоллар келтиринг
 “Касбий жиноятлар” тушунчасига кластер тузинг.

4 гуруҳ

Жамоат хавфсизлиги ва жамоат тартибига қарши жиноятлар мазмунини ёритинг ва мисоллар келтиринг.
 “Оилага қарши жиноятлар ” тушунчасига кластер тузинг

Баҳолаш мезонлари ва кўрсаткичлари (балл)

Гуруҳ	1 топширик;	2 топширик;	3 топширик; (ҳар бир савол 0,2 балл)			Баллар йиғиндис
	(1,0)	(1,4)	1-савол	2-савол	3-савол	
1						
2						
3						

Б.Б.Б. усули асосида билимларни синаш учун тарқатма материаллар

Тушунча	Биламан “+”, Билмайман “-”	Билдим “+”, Била олмадим“-”.
Бинар номенклатура:		
Тиббиёт ходимининг жиноятлари		
Ҳаётга қарши жиноятлар		
Соғлиққа қарши жиноятлар		
Оилага қарши жиноятлар		
Ахлоққа қарши жиноятлар		
Экология соҳасидаги жиноятлар		
Ҳокимият фаолиятига қарши жиноятлар		
Жамоат хавфсизлигига қарши жиноятлар		

“Инсерт усули”

Инсерт – самарали ўқиш ва фикрлаш учун белгилашнинг интерфаол тизими ҳисобланиб, мустақил ўқиб-ўрганишда ёрдам беради. Бунда маъруза мавзулари, китоб ва бошқа материаллар олдиндан талабага вазифа қилиб берилади. Уни ўқиб чиқиб, «V; +; -; ?» белгилари орқали ўз фикрини ифодалайди.

Матнни белгилаш тизими

“v” - мен билган нарсани тасдиқлайди.

“+” - янги маълумот.

“-” - мен билган нарсага зид.

“?” - мени ўйлантирди. Бу борада менга кўшимча маълумот зарур.

Инсерт жадвали

Тушунчалар	V	+	-	?
Тиббиёт ходимининг жиноятлари				

Ҳаётга қарши жиноятлар				
Соғлиққа қарши жиноятлар				
Оилага қарши жиноятлар				
Аҳлоққа қарши жиноятлар				
Экология соҳасидаги жиноятлар				
Ҳокимият фаолиятига қарши жиноятлар				
Жамоат хавфсизлигига қарши жиноятлар				
Комиссион СТЭ мазмуни				
Комиссион СТЭ ўтказиш тартиби				
Комиссион СТЭ ўтказганда эксперт олдиға қўйиладиган саволлар				

КЛАСТЕР

Кластер - (туғам, боғлам, ғунча маъноларини билдиради). Маълумот харитасини тузиш воситаси булиб, барча фикр конституциясини фокуслаш ва аниқлаш учун қандайдир асосий омил атрофида ғояларни йиғиш тушинилади. Ихтиёрий муаммо, мавзулар хусусида эркин, очиқ ўйлаш ва шахсий фикрларни бемалол баён этиш учун шароит яратади. Билимлар фаоллашишини таъминлайди, мавзу бўйича фикрлаш жараёнида янги асоциация тақдим этишга эркин ва очиқ кириб боришга ёрдам беради.

Калит сўзлар билан асоциация бўйича ён томонидан кичкина ҳажмдаги айланага “йўлдошлар” – ушбу мавзу билан алоқадор сўз ёки сўз бирикмаси ёзилади. Улар чизик билан “бош” сўзга боғланилади. Ушбу “йўлдошлар”да “кичик йўлдошлар” ҳам бўлиши мумкин ва **бошқалар**. Ёзув ажратилган вақт тугагунча ёки ғоя яқунлангунча давом этирилади.

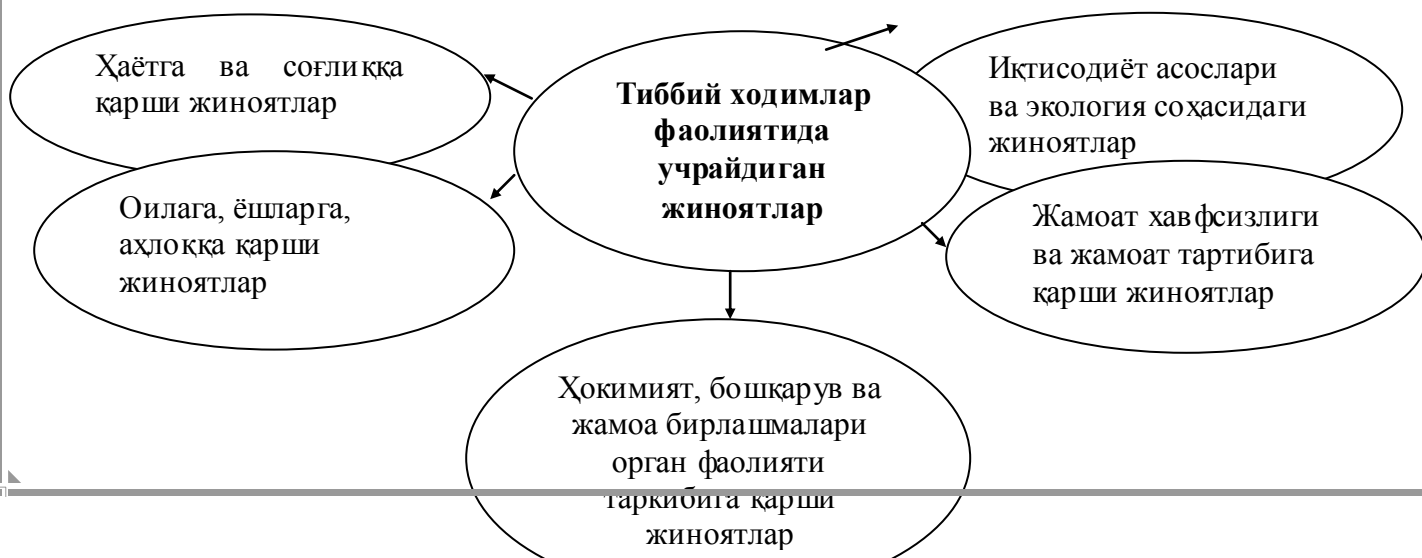
Кластерни тузиш қоидалари билан танишади. Синф доскаси ёки катта қоғоз варағи марказида калит сўзлар 1 - 2 сўздан иборат мавзу номланиши ёзилади.

Мулоҳазалар учун кластерлар алмаштирилади.

Кластерни тузиш қоидаси:

1. Ақлингизга келган барча ўйлаганларингизни ёзинг. Ғоя сифатини муҳокама қилманг, уларни оддий ҳолда ёзинг.
2. Орфография ва бошқа омилларга эътибор берманг.
3. Ажратилган вақт тугагунча ёзувни тўхтатманг. Агарда ақлингизга ғоялар келиши бирдан тўхтаса, у ҳолда қоғозга расм чизинг, қачонки янги ғоялар пайдо бўлмагунча.
4. Муайян тушунча доирасида имкон қадар кўпроқ янги ғояларни илгари суриш ҳамда мазкур ғоялар ўртасидаги ўзаро алоқадорлик боғлиқликни кўрсатишга ҳаракат қилинг. Ғоялар йиғиндисининг сифати, сони, улар ўртасидаги ўзаро алоқаларни кўрсатишни чекламанг, чегараламанг.

1 - мисол

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси.
2. Ўзбекистон Республикаси ССВнинг 1994 й. 21 июлдаги 336-сонли буйруғи «Об утверждении и введении в действия нормативных документов, регламентирующих деятельность судебно-медицинской службы».
3. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси.
4. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлиги тўғрисидаги кодекси.
5. “Истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг қонуни (1996 йил 26 апрель)

МУНДАРИЖА

КИРИШ.....4

І-БЎЛИМ. ФУҚАРОЛАР СОҒЛИГИНИ САҚЛАШ ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУНЧИЛИК АСОСЛАРИ

- *Тиббиёт ҳуқуқи фанининг мазмуни, мақсади ва вазифалари.*
- *Соғлиқни сақлашнинг қонунчилик асослари.*
- *Конституцияда белгиланган фуқароларнинг иқтисодий, ижтимоий ҳуқуқлари, инсон ҳуқуқлари ҳамда эркинликлари кафолатлари.*
- *Фуқаролар Соғлигини сақлаш тўғрисидаги қонун ва унинг вазифалари, принциплари, таркиби,*
- *Соғлиқни сақлаш тизимининг ислоҳ қилиш давлат дастурлари босқичлари,*
- *мақсад ва вазифалари,*
- *Мавзу бўйича тест саволлари,*

- Мавзу бўйича назорат саволлари,
- Адабиётлар -----5-38

II-БЎЛИМ. ТИББИЁТ ХОДИМЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ ҲОЛАТИ.

- Соғлиқни сақлаш тизимлари,
- Тиббий ва фармацевтик фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқлари
- Фуқаролар Соғлигини муҳофаза этишининг ҳуқуқий асослари. Фуқароларнинг Соғлигини сақлаш ва тиббий ижтимоий ёрдам олиш ҳуқуқлар.
- Бемор ҳуқуқлари.
- Тиббий ёрдам турлари-бирламчи, шошилинч, тез ва ихтисослашган.
- Мавзу бўйича тест саволлар.,
- Мавзу бўйича назорат саволлар.,
- Адабиётлар -----39-54

III-БЎЛИМ. ТИББИЙ ЭТИКА ВА БИОЭТИКА МАСАЛАЛАРИ

- Тиббий этика ва биоэтиканинг асосий тамойиллари, моделлари.
- Тиббий-биологик эксперимент ўтказиш қоидалари ва тартиб.,
- Трансплантация, унинг турлари, ўтказиш тартиби, тиббий ҳуқуқий тамойиллар.,
- Эвтаназия тушунчаси, моҳияти, турлари, тиббий ҳуқуқий тамойиллар.,
- Мавзу бўйича тест саволлар.,
- Мавзу бўйича назорат саволлар.,
- Адабиётлар -----55-76

IV-БЎЛИМ. ТИББИЙ ХОДИМЛАРИНИНГ ҚИЛМИШЛАРИ (АЙБ- ХАТОЛАРИ). СОҒЛИҚҚА ЕТКАЗИЛГАН ЗАРАР

- Тиббий ходимларнинг фуқаровий-ҳуқуқий жавобгарликлари.
- Врач хатолари турлари келиб чиқиши сабаблар.,
- Тиббий амалиётда бахтсиз ходисалар
- Ятроген касалликлар ва шикастлар.
- Соғлиққа етказилган зарар, уни аниқлаш, ундириш тартиби ва воситалар.,
- Мавзуга доир тест саволлари.
- Мавзу бўйича назорат саволлар.,
- Адабиётлар-----76-93

V-БЎЛИМ. МЕҲНАТ ҚОНУНЧИЛИГИ ВА ТИББИЙ ХОДИМЛАР ФАОЛИЯТИ

- Тиббий ходимлар фаолият.,
- Меҳнат қонунчилиги.
- Ишга кирувчи ва иш берувчининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, ўриндошлик, ўринбосарлик.
- Жамоа ва меҳнат шартномас,
- Иш вақт.,
- Меҳнат муҳофазас.,
- Тиббий сугурт.,
- Интизомий жазо ва уни қўллаш тартиб.,
- Тиббий ходимларнинг маъмурий жавобгарлиги, унинг турлар.,
- Маъмурий жазо қўллаш тартиб.,
- Мавзуга доир тест саволлар.,
- Мавзу бўйича назорат саволлар.,
- Адабиётлар-----93-129

VI-БЎЛИМ. ТИББИЙ ЁРДАМ КЎРСАТИШДАГИ НУҚСОНЛАР

- Тиббий ёрдам кўрсатишдаги нуқсонлар (ТЁН) тушунчаси, таснифи нуқсонлар моҳияти, келиб чиқиши сабаблар.,
- ТЁН билан боғлиқ суд-тиббий экспертиза вазифалари.
- Мавзуга доир тестлар.
- Мавзу бўйича назорат саволлари.

- *Адабиётлар*-----**129-143**

**ҮЧ-БЎЛИМ. ФУҚАРОЛАРНИНГ СОҒЛИГИ ВА ҲАЁТИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАРИ УЧУН
ТИББИЙ ХОДИМЛАРНИНГ ЖИНОЙИ ЖАВОБГАРЛИГИ**

- *Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликларининг суд тиббий экспертиза с.*
- *Тиббий ходимларнинг касбий ҳуқуқбузарликларига оид иш материаллари мазмуни ва таркиби.*
- *Комиссион суд тиббий экспертизаси ўтказиш тартиби ва қоидалари, тиббий ходимларнинг жиноий жавобгарлиги.*
- *Мавзуга доир тест саволлар.*
- *Мавзу бўйича назорат саволлари.*
- *Адабиётлар*-----**143-159**